

ВІСНИК Бердянського університету менеджменту і бізнесу

науковий економічний
журнал

№ 4 (44)

2018

Редакційна колегія:

Л. І. Антошкіна, д-р екон. наук, професор (головний редактор); **В. Ф. Столяров**, д-р екон. наук, професор (заступник головного редактора); **Н. В. Рунчева**, д-р екон. наук, доцент (заступник головного редактора); **К. М. Шило**, канд. екон. наук, доцент (відповідальний секретар); **А. Л. Баланда**, д-р екон. наук, професор; **В. Ф. Беседін**, д-р екон. наук, професор; **А. С. Бритвенко**, канд. екон. наук, доцент; **О. Л. Горяча**, канд. екон. наук, доцент; **О. О. Добренко**, канд. екон. наук; **М. М. Ігнатенко**, д-р екон. наук, доцент; **А. Б. Качинський**, д-р техн. наук, професор; **В. М. Лич**, д-р екон. наук, професор; **Ю. В. Макогон**, д-р екон. наук, професор; **В. М. Михайленко**, д-р техн. наук, професор; **С. А. Навроцький**, д-р екон. наук, професор; **Г. В. Новицький**, д-р юрид. наук, професор; **Н. П. Новак**, д-р екон. наук, доцент; **Ю. І. Осенін**, д-р техн. наук, професор; **В. П. Пелішенко**, д-р екон. наук, професор; **О. Ю. Рудченко**, д-р екон. наук; **І. О. Сінгаєвський**, д-р екон. наук, професор; **Д. М. Стеченко**, д-р екон. наук, професор; **Г. І. Фролова**, канд. екон. наук, доцент; **О. Ю. Чубукова**, д-р екон. наук, професор; **Ю. Ю. Юрченко**, д-р екон. наук, доцент; **Ігор Косір**, д-р екон. наук, професор; **Донат Єжи Межеєвський**, д-р екон. наук, професор; **Петер Терем**, канд. екон. наук.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації — серія КВ № 13894-2868Р

Науковий економічний журнал
«Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу»
внесено до переліку фахових видань України
(Наказ МОН України № 1528 від 29 грудня 2014 р.)

Матеріали друкуються українською, російською та англійською мовами

Засновник:

ВНЗ ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»

*Рекомендовано до друку вченою радою
ВНЗ ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»
(протокол № 5 від 19.12.2018 р.)*

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань. Переклади і передрук дозволяються лише за згодою автора та редакції.

Журнал заснований у 2008 році.

Виходить щоквартально.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 71118, м. Бердянськ, вул Свободи, 117-А
Тел. 8 (06153) 6-48-54

© Бердянський університет менеджменту і бізнесу, 2018

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

<i>Антошкін В. К.</i> ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРОПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	6
<i>Іщенко О. А.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ	11
<i>Бритвенко А. С.</i> НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ОЛІЙНО-ЖИРОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	17
<i>Горбачова І. О.</i> ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	24
<i>Горяча О. Л., Попов О. В.</i> НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	27
<i>Жучинський О. Ю.</i> ФІНАНСОВІ ДЖЕРЕЛА РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ І ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	31
<i>Захарченко П. В., Жваненко С. А.</i> ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ РЕСУРСІВ У КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ СФЕРІ	35
<i>Ігнатенко М. М., Леваєва Л. Ю., Тетерятнік Л. М.</i> МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	39
<i>Кучеренко М. А.</i> ОБЛІК ТА АНАЛІЗ ВИРОБНИЧО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ	44
<i>Овчарук О. М.</i> ЕКОНОМІЧНА ДІАГНОСТИКА В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ	49
<i>Трикоз І. В., Коваленко Л. І., Пишна К. О.</i> ОПТИМІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПРИГОТУВАННЯ КОРМІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ Й КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА	53
<i>Фролова Г. І., Кулініч С. В.</i> ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РЕІНЖИНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ	59

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

<i>Клименко А. А., Глотова К. О., Ванієва А. Р.</i> ІМПЕРАТИВИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ	66
<i>Кунгурцева-Мащенко Т. Є.</i> БІСТАБІЛЬНІ МОДЕЛІ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ З УРАХУВАННЯМ СИНЕРГЕТИЧНОГО ЕФЕКТУ	71
<i>Рунчева Н. В., Чапала О. О., Монаєнко Я. О.</i> ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГУ	76
<i>Черемісіна Т. В., Леміш К. М., Казачковська Г. В., Бабіна Н. І.</i> ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАКТИКИ РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»	83

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

<i>Аранчій В. І.</i> СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТУ ДЛЯ ГРОМАДЯН	89
АНОТАЦІЇ	93
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	96

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

<i>Антошкин В. К.</i> ФИНАНСОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ АГРОПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ	6
<i>Ищенко А. А.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМ	11
<i>Бритвенко А. С.</i> НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ МАСЛО-ЖИРОВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ...	17
<i>Горбачева И.А.</i> ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ ЗАПОРОЖСКОЙ ОБЛАСТИ	24
<i>Горячая О. Л., Попов О. В.</i> НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ПОТЕНЦИАЛА МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ	27
<i>Жучинский О. Ю.</i> ФИНАНСОВЫЕ ИСТОЧНИКИ РЕГУЛИРОВАНИЯ И ПОДДЕРЖКИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ И УЧРЕЖДЕНИЙ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ	31
<i>Захарченко П. В., Жваненко С. А.</i> ДИНАМИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ПЕРЕРАСПРЕДЕЛЕНИЯ РЕСУРСОВ В КУРОРТНО-РЕКРЕАЦИОННОЙ СФЕРЕ	35
<i>Игнатенко М. М., Леваева Л. Ю., Тетерятник Л. Н.</i> МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ	39
<i>Кучеренко М. А.</i> УЧЕТ И АНАЛИЗ ПРОИЗВОДСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ	44
<i>Овчарук А. Н.</i> ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА В СИСТЕМЕ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СФЕРЫ	49
<i>Трикоз И. В., Коваленко Л. И., Пышина Е. А.</i> ОПТИМИЗАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ ПРИГОТОВЛЕНИЯ КОРМОВ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ ПРЕДПРИЯТИЯ	53
<i>Фролова Г. И., Кулинич С.В.</i> ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОРГАНИЗАЦИОННОГО РЕИНЖИНИРИНГА БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ.....	59

ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

<i>Клименко А. А., Глотова Е. А., Ваниева А. Р.</i> ИМПЕРАТИВЫ ЭКОЛОГИЗАЦИИ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ	66
<i>Кунгурцева-Мащенко Т. Е.</i> БИСТАБИЛЬНЫЕ МОДЕЛИ РЕКРЕАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ С УЧЕТОМ СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО ЭФФЕКТА.....	71
<i>Рунчева Н. В., Чапала А. А., Монаенко Я. А.</i> ПРИНЦИПЫ РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГА.....	76
<i>Черемисина Т.В., Лемех К. М., Казачковская Г. В., Бабина Н. И.</i> ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПРАКТИКИ РАЗВИТИЯ «ЗЕЛеной ЭКОНОМИКИ»	83

ДЕНЬГИ, ФИНАНСЫ И КРЕДИТ

<i>Аранчий В. И.</i> СОЦИАЛЬНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ БЮДЖЕТА ДЛЯ ГРАЖДАН.....	89
АННОТАЦИИ.....	93
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	96

CONTENT

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

<i>Antoshkin V.K.</i> FINANCIAL INSTRUMENTS OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINIAN AGRIBUSINESSES	6
<i>Ishchenko O. A.</i> CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEMS	11
<i>Brytvienko A. S.</i> DIRECTIONS OF INNOVATION AND INVESTMENT ACTIVITY OF OIL AND FAT ENTERPRISES.....	17
<i>Horbachova I. O.</i> CURRENT STATUS AND PROSPECTS FOR RECREATION OF THE TOURIST SCOPE OF THE ZAPOROZHYE REGION	24
<i>Horiacha O. L., Popov O. V.</i> AREAS OF INCREASE OF UKRAINIAN MACHINE-BUILDING ENTERPRISES POTENTIAL	27
<i>Zhuchinskyi O. Yu.</i> FINANCIAL SOURCES OF REGULATION AND SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES AND INSTITUTIONS OF SOCIO-CULTURAL SPHERE IN THE CONTEXT OF THE REFORMATION OF AGRICULTURAL TERRITORIES	31
<i>Zakharchenko P. V., Zhvanenko S. A.</i> DYNAMIC MODEL OF REDISTRIBUTION OF RESOURCES IN THE RESORT AND RECREATION SPHERE.....	35
<i>Ihnatenko M. M., Levaieva L. Yu., Tietieriatnik L. M.</i> METHODICAL BASES RESEARCH OF FORMATION PROCESSES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES COMPETITIVENESS	39
<i>Kucherenko M.A.</i> ACCOUNTING AND ANALYSIS OF PRODUCTION AND ECONOMIC INDICATORS OF ACTIVITY OF AGRICULTURAL COOPERATIVES.....	44
<i>Ovcharuk O. M.</i> ECONOMIC DIAGNOSTICS IN THE SYSTEM OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF AGRICULTURAL SPHERE ENTERPRISES	49
<i>Tricoz I. V., Kovalenko L. I., Pyshna K. O.</i> OPTIMIZATION OF TECHNOLOGICAL PROCESSES FOR PREPARING FORMS FOR PROVISION OF QUALITY AND COMPETITIVENESS OF PRODUCTS OF THE ENTERPRISE	53
<i>Frolova G. I., Kulinich S. V.</i> ESTIMATION OF ECONOMIC EFFICIENCY OF ORGANIZATIONAL REENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES	59

NATIONAL ECONOMY AND ITS MANADGEMENT

<i>Klymenko A. A, Hlotova K. O., Vaniieva A. R.</i> IMPERATIVES OF ENVIRONMENTALIZATION OF UKRAINIAN LAND USE	66
<i>Kunhurtseva-Mashchenko T. E.</i> BISTABLE MODELS OF THE RECREATIONAL ECONOMY TAKING INTO ACCOUNT THE SYNERGETIC EFFECT	71
<i>Runchcheva N. V., Chapala O. O., Monaienko Ya. O.</i> PRINCIPLES OF IMPLEMENTING A CONTENT MARKETING STRATEGY	76
<i>Cheremisina T. V., Lemish K. M., Kazachkovska G. V., Babina N. I.</i> FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE «GREEN ECONOMY»	83

MONEY, FINANCES AND LOANS

<i>Aranchii V. I.</i> SOCIAL ORIENTATION OF BUDGET FORMATION FOR CITIZENS	89
ANNOTATIONS	93
INFORMATION ABOUT AUTHORS	96

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРОПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті надано визначення поняття «хеджування» та обґрунтовано діяльність хеджерів. Виявлено його мету і наведено переваги ф'ючерсних ринків нафти та нові можливості ф'ючерсної сільськогосподарської біржі. Розглянуто типи і стратегії хеджування, а також його мету, переваги та недоліки. Проаналізовано вплив операцій із ф'ючерсними контрактами на нафтопродукти. Наведено алгоритм розрахунку коефіцієнта хеджування. Окреслено сутність фінансових інструментів хеджування ризиків.

Ключові слова: волатильність, дериватив, офсет, свот, спот, форвардний контракт, ф'ючерсний контракт, форвардні контракти, хедж, хеджування.

Summary. The article defines the concept of «hedging» and justifies the activity of hedgers. The purpose and the advantages of futures markets and new opportunities of the futures agricultural exchange are outlined. The types, costs and strategies of hedging, as well as its purpose, advantages and disadvantages are considered. The influence of operations with futures contracts on petroleum products and prices on them is analyzed. An algorithm for calculating the hedging factor is given. The essence of financial hedging instruments is outlined.

Key words: volatility, derivative, offset, spot, forward contract, futures contract, forward contracts, hedge, hedging.

Постановка проблеми. Сучасні методи управління валютними ризиками дають можливість зменшити негативний вплив шляхом укладання контрактів купівлі-продажу валютних фінансових інструментів на біржовому ринку. Цей контракт передбачає купівлю-продаж валюти у майбутньому за відповідним вже встановленим курсом, найчастіше за курсом, який діє в момент укладання цього контракту. Таким чином, підприємство, яке здійснює зовнішньоекономічну діяльність, знижує ймовірні збитки, що пов'язані з валютним коливанням за розрахунковими операціями, які відбудуться в майбутньому за конкретним зовнішньоекономічним контрактом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню понять хеджування присвятили свої праці такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як В. Гордополов [1], Б. Ісламов, Д. Ісламов [5], Ю. А. Лішук [6], Д. Устий [2], О. Яцух [4] та інші. На сьогодні існує багато досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячених мінімізації фінансових ризиків, у яких поняття «хеджування» трактується по-різному. Методи хеджування є непростими, їх теоретичне обумовлення в науковій літературі неоднозначне, що ускладнює формування уявлення щодо них та обмежує можливості практичного застосування.

Метою статті є визначення сутності поняття «хеджування» та аналіз доцільності виконання ф'ючерсних контрактів у агросфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підтримуємо підходи науковців щодо того, що операції з управління валютними ризиками відносяться до фінансової діяльності підприємства. Адже використання похідних фінансових інструментів впливає на зміни у власному капіталі підприємства. Натомість потреба в обліковому зображенні операцій хеджування валютних ризиків пов'язана з необхідністю отримання оперативної інформації щодо фінансової діяльності підприємства, пов'язаної з купівлею/продажем іноземної валюти з метою уникнення валютних ризиків.

Вже на етапі укладання зовнішньоекономічного контракту підприємство визначає необхідність купівлі-продажу валютних інструментів управління ризиками (відкриття довгої або короткої валютної позиції). Залежно від напрямку зміни курсу валют в бухгалтерському обліку визнається кредиторська чи дебіторська заборгованість та коригується сума зобов'язань перед постачальниками (у разі здійснення імпорتنих операцій) або сума заборгованості покупців (у разі експортних операцій).

© В. К. Антошкін, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Антошкін В. К. Фінансові інструменти економічної безпеки агропідприємств України / В. К. Антошкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 6–10.

References (APA):

Antoshkin, V. K. (2018). *Finansovi instrumenty ekonomichnoi bezpeky ahropidpriemstv Ukrainy* [Financial instruments of economic security of Ukrainian agribusinesses]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 6–10 (in Ukr.).

Наступним етапом є визначення ефективності операцій хеджування, що безпосередньо впливає на подальші дії управлінського персоналу [1].

Хеджування — це один із підходів до управління ризиками, який використовує фінансові інструменти для нейтралізації систематичного ризику зміни цін активів або потоків платежів [2].

Основна мета хеджування полягає у зниженні рівня ризиків від несприятливих змін обмінних курсів, у зменшенні витрат підприємства. Фокус хеджування в першу чергу зосереджений на мінімізації ризиків, а не на отриманні додаткового прибутку. Необхідно підкреслити необхідність відокремлення категорій «хеджування» та «страхування» у зв'язку з особливостями укладання й дії цих угод для їх суб'єктів. Наслідки страхування є асиметричними, що передбачає можливість отримання прибутку страхувальником у випадку позитивних змін ринкових обставин. За угодами хеджування результати є асиметричними.

Будь-яке підприємство, фінансовий результат якого залежить від коливання валютних курсів, зацікавлене в тому, щоб мати інструменти нейтралізації фінансових ризиків. За допомогою хеджування на підприємстві зникає ризик курсових коливань. Це дає змогу планувати господарську діяльність та фінансові результати, а також заздалегідь встановлювати ціни на товари, роботи, послуги підприємства.

До переваг хеджування валютних ризиків як способу забезпечення економічної безпеки підприємства належать: незначні витрати суб'єкта підприємницької діяльності за можливість хеджувати ризик: або опціонна премія, або комісійні витрати за біржовими ф'ючерсними угодами; можливість зафіксувати валютне котирування на певну дату та планувати діяльність підприємства на перспективу.

У хеджуванні фінансових ризиків використовується широкий діапазон фінансових інструментів. Професійні учасники фондового ринку використовують такі похідні фінансові інструменти: форвардні контракти, валютні свопи, опціони та ф'ючерсні контракти. Ці інструменти дозволяють зменшити ризик або перерозподілити фінансові потоки у різні сфери.

На жаль, у структурі національного фінансового ринку України найменш розвинутим є саме ринок деривативів. За даними річного звіту Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), у 2016 році питома вага обсягу торгів деривативами склала 0,11 % у сукупному обсязі торгів на фондовому ринку України [3]. Така ситуація обумовлена в першу чергу відсутністю належного нормативно-правового забезпечення. Наразі існують прогалини у законодавчому регулюванні таких операцій, оскільки Проект Закону України «Про похідні (деривативи)», який

подано на розгляд НКЦПФР до Кабінету Міністрів України, відкликано. Це ускладнює визначення зобов'язань та відносин сторін на вторинному ринку цінних паперів і є перепоною для забезпечення його розвитку [4].

Валютним операціям властива подвійна природа: з одного боку, їх здійснення пов'язане з ризиком, з іншого — вони використовуються для хеджування, тобто страхування з метою зниження валютного ризику. Так, за допомогою комбінацій різних угод можна застрахуватися від ризику. При цьому за необхідності створюються довгі або короткі хеджі, які формують базисні стратегії управління валютним ризиком. Коротким хеджем називається операція, коли дилер має товар або іноземну валюту і укладає ф'ючерсний контракт на його (її) продаж. Дилер проводить таку операцію, прагнучи захистити себе від потенційних збитків, пов'язаних зі зниженням курсу валюти, якою володіє. Довгий хедж передбачає протилежну тактику, тобто придбання ф'ючерсного контракту на купівлю будь-якої кількості іноземної валюти за фіксованим курсом, щоб захиститися від можливого підвищення валютного курсу.

Для того щоб ф'ючерсні контракти на енергоносії принесли максимальну користь в хеджуванні, їх ціни повинні систематично зіставлятися з місцевими готівковими цінами. На жаль, публікацій, що описують співвідношення між ф'ючерсними цінами на енергоносії та готівковими цінами на різних ринках країни, дуже мало. Тому початковим пунктом будь-якої програми хеджування для трейдера, що знаходиться на конкретному ринку, є детальне дослідження цього співвідношення. Така програма досліджень буде включати аналіз кореляції між ф'ючерсними цінами і цінами локального ринку. Статистика щоденних ф'ючерсних цін є у більшості брокерських фірм, особливо у тих, які спеціалізуються на ф'ючерсних контрактах на енергоносії. Для проведення такого аналізу зазвичай використовують ф'ючерсні ціни на найближчий місяць. Крім того, дослідники повинні також зібрати статистику за місцевими готівковими цінами.

Однак діяти слід обачно. Правильний підхід до проблеми в цьому випадку полягає не у аналізі співвідношення між рівнями готівки і ф'ючерсних цін, а у аналізі кореляції змін готівкових і ф'ючерсних цін. При занятті ф'ючерсної позиції прибуток і збиток будуть підсумком змін цін. Абсолютні рівні цін не мають значення для аналізу.

Кожен хеджер повинен проаналізувати співвідношення між своїми готівковими цінами і відповідними ф'ючерсними цінами за якомога більший період часу. Необхідно побудувати графіки готівки цін і цін найближчих і декількох більш далеких ф'ючерсних контрактів, вивчити різницю між цінами різних ф'ючерсних контрактів і ціна-

ми місцевого ринку. Базис також слід зобразити на графіку і уважно дослідити. Такий аналіз дозволить дізнатися щодо важливих цінових співвідношень і дати ключ до можливих прибуткових операцій.

Існують й інші складності, пов'язані із хеджуванням. Ф'ючерсні контракти є стандартними за обсягом. Зазвичай готівкова операція хеджерів не вписується точно в певне число ф'ючерсних контрактів. Це піддає хеджера додатковому ризику, оскільки йому рідко вдається зайняти збалансовані позиції на готівковому і ф'ючерсному ринках.

Інший елемент цінового ризику — розбіжність якості товарів. Кожен ф'ючерсний контракт стандартний, і якість поставленого за ним товару точно обумовлена. Ціни ф'ючерсних ринків складаються на основі контрактного сорту цього товару. Якщо об'єкт хеджування готівкової позиції не відповідає категорії ф'ючерсного контракту, то і ціна готівкового товару не завжди буде змінюватися в протилежний від ф'ючерсної позиції бік.

Хеджерам рідко вдається точно розрахувати час хеджу. Можливо, ф'ючерсна частина хеджу буде закрита до ліквідації готівкової позиції, оскільки процес поставки може зайняти певний час, тоді як ф'ючерсна позиція закривається практично миттєво.

Існує також інша важлива проблема, пов'язана із часом. Ф'ючерсна частина більшості хеджів закривається за допомогою офсету, а не поставки. Лише невелика кількість хеджерів зберігають ф'ючерсну позицію до кінця місяця поставки за контрактом.

Відзначимо, що хімічні компанії часто застосовують ф'ючерсні ринки пічного палива, природного газу або пропану для хеджування цін на продукти хімічної промисловості за допомогою перехресного хеджування.

Коефіцієнт хеджування = Вартість ф'ючерсної позиції : Вартість готівкової позиції.

Стратегія «наївного» хеджування просто означає, що коефіцієнт хеджування прийнятий рівним -1 . Легко показати, що коефіцієнт хеджування може бути зображений кривою регресії, для якої ціна ф'ючерсного контракту є незалежною змінною, а ціна товару, що хеджується, — залежною змінною:

Коефіцієнт хеджування = $-$ Коваріація (F, S) : Відхилення (F) ,

де F і S — зміни ф'ючерсних і готівкових цін відповідно.

Знак «мінус» показує коротку позицію за ф'ючерсним контрактом при довгій позиції на ринку «спот» і навпаки. Ф'ючерсний ринок енергоносіїв, що виник майже 30 років тому із введенням на NYMEX контракту на пічне паливо, все ще залишається відносно новим ринком, і тому існують прогалини в нашому знанні щодо при-

роди і величини базисного ризику в перехресному хеджуванні. Покупці і продавці в енергетичних галузях, перш ніж намагатися використовувати хеджування, повинні розібратися в механізмі функціонування ф'ючерсних ринків енергоносіїв.

Ф'ючерсні ціни доступні всьому світу щодня, оскільки їх публікують в газетах і повідомляють у режимі реального часу через електронні мережі. Співвідношення готівки і ф'ючерсних цін є корисним сигналом для учасників готівкового ринку, які приймають рішення щодо покупки, продажу або зберігання товару. Наприклад, перевернутий ринок вказує держателю запасів на те, що вигідніше негайно продати їх і тим самим уникнути витрат зі зберігання.

Після продажу продукту фірма, якій він буде потрібен в майбутньому, може закріпити його ціну за допомогою покупки ф'ючерсних контрактів. Це дозволить придбати товар дешевше і не оплачувати витрати на його зберігання. Якщо ф'ючерсні ціни йдуть із премією до готівкових, то краще зберігати товар і хеджувати запаси на ф'ючерсному ринку. В цьому випадку ф'ючерсний ринок сплатить всі або частину витрат зі зберігання.

Таким чином, ф'ючерсні ринки посилають сигнали, які слугують методом розподілу товару в часі, і дозволяють пом'якшити сезонні коливання попиту і пропозиції на готівковому ринку. Можливість хеджувати ціновий ризик на ф'ючерсних ринках полегшує учасникам ринку торгівлю і планування. Оскільки фірми можуть заздалегідь закріпити ціни продажу і покупки нафтопродуктів, ринок меншою мірою схильний до криз і дефіциту. Це знижує ризик ведення бізнесу.

Однак саме ф'ючерсний ринок дозволяє компаніям, які продають зазначені інструменти на позабіржовому ринку, хеджувати свої цінові ризики. Ф'ючерсні ринки забезпечують механізм, за допомогою якого інвестори можуть отримати вигоду від зміни цін на енергоносії. Відносно невеликі обсяги ф'ючерсних контрактів дозволяють використовувати їх навіть дрібним трейдерам.

До появи ф'ючерсних ринків енергоносіїв єдиним доступним засобом були інвестиції в акції компаній в галузі енергоносіїв.

Зміна структури енергетичної галузі

У 70-і роки завдяки контролю за цінами, який федеральний уряд США ввів у відповідь на дефіцит нафтопродуктів, викликаний діями ОПЕК, дрібні нафтопереробні фірми отримали певну цінову паузу.

Ця система цін на нафту і газ підтримала багатьох переробників нафти, які в іншому випадку були б нездатні вижити на ринку. У той же час система контролю цін коштувала споживачам багатьох мільйонів доларів додаткових витрат. Зняття контролю над цінами на нафту призвело до консолідації нафтової галузі.

Невеликі компанії в галузі переробки нафти, вже не захищені контролем над цінами, виявилися неконкурентоспроможними, і їх почали поглинати великі, більш ефективні компанії. Навіть великі нафтові компанії почали процес злиття і придбань з рівними собі конкурентами. Ці зміни відбувалися повсюдно; виробники з інших країн також почали купувати потужності з переробки, які давали їм можливість продавати нафтопродукти по всьому світу. Найбільш яскраво ця тенденція проявилася в діяльності компаній Саудівської Аравії, Венесуели і Мексики, які збільшили свою частку на ринках кінцевих продуктів і у операціях переробки за допомогою покупки нафтопереробних підприємств або укладання угод про постачання їм сирової нафти.

Інша важлива тенденція пов'язана з відмовою від фіксованих довідкових цін. Спочатку нафтова галузь базувалася на жорсткій системі цін, в основі якої лежали довідкові ціни, при цьому приблизно 75 % всієї нафти продавалося за довідковими цінами і лише 25 % — на готівковому ринку.

Як правило, на готівковому ринку реалізовували тільки надлишкові кількості. Поступово збільшувалася частка нафти, що продається за цінами ринку «spot», а довідкові ціни почали регулярно переглядатися і відображати ціни «spot». Загалом, нафтові ціни формує саме ринок, а не ОПЕК або великі нафтові компанії.

Після відходу від системи довідкових цін коливання цін на нафту почала відбуватися значно частіше і швидше, сигналізуючи про зміни попиту і пропозиції на ринку. Ф'ючерсні ринки відіграють важливу роль у визначенні цін готівкового ринку, оскільки є очевидним повсюдним, наочним відображенням цін «spot».

Отже, ф'ючерсні ринки забезпечують механізм виявлення цін на ринках енергоносіїв. У результаті відмови від контролю над цінами на природний газ у 80-х, а на електроенергію — у 90-х роках аналогічні процеси консолідації та економії за рахунок масштабу почали проявлятися в газовій галузі та в електроенергетиці. Отже, у торгових компаній значно скоротилися можливості отримання прибутків, що іноді сприяло їх відходу з бізнесу і в підсумку призвело до більш низьких цін, а це в кінцевому рахунку відбилося і на споживачах. До розвитку ф'ючерсних ринків енергоносіїв малі торговельні та нафтові компанії залежали від поставок товарів великими нафтовими фірмами і повинні були враховувати довідкові ціни при встановленні цін на власну продукцію.

У теперішній час ці малі компанії знаходяться в кращому стані на переговорах зі своїми постачальниками, оскільки знають поточні ринкові ціни на товари.

Зміна структури біржової торгівлі.

За минулі роки біржова торгівля, так само як і нафтова галузь, консолідувалася. Біржа NYMEX

злилася з іншою товарною біржею — Commodity Exchange, Inc. (COMEX). Крім того, якщо на початку 80-х років на біржі NYMEX членами розрахункової палати були 80 фірм, то зараз їх число скоротилося до 49. У цих умовах гарантування інструментів ф'ючерси активно використовуються на міжнародних ринках для хеджування операційних і валютних ризиків виробників і споживачів [5].

Найбільш поширені стратегії хеджування похідними фінансовими інструментами на ринку нафти і нафтопродуктів: продаж опціонів пут і кол, крек-спред і спарк-спреди та ін. Розрахунки за контрактами можуть припускати поставку базисного активу або перерахування між сторонами деякої суми, якщо обидві сторони вважають це більш зручним і узгодять розмір суми.

Треба підкреслити необхідність запровадження сучасних високотехнологічних фінансових інструментів, що стануть запорукою ефективного розвитку біржі та дадуть змогу стабільно збільшувати обсяги виробництва на ринку, надійно страхувати ризики та фінансувати підприємства у міру необхідності. Одним із таких інструментів є передусім біржовий ф'ючерсний ринок. На сучасному етапі розвитку ф'ючерсний ринок завершив доволі грандіозний проект із налагодження інноваційного для України механізму взаємовідносин «споживач — виробник». Для нашої країни це особливо важливо в умовах експорто-орієнтованої галузі сільського господарства.

Україні необхідна ф'ючерсна сільськогосподарська біржа, для неї відкриються нові можливості:

— виробники матимуть більшу гнучкість у виробництві та зможуть ефективніше оцінювати свою діяльність у довгостроковому періоді, плануванні;

— для споживачів та підприємств із переробки сільськогосподарської продукції зменшиться залежність від коливання цін;

— трейдери отримають можливість для збільшення закупівель та більш чіткого контролю над ризиком;

— для банків кредитування сільськогосподарської галузі не буде настільки ризиковим, що прискорить і кредитування й обіг коштів у країні;

— для держави полегшиться контроль та нагляд за ринком [6].

Діяльність на ф'ючерсному ринку призведе до формування прозорого ринкового середовища. Це, у свою чергу, дасть можливість хеджувати цінові ризики, а отже, одержувати прибуток і не бути залежними від державної підтримки. У цілому це дасть змогу реалізувати потенціал України на міжнародній арені світового експорту зерна. Стабілізація й зміцнення ринку та біржі зроблять ціни більш передбачуваними, а продовольчу безпеку — більш стійкою та незалежною.

Висновки. Таким чином, необхідно підкреслити, що нафта є ключовим видом енергоносіїв у світовій економіці. Протягом останніх років волатильність ціни на нафту досягла значних розмірів, і є всі підстави стверджувати, що цей тренд збережеться. Це пов'язано з поєднанням низької цінової еластичності попиту і пропозиції та високої еластичності за доходом. Крім того, оскільки Україна є одним із лідерів у виробництві зерна та визначним гравцем на світовому ринку, необхідно порушити питання про участь її не тільки в торгівлі, а й у ціноутворенні. Ця мета для нашої держави є стратегічною, а уряду необхідно нарешті розпочати приймати рішучі дії, насамперед це удосконалення законодавства, де буде підтримуватися та обслуговуватися спотовий й форвардний ринки зерна.

Література

1. Гордополов В. Ю. Організаційно-методичні положення бухгалтерського обліку валютних операцій в системі управління зовнішньоекономічною діяльністю [Електронний ресурс] / В. Ю. Гордополов // Економіка та держава. — 2018. — № 5. — С. 75. — Режим доступу : http://www.economy.in.ua/pdf/5_2018/18.pdf.

2. Усатий Д. Аналіз застосування товарних деривативів як інструментів хеджування цінних ризиків (на прикладі підприємств АПК) [Електронний ресурс] / Д. Усатий // Ринок цінних паперів України. Практика. — 2012. — № 10. — С. 115–120. — Режим доступу : <http://www.securities.usmdi.org/PDF/694.pdf>.

3. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України за 2016 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspfr-za-2016-rk>.

4. Яцух О. О. Механізм запровадження форвардних операцій аграрним фондом на ринку України та оцінка його ефективності [Електронний ресурс] / О. О. Яцух // Ефективна економіка. — 2018. — № 5. — Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/81.pdf.

5. Исламов Б. Хеджирование фьючерсами на нефть: преимущества и риски [Электронный ресурс] / Б. Исламов, Д. Исламов // Современные аспекты управления предприятием и развитие банковского дела: тенденции, проблемы, перспективы. — Режим доступа : <http://dspace.nbu.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/93150/58-Islamov.pdf?sequence=1>.

6. Ліщук Ю. А. Організаційно-економічні умови діяльності товарних бірж в Україні [Електронний ресурс] / Ю. А. Ліщук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. — Режим доступу : <http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2018/30-2018/5.pdf>.

References

1. Hordopolov, V. Yu. (2018). *Orhanizatsiino-metodychni polozhennia bukhhalterskoho obliku valiutnykh operatsii v systemi upravlinnia zovnishno-ekonomichnoiu diialnistiu* [Organizational and methodological provisions of the accounting of foreign exchange operations in the system of management of foreign economic activity]. *Ekonomika ta derzhava*, 5, 75. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/5_2018/18.pdf (in Ukr).

2. Usatyi, D. (2012). *Analiz zastosuvannia tovarnykh deryvatyviv yak instrumentiv khedzhuvannia tsinovykh ryzkyv (na prykladi pidpriemstv APK)* [Analysis of the use of commodity derivatives as hedging instruments for price risks (for example, agribusiness enterprises)]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy. Praktyka*, 10, pp. 115–120. Retrieved from <http://www.securities.usmdi.org/PDF/694.pdf> (in Ukr).

3. *Richnyi zvit Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku Ukrainy za 2016 rik* [Annual report of the National Commission on Securities and Stock Market of Ukraine for 2016]. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspfr-za-2016-rk> (in Ukr).

4. Yatsukh O. O. (2018). *Mekhanizm zaprovadzhennia forwardnykh operatsii hrarnym fondom na rynku Ukrainy ta otsinka yoho efektyvnosti* [Mechanism of introduction of forward operations by the special fund on the Ukrainian market and evaluation of its efficiency]. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/81.pdf (in Ukr).

5. Yslamov, B., Yslamov, D. (2018). *Khedzhyrovanye fiuchersamy na nefi: preymushchestva y rysky* [Hedging Oil Futures: Benefits and Risks]. Retrieved from <http://dspace.nbu.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/93150/58-Islamov.pdf?sequence=1>.

6. Lishchuk, Yu. A. (2018). *Orhanizatsiino-ekonomichni umovy diialnosti tovarnykh birzh v Ukraini* [Organizational and Economic Conditions of Commodity Exchanges in Ukraine]. Retrieved from <http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2018/30-2018/5.pdf> (in Ukr).

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні підходи та концептуальні засади сталого розвитку транспортно-логістичних систем, систематизовано основні принципи та показники сталої моделі транспорту. Досліджено стан інноваційної діяльності в транспортно-логістичній галузі як однієї з базових передумов переходу національної транспортної системи до моделі сталого розвитку. Розроблено методичні підходи до оцінки прогресу на шляху сталого розвитку, що можуть бути використані з метою моніторингу ефективності впровадження реформ у цій сфері, визначення слабких ланок та прийняття стратегічних рішень, спрямованих на досягнення збалансованого зростання.

Ключові слова: транспортно-логістичні системи, сталий розвиток, інноваційна активність, економічні критерії, соціальні критерії, екологічні показники, прогрес.

Summary. The article deals with theoretical approaches and conceptual foundations of sustainable development of transport-logistic systems, the basic principles and indicators of a sustainable transport model are systematized. The state of innovation activity in the transport and logistics industry is investigated as one of the basic preconditions for the transition of the national transport system to the model of sustainable development. Methodical approaches to assessing progress towards sustainable development are developed, which can be used to monitor the effectiveness of implementing reforms in this area, identify weak links and make strategic decisions aimed at achieving balanced growth.

Key words: transport-logistic systems, sustainable development, innovative activity, economic criteria, social criteria, ecological indicators, progress.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та визначеного курсу інтеграції України до економічних систем ЄС зростають потреби щодо розбудови високорозвинутих транспортно-логістичних систем та впровадження дієвих механізмів їхнього функціонування відповідно до світових стандартів. На жаль, сучасний стан транспортно-логістичної системи України не відповідає потребам сталого розвитку народного господарства та побудови конкурентоспроможної, належним чином інтегрованої у міжнародний поділ праці економіки.

Однією з базових засад підвищення конкурентоспроможності національної транспортної системи та її ефективної інтеграції у міжнародні транспортні мережі, зокрема європейську, у стратегічній перспективі є перехід до моделі сталого розвитку.

Необхідність переходу транспортно-логістичної системи до моделі сталого розвитку зумовлена сучасними трендами розвитку транспорту та зростанням його ролі в житті суспільства, що супроводжується збільшенням кількості транспортних засобів, ущільненням руху й ускладненнями ситуації на дорогах, збільшенням негативних впливів тран-

спортної галузі на стан екології та здоров'я суспільства. Усвідомлення цих фактів, а також міжнародні зобов'язання України, що передбачають поступовий перехід до екологічно ощадливого транспорту та безпечної організації дорожнього руху відповідно до стандартів ЄС в цій сфері, актуалізують широкі взаємопов'язані завдання щодо модернізації транспортної системи України на засадах сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на актуальність проблеми сталого розвитку національної економіки, дослідженню цих питань присвячена значна кількість наукових досліджень. Зокрема, концептуальні засади та методологічні основи сталого розвитку на різних рівнях господарських систем та у розрізі видів економічної діяльності знаходяться у фокусі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: О. В. Бойко, З. П. Двудіт, І. А. Брижань, К. М. Михайличенко, Л. С. Михайлович, Ф. Костабіл, І. Аллегрینی, Г. Гудмінсон.

Водночас, враховуючи специфіку транспортно-логістичних систем, недостатньо дослідженими залишається комплекс проблем та завдань щодо їх переходу до сталого функціонування.

© О. А. Іщенко, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Іщенко О. А. Концептуальні засади сталого розвитку транспортно-логістичних систем / О. А. Іщенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 11–17.

References (APA):

Ishchenko, O. A. (2018). *Kontseptualni zasady staloho rozvytku transportno-lohistychnykh system* [Conceptual foundations of sustainable development transport and logistics systems]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 11–17 (in Ukr.).

Метою статті є дослідження концептуальних засад сталого розвитку національних транспортно-логістичних систем та розроблення методичних підходів оцінювання прогресу на шляху їх переходу до моделі сталого функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах розвитку національної економіки, що супроводжуються структурними, економічними та соціальними зрушеннями, виникає необхідність не тільки відновлення втраченого у результаті деструктивного впливу кризових явищ національного транспортного потенціалу, а також технічна модернізація та структурна реорганізація всієї транспортної системи на засадах сталого розвитку, що дозволить привести її у відповідність до поточних та перспективних потреб розвитку економіки і суспільства та забезпечить її ефективну інтеграцію до міжнародних логістичних систем.

Підтримуємо думку К. Михайличенко, що «Україна потребує розробки власної національної транспортної стратегії, яка в умовах гібридної війни, боротьби держав за транспортно-логістичне домінування та загострення конкуренції на ринку міжнародних перевезень забезпечить реалізацію своїх національних інтересів, визначивши мету, принципи та пріоритети державної транспортної політики на найближчі 15 років. Виведення економіки України з кризового стану, зміцнення обороноздатності держави, вирішення багатьох соціально-економічних завдань, які стоять перед державою, мають базуватися на політиці динамічного й ефективного розвитку транспортного сектору економіки» [5, с. 85]. У цьому контексті головною стратегічною метою розвитку транспортно-логістичної системи є поступовий перехід до моделі сталого розвитку.

Основні пріоритети сталого розвитку національної транспортно-логістичної системи знайшли відображення у проекті «Стратегія сталої логістики та програма дій уряду до 2030 року», розробленої міністерством інфраструктури України спільно із експертами Світового банку [7].

Як зазначають науковці О. В. Бойко та З. П. Двудіт, сталий розвиток транспорту — це насамперед його гармонійний розвиток, тобто такий, що передбачає гармонізацію економічного, соціального й екологічного підходів, їх узгодження та переклад на мову конкретних заходів, які є засобами досягнення сталого розвитку транспортної системи — завдання величезної складності, оскільки всі його елементи повинні розглядатися збалансовано» [1, с. 98].

Згідно з визначенням, прийнятим на Європейській конференції міністерств транспорту, стала модель розвитку транспортної системи — це модель, що відповідає таким вимогам:

— «забезпечує потреби рівноправного доступу до якісних і безпечних транспортних послуг всім підприємствам, організаціям та особам;

— доступна, справедлива та ефективна транспортна політика, що пропонує вибір оптимального транспортного режиму, підтримує конкурентну економіку, а також збалансований регіональний розвиток;

— обмежує викиди та відходи, використовує відновлювані джерела енергії ресурсів на рівні або нижче їх темпів вироблення, і використовує невідновлювані ресурси на рівні або нижче темпів розвитку поновлюваних заміників при мінімізації впливу на довкілля» [12].

Отже, сталий розвиток транспортно-логістичної системи можна розглядати як комплексний підхід, що забезпечує збалансованість результатів функціонування транспортної системи у трьох вимірах: економічному, соціальному та екологічному.

Економічний підхід у концепції сталої логістики передбачає створення умов та механізмів, що забезпечать оптимальне використання обмежених ресурсів, розроблення найбільш раціональних транспортно-логістичних маршрутів та збалансування попиту і пропозиції на транспортно-логістичні послуги, що сприятиме зниженню собівартості перевезень й оптимальній завантаженості транспортних засобів для забезпечення високої результативності та економічної ефективності функціонування національних транспортно-логістичних систем.

Соціальна компонента концепції сталого розвитку транспортно-логістичної системи орієнтована на забезпечення соціальної ефективності, що знаходить своє відображення насамперед у таких параметрах, як гарантування соціальної мобільності та доступності транспорту для всіх верств населення, зростання кваліфікації та добробуту працівників транспортної галузі, забезпечення безпеки дорожнього руху.

Екологічна складова сталої логістики передбачає забезпечення мінімізації транспортного навантаження на навколишнє середовище та мінімальне втручання в цілісність екосистем.

На основі проведених досліджень узагальнено основні принципи, які повинні забезпечуватись у рамках моделі сталого розвитку транспортно-логістичних систем (рис. 1).

Дотримання вказаних принципів є базовою основою розвитку ефективної, євроінтегрованої транспортно-логістичної системи. Забезпечення реалізації принципів сталого розвитку логістичних систем потребує комплексних та узгоджених рішень на всіх рівнях управління, єдиної політики не тільки у сфері транспорту, а також у суміжних сферах: інвестиційно-інноваційній, екологічній, соціальній, правовій, фіскальній та освітній.

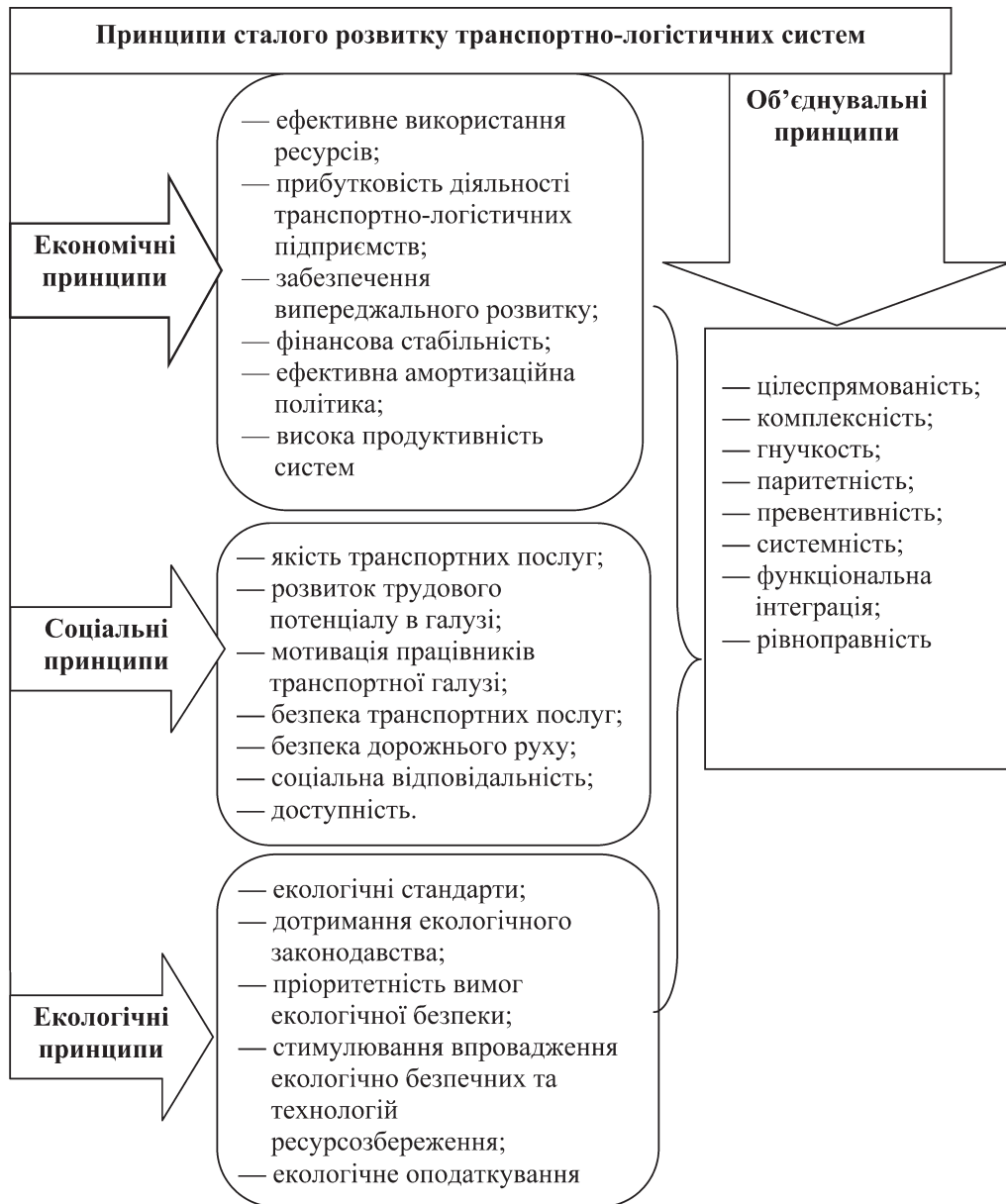

Рис. 1. Концептуальні принципи сталого розвитку транспортно-логістичних систем (систематизовано автором на основі [1; 10; 12])

У цьому контексті погоджуємося з думкою І. А. Брижань: «Перспективи реалізації в Україні принципів сталого розвитку не можна розглядати окремо від здійснюваних у державі ринкових реформ. Перехід до сталого розвитку як країни у цілому, так і окремих її регіонів має відбуватися у тісному взаємозв'язку з радикальною структурною й техніко-технологічною перебудовою суспільного виробництва на основі прискорення темпів НТП, зокрема у напрямі всебічної екологізації не лише базових галузей економіки, а й усіх сфер людської діяльності» [2, с. 131].

Важливою умовою реалізації стратегії сталої логістики є активізація інноваційної діяльності в галузі. На жаль, як показують статистичні дані, підприємства транспортно-логістичної галузі демонструють низьку інноваційну активність.

Згідно із даними державної служби статистики України [6], у 2014–2016 роках інноваційною діяльністю займалися 336 транспортно-логістичних підприємств, що складає 10 % усіх обстежених підприємств. З них підприємства з технологічними інноваціями — 208, підприємств, що впроваджували процесні інновації, — 152, продуктивні інновації (нові види логістичних та транспортних послуг) — 5, підприємств, що здійснювали тільки маркетингові інновації, — 128. Порівняно з 2012–2014 роками частка інноваційно-активних підприємств галузі знизилася на 4 %. Для порівняння: у розвинутих країнах частка підприємств транспорту, що впроваджують інновації, у 2016 році складала понад 38 % і щороку зростає.

Пріоритетними напрямками інноваційної діяльності транспортних підприємств є: придбання

машин, обладнання та програмного забезпечення (78 % технологічних інновацій), навчальна підготовка до інноваційної діяльності (20 %) та інші напрямки інноваційної діяльності (25 %).

Близько 54 % технологічних інновацій розроблялися власними силами транспортних підприємств, що на 6 % нижче аналогічних показників у промисловості. У 2014–2016 роках усього 2,4 % інноваційно-активних підприємств галузі отримували фінансову допомогу від держави, у тому числі 0,5 % — від центрального уряду та 1,9 % — від регіональних органів влади. Порівняно з 2012–2014 роками чисельність підприємств, інноваційна діяльність яких частково фінансувалася з державного бюджету, скоротилася на 1,4 %. Усе це вплинуло на зниження сумарного індексу інноваційної діяльності галузі з 6,6 % (19 місце серед видів економічної діяльності України) у 2012–2014 роках до 5,7 (23 місце).

Як свідчать статистичні дані, інноваційну діяльність припиняють щороку сотні транспортно-логістичних підприємств України, що суперечить основним засадам переходу транспортної галузі до моделі сталого розвитку. Основними гальмівними чинниками розвитку інноваційної діяльності в галузі, на думку О. В. Комчатних є: «нестача як власних, так і залучених фінансових ресурсів, недостатня підтримка держави та недосконалість законодавчої бази, відсутність фундаментальних та нестача прикладних наукових досліджень у галузі, низький попит на інновації, значна ризикованість та тривалі терміни окупності інновацій» [3, с. 403]. Цим пояснюється досить мала частка фінансування інноваційної діяльності в транспортному секторі за рахунок власних коштів підприємств (у середньому 18,2 %) порівняно з промисловістю (96 %).

У структурі джерел фінансування інноваційного розвитку підприємств транспортної галузі відбулися певні зміни протягом 2012–2016 років, зокрема збільшилась частка інших джерел (у тому числі кошти міжнародних організацій) та частка власних коштів підприємств. Державне фінансування інноваційного розвитку транспортного сектору є досить обмежене (10–15 %), у той час як в країнах, що стали на інноваційних шлях розвитку, держава фінансує від 25 до 50 % інноваційних витрат, у тому числі в транспортній сфері. Крім того, державне фінансування в Україні спрямовується здебільшого на підтримку великих державних установ та їх стратегічних програм.

Незважаючи на обмеженість державного фінансування інновацій у транспортній сфері, частка бюджетних коштів у джерелах фінансування за період 2012–2016 рр. зростає з 11 до 15 %. Як стверджує К. М. Михайличенко, «посилення інноваційної складової у проектах розвитку транспортно-дорожнього комплексу є одним з на-

прямків Транспортної стратегії України на період до 2020 р., реалізація якої дасть змогу модернізувати транспортну систему та підвищити ефективність її функціонування, збільшити пропускну спроможність транспортної мережі, підвищити рівень безпеки на транспорті, прискорити темпи інтеграції вітчизняної транспортної системи до європейської та світової транспортних систем, максимально використати транзитний потенціал держави» [5, с. 65].

Доцільно зазначити, що у 2017 році обсяги бюджетного фінансування державних пріоритетів інноваційної діяльності у сфері транспорту становили 30412,52 тис. грн., що на 31 % більше, ніж у 2016 році та майже в 3 рази перевищує фінансування 2015 року. Такі тенденції є позитивними і вказують на усвідомлення державними органами влади ролі наукової та інноваційної діяльності у розбудові сталої транспортно-логістичної системи України. Протягом 2017 року у межах пріоритетів створено 33 нові технології, з яких 1 принципово нова. Розпорядниками коштів НАН та МОН у рамках пріоритету розроблено та реалізовано нових технологій на суму 8320,6 тис. грн., у тому числі реалізовано за межі України 1564 тис. грн., що на 21 % перевищує аналогічні показники 2016 року.

Попри певний прогрес у сфері розвитку науки і техніки у транспортно-логістичній галузі України, перехід національної транспортно-логістичної системи до моделі сталої логістики знаходиться лише в зародковому стані. Серед проблемних питань, окрім фінансування, залишається організаційне забезпечення та формування ефективних систем моніторингу реалізації пріоритетних напрямків сталого розвитку транспорту й логістики.

Як стверджують автори наукового дослідження «Оцінка концепції сталої логістики: розробка спільного підходу регулювання транспортних проблем» [10], однією з базових передумов комплексного впровадження концепції сталої логістики є формування ефективної та збалансованої системи управління процесами реалізації стратегічних завдань, що врівноважують економічні, соціальні та екологічні аспекти розвитку транспорту, інфраструктури та логістичних послуг.

У цьому контексті важливим науковим та прикладним питанням є розроблення методичних підходів оцінювання тенденцій та прогресу збалансованого сталого розвитку транспортно-логістичних систем. Окремі питання комплексного оцінювання сталого розвитку транспортних систем розглядалися у працях зарубіжних науковців, серед яких Л. С. Михайлович [11], Ф. Костабіл та І. Аллегріні [8], І. А. Брижань [9]. Вченими розроблено різні методичні рекомендації щодо оцінки сталого розвитку транспорту, критерії сталості та математичні моделі їх оцінки.

Зокрема, Г. Гудмінсон систематизував критерії сталого розвитку транспорту в такі блоки, як: економічний (економічна доцільність, собівартість перевезень, справедливі тарифи), екологічні (обсяги викидів транспортом в навколишнє середовище, темпи оновлення транспортних засобів на більш екологічні моделі, вплив транспортних магістралей на стан екосистем) та соціальні (рівність доступу населення до транспортних послуг, соціальна мобільність) [9].

До інших індикаторів, що пропонуються науковцями, відносять: впровадження екологічних норм при розробленні моделей транспортних засобів, дотримання екологічних стандартів при будівництві інфраструктури [8], ціна транспортних послуг, швидкість доставки вантажів, рентабельність, співвідношення попиту і пропозиції [11] тощо. Незважаючи на різні підходи до визначення критеріїв та методів їх аналізу, вчені поділяють єдину думку, що критерієм сталого розвитку транспортно-логістичної системи є досягнення балансу між заходами забезпечення економічної доцільності, соціальної ефективності та екологічної безпеки транспорту, що можна умовно відобразити за допомогою такої моделі:

$$f(F) = f(S) = f(E) \rightarrow \max, \quad (1)$$

де F — фінансова складова функціонування транспортно-логістичної системи; S — соціальна складова; E — екологічна складова.

Більшість моделей, що використовуються для дослідження сталого розвитку транспортної системи, передбачають здійснення порівняльної оцінки окремих економічних та екологічних індикаторів, досягнутих в транспортній системі держави порівняно з встановленими нормами чи з показниками інших країн. Разом з цим вважаємо, що для України на сучасному етапі важливим є саме прогрес щодо формування моделі сталого розвитку транспортно-логістичної системи.

Саме тому в якості основного критерію оцінки сталого розвитку транспортно-логістичної системи (ТЛС) України запропоновано оцінювати тенденції та збалансованість досягнення економічних, соціальних та екологічних показників. Оскільки зміни впроваджуються поступово, показники прогресу запропоновано визначати за формулою:

$$P(k) = \sum_{i=1}^n \Delta \bar{I}_k \times \frac{1}{n}, \quad (2)$$

де $P(k)$ — показник прогресу сталого розвитку ТЛС за k -м критерієм; $\Delta \bar{I}_k$ — нормований приріст індикатора відповідного критерію сталого розвитку; n — кількість індикаторів за критерієм.

Нормований приріст $\Delta \bar{I}_k$ визначається як відношення середнього приросту індикатора за

період t до показника базового періоду, від якого обчислюється прогрес за формулами (3–4).

— для прогресивних індикаторів:

$$\Delta \bar{I}_k = \frac{1}{m} \sum_{t=1}^m \frac{I_t}{I_{t1}} \times 10; \quad (3)$$

— для регресивних індикаторів:

$$\Delta \bar{I}_k = \frac{I_{t1}}{\frac{1}{m} \sum_{t=1}^m I_t} \times 10, \quad (4)$$

де $\Delta \bar{I}_k$ — нормований приріст індикатора за критерієм сталого розвитку, що зображує прогрес (регрес) протягом аналізованого періоду за визначеним напрямком у 10-бальній шкалі; $t1$ — базовий період; m — кількість періодів аналізу.

Запропонована модель дозволяє визначати вектор сталого розвитку транспортно-логістичних систем на макрорівні, у розрізі основних видів транспорту та регіонів, оцінювати ефективність діючих цільових програм та реалізації транспортної політики у контексті сталого розвитку, ідентифікувати проблемні зони та розробляти відповідні стратегічні рішення щодо їх оптимізації.

Висновки. У процесі дослідження встановлено, що пріоритетним напрямком стратегічного розвитку та водночас базовою умовою реалізації інтеграційних прагнень України є перехід національних транспортно-логістичних систем до моделі сталого розвитку. Визначено концептуальні засади сталого розвитку транспортних систем, систематизовано економічні, соціальні та екологічні принципи їхнього функціонування.

Проведено дослідження інноваційної активності транспортно-логістичних підприємств, результати якого показали низькі темпи впровадження інновацій в транспортному секторі, що, серед іншого, гальмує процеси переходу транспортно-логістичної системи до сталого розвитку.

Розроблені автором методичні підходи можуть використовуватися для проведення оцінки розвитку транспортної системи у розрізі видів транспорту, регіонів та для порівняння з іншими країнами. Для забезпечення об'єктивного порівняння відповідно до цілей дослідження необхідно використовувати відносні індикатори, що характеризують розвиток транспортної системи з поправкою на коефіцієнт інфляції, темпи збільшення вантажопотоків, кількість зареєстрованих транспортних засобів, чисельність населення тощо.

Базовою передумовою переходу транспортно-логістичної системи України до сталого розвитку є активізація наукової та інноваційної діяльності в цій сфері, розробка механізмів залу-

чення інвестицій у пріоритетні напрямки сталого розвитку та формування мотиваційних механізмів, що стимулюватимуть суб'єктів транспортного сектору дотримуватися екологічних стандартів, впроваджувати енергоощадні технології, підвищувати рівень соціальної відповідальності.

Література

1. Бойко О. В. Сталый розвиток транспортної системи України / О. В. Бойко, З. П. Двудліт // Науковий вісник НЛТУ України. — 2013. — Вип. 23.18. — С. 94–103.

2. Брижань І. А. Умови та чинники переходу України до моделі сталого розвитку / І. А. Брижань // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2013. — № 1. — С. 128–133.

3. Комчатних О. В. Фінансування інноваційного розвитку транспортних підприємств України / О. В. Комчатних // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2018. — Випуск 22. — С. 402–407.

4. Михайличенко К. Транспортна стратегія у національних інтересах України / К. Михайличенко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2017. — № 2. — С. 82–94.

5. Михайличенко К. М. Інновації як чинник модернізації транспортно-дорожнього комплексу України / К. М. Михайличенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2013. — № 44. — С. 64–70.

6. Наукова та інноваційна діяльність України : статистичний збірник / Державна служба статистики України. — К, 2017.

7. Стратегія сталої логістики та План дій уряду (Проект) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://mtu.gov.ua/files/Logistics.pdf>.

8. Costabile, F., Allegrini, I. (2012). A new approach to link transport emissions and air quality: An intelligent transport system based on the control of traffic air pollution. 2008th Environmental Modelling & Software, 23 (3), 258–267 [in Eng.].

9. Gudmundsson, H. (2004). Sustainable Transport and Performance Indicators. Issues in Environmental Science and Technology, 20, 35–63 [in Eng.].

10. Monnet, Jean-Matthieu, Le Net, E. (2011). Assessment of logistics concept to sustainability: Development of a common approach to transport issues. EFI Technical Report, 75, 23 p. [in Eng.].

11. Mihajlovic, L. S. (2015). Application of the principles of sustainable Development of transport infrastructure and Logistics as an economic system. Journal of Process Management. New Technologies, International, 3(2), 36–43 [in Eng.].

12. Rossi, R., Gastaldi, M., Gecchele, G. (2012). Sustainability evaluation of transportation policies: a fuzzy-based method in a «what to» analysis. Retrieved from http://dap.vsb.cz/wsc17conf/Media/Default/Page/online_wsc17_submission_63.pdf [in Eng.].

13. Irtysheva, I., Stehnei, M., Zavorodnij, K. (2018). Innovative approaches to estimation of logistic potential and the purpose of logistic regional outsourcing development. Baltic Journal of Economic Studies, 2 (4), 86–92 [in Eng.].

References

1. Boyko, O. V. (2013). *Stalyi rozvytok transportnoi systemy Ukrainy* [Sustainable development of the transport system of Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, 23.18, 94–103 [in Ukr.].

2. Brizhan, I. A. (2013). *Umovy ta chynnyky perekhodu Ukrainy do modeli staloho rozvytku* [Conditions and factors of the transition of Ukraine to the model of sustainable development]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, 1, 128–133 [in Ukr.].

3. Komchatnykh, O. V. (2018). *Finansuvannia innovatsiinoho rozvytku transportnykh pidpriemstv Ukrainy* [Financing of Innovative Development of Transport Companies of Ukraine]. *Hlobalni ta nationalni problemy ekonomiky*, 22, 402–407 [in Ukr.].

4. Mikhailichenko, K. (2017). *Transportna stratehiia u natsionalnykh interesakh Ukrainy* [Transport Strategy in the National Interest of Ukraine]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, 2, 82–94 [in Ukr.].

5. Mikhailichenko, K. M. (2013). *Innovatsii yak chynnyk modernizatsii transportno-dorozhnoho kompleksu Ukrainy* [Innovations as a factor of modernization of the transport-road complex of Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 44, 64–70 [in Ukr.].

6. State Statistics Service of Ukraine (2017). *Scientific and Innovative Activity of Ukraine*. Kyiv [in Ukr.].

7. Sustainable Logistics Strategy and Government Action Plan (Project). Retrieved from <https://mtu.gov.ua/files/Logistics.pdf> [in Ukr.].

8. Costabile, F., Allegrini, I. (2012). A new approach to link transport emissions and air quality: An intelligent transport system based on the control of traffic air pollution. 2008th Environmental Modelling & Software, 23 (3), 258–267 [in Eng.].

9. Gudmundsson, H. (2004). Sustainable Transport and Performance Indicators. Issues in Environmental Science and Technology, 20, 35–63 [in Eng.].

10. Monnet, Jean-Matthieu, Le Net, E. (2011). Assessment of logistics concept to sustainability: Development of a common approach to transport issues. EFI Technical Report, 75, 23 p. [in Eng.].

11. Mihajlovic, L. S. (2015). Application of the principles of sustainable Development of transport infrastructure and Logistics as an economic system. Journal of Process Management. New Technologies, International, 3(2), 36–43 [in Eng.].

12. Rossi, R., Gastaldi, M., Gecchele, G. (2012). Sustainability evaluation of transportation policies: a fuzzy-based method in a «what to» analysis. Retrieved from <http://dap.vsb.cz/wsc17conf/Media/Default/>

Page/online_wsc17_submission_63.pdf [in Eng.].
13. Irtysheva, I., Stehnei, M., Zavorodnij, K.
(2018). Innovative approaches to estimation of logistic

potential and the purpose of logistic regional outsourcing development. *Baltic Journal of Economic Studies*, 2 (4), 86–92 [in Eng.].

УДК 330.341.1

А. С. Бритвенко

НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ОЛІЙНО-ЖИРОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті розглянуто основні напрями інноваційно-інвестиційної діяльності олійно-жирових підприємств. Окреслено основні сегменти та способи виробництва. Наведено класифікацію підприємств олійно-жирового підкомплексу відповідно до типу продукції, яку вони виробляють. Проаналізовано основні тенденції інноваційно-інвестиційної діяльності. Проілюстровано показники обсягів виробництва найбільших продуцентів соняшникової рафінованої і нерафінованої олії.

Ключові слова: інвестиції, інновації, маркетинг, олійно-жировий підкомплекс, підприємство, сегментування, харчові рослинні олії.

Summary. The article deals with the main directions of innovation and investment activity of oil and fat enterprises. The main segments and methods of production are outlined. The classification of enterprises of oil-fat subcomplex is given according to the type of products they produce. The main tendencies of innovation-investment activity are analyzed. The indicators of production volumes of the largest producers of sunflower refined and unrefined oils are illustrated. The ways of solving problems of reproduction and updating of basic means of agriculture in the conditions of limited financial capacity of agricultural producers and the state budget are offered.

Key words: investments, innovations, marketing, oilseed fat subcomplex, enterprise, segmentation, edible vegetable oils.

Постановка проблеми Інноваційно-інвестиційний розвиток став орієнтиром для впровадження новітніх науково-технологічних здобутків суспільства. Однак на тлі передових цілей виникають і проблеми, подолання яких є необхідною умовою для становлення та реалізації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку держави.

Однією з таких проблем стала велика кількість нормативно-правових актів, що регламентують інноваційну та інвестиційну діяльність, оскільки це заважає суб'єктам чітко визначити порядок, етапи та можливі способи інноваційно-інвестиційної діяльності, що перешкоджає ефективному функціонуванню інноваційно-інвестиційної моделі розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною та методологічною основою дослідження напрямів інноваційно-інвестиційної актив-

ності аграрних підприємств є основні положення, викладені у роботах вітчизняних та зарубіжних фахівців, таких як О. Красняк, Ю. Довгань [1], О. Чубік [3], М. Михайлов [4] та інші.

Метою статті є визначення основних напрямів та аналіз інноваційно-інвестиційної активності олійно-жирових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прикладними сегментами ринку рослинних олій є сегмент сировини для виробництва біодизелю, сегмент сировини для харчової промисловості та сегмент рослинних олій як сировини для інших галузей промисловості. Сегмент харчової промисловості надалі включає в себе харчові рослинні олії для салатів та кулінарії, випічки та смаження, жирних інгредієнтів, оброблених та заморожених продуктів, маргарину та інших спредів.

© А. С. Бритвенко, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Бритвенко А. С. Напрями інноваційно-інвестиційної активності олійно-жирових підприємств / А. С. Бритвенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 17–23.

References (APA):

Brytvienko, A. S. (2018). *Napriamy innovatsiino-investytsiinoi aktyvnosti oliino-zhyrovyykh pidpriemstv* [Directions of innovation and investment activity of oil and fat enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 17–23 (in Ukr.).

Промисловий сегмент, у свою чергу, підрозділяється на сегмент мастильних матеріалів, сегмент ліків, сегмент фарб, сегмент косметики тощо. Виходячи з типу рослинної олії, сегментація ринку має такий вид: ринок пальмової олії, ринок соняшникової олії, ринок соєвої олії, ринок ріпакової олії та невеликий за обсягами ринок інших рослинних олій. Домінантним у світі сегментом серед типів олій за обсягам виробництва, торгівлі та споживання вже тривалий час є пальмова олія. За способом виробництва рослинних олій ринок сегментується відповідно до методів їхнього видобування із рослинної сировини: розпилювання, екстракція розчинником, механічна екстракція та гідрування.

Виокремлюють також географічну ознаку сегментування світового ринку рослинних олій. На цьому рівні сегментування ринок рослинних олій поділений на такі світові регіони: Європа, Північна Америка, Азіатсько-Тихоокеанський регіон, Латинська Америка, Близький Схід та Африка. Значна частина доходу на світовому ринку отримується завдяки швидкій урбанізації та прискоренню розвитку харчової промисловості в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (в середньому 5,2 % в рік).

Підприємства олійно-жирового підкомплексу відповідно до типу продукції, яку вони виробляють, можна класифікувати таким чином:

— сільськогосподарські та аграрно-промислові підприємства, які виробляють олійне насіння як сировину для подальшої власної переробки або для продажу;

— аграрно-промислові підприємства, які переробляють рослинну олійну сировину для ви-

робництва продуктів кінцевого споживання та/або «проміжну» сировину для подальшої переробки або продажу;

— промислові підприємства, які переробляють суто «проміжну» сировину для виробництва продуктів кінцевого споживання для її подальшого продажу [1].

Підсумки 2017/2018 МР дозволяють окреслити 10 найбільших виробників соняшникової рафінованої та соняшникової нерафінованої олій (рис. 1–2). Слід відмітити, що за підсумками 2017–2018 рр. було вироблено 674,5 млн. т рафінованої соняшникової олії і 4,611 млн. т — нерафінованої. Однак за цей період показники урожаю соняшнику знизилися на 2 млн. т порівняно з 2016/2017 МР.

Так, ПрАТ з П «Дніпропетровський ОЕЗ» займається виробництвом олій та тваринних жирів (код за КВЕД 10.41) і з 2002 року входить до міжнародної агрокорпорації Bunge. Показник минулого року — 17,4 %.

ТОВ «Дельта-Велмар» спеціалізується на переробці та перевалці рослинних олій. Крім того, компанія виробляє інгредієнти, що використовуються в харчовій та молочної промисловості. Показник минулого року — 14,6 %.

Переробкою насіння олійних культур в Україні (за даними Держстату) займаються 1200 суб'єктів господарювання. При цьому галузь характеризується досить високою концентрацією виробництва: понад 90 % олій виробляє 51 спеціалізоване підприємство великої та середньої потужності.

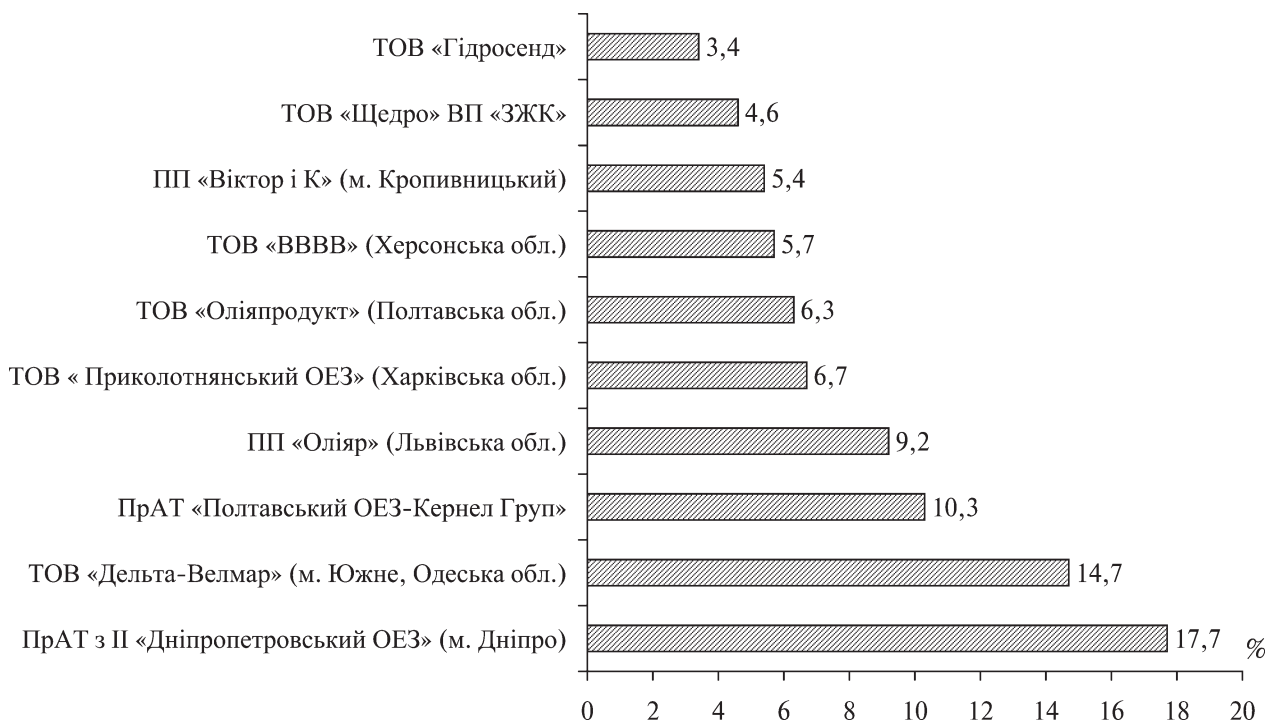

Рис. 1. 10 найбільших виробників соняшникової рафінованої олії за підсумками 2017–2018 рр. (розроблено автором за даними [2])

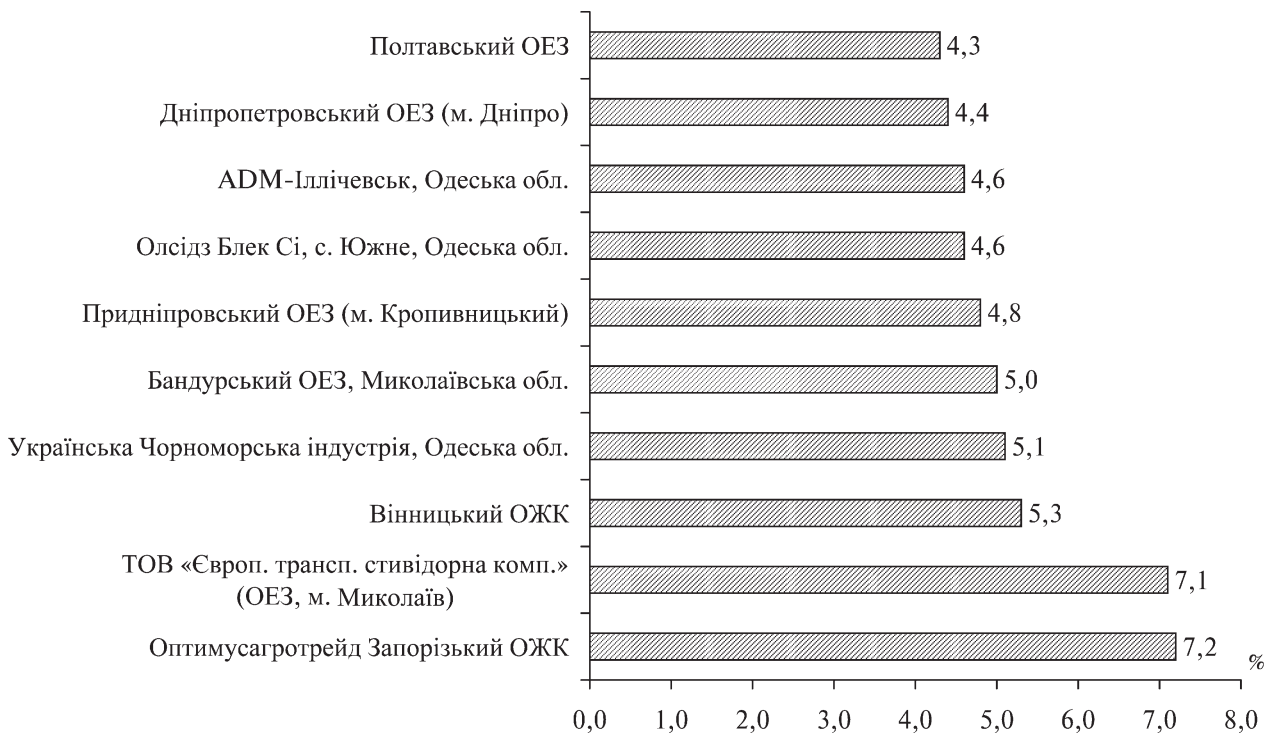

Рис. 2. 10 найбільших виробників соняшникової нерафінованої олії за підсумками 2017–2018 рр. (розроблено автором за даними [2])

До ПрАТ «Полтавський ОЕЗ-Кернел Груп» належать такі бренди:

- «Kernel Professional»,
- «Щедрий Дар»,
- «Любонька»,
- «Чумак».

приватні бренди для торгових мереж.

Полтавський олійноекстракційний завод «Кернел» пройшов соціальний аудит на відповідність Кодексу поведінки BSCI (Ініціатива із соціальної відповідальності бізнесу). За результатами соціального аудиту Полтавський ОЕЗ отримав оцінку «А», що означає «відмінно».

Соціальний аудит відкриває перед компанією можливості для збільшення частки масла власного виробництва на світовому ринку за рахунок співпраці з найбільшими європейськими ритейлерами. Мета соціального аудиту — підтвердити дотримання прав людини при виробництві продукції конкретного бренду. Аудит BSCI дозволяє світовим партнерам «Кернел» переконатися в належних умовах праці на наших підприємствах, забезпеченні соціальних інтересів працівників і дотримання етичних норм.

Необхідно відмітити, що у липні 2018 р. продаж Полтавським ОЕЗ наливної соняшникової олії зріс на 20,1 % — до 1,301 млн. т, а бутельованої соняшникової олії скоротився на 9,7 % — до 118,6 млн. л. За цей період холдинг переробив 3,136 млн. т насіння соняшнику, що на 6 % вище показника за 2017 р.

Країни, які розвиваються, переважно пропонують світовому олійно-жировому підкомплексу

додаткові можливості у вигляді більш високого потенціалу для проникнення на їхні ринки завдяки зростанню обсягів споживання в розрахунку на душу населення. У цей же час на ринках розвинених країн безперервно збільшується обсяг споживання продуктів з новими смаковими якістьми. Як у першому, так і у другому випадках це спонукає суб'єктів ринку до підвищення інвестиційно-інноваційної активності у розробці й впровадженні нових організаційно-економічних та техніко-технологічних рішень у сферах виробництва олійної сировини.

Харчові рослинні олії використовуються у всьому світі для приготування різноманітних продуктів харчування. Зростання у всьому світі попиту на смажені продукти харчування стимулює відповідне зростання попиту на харчові рослинні олії. Виробники інвестують у розробку та застосування нових технологій, що дасть можливість збільшити обсяги виробництва та забезпечити відповідні якість і безпеку рослинних харчових олій.

Динаміка розвитку світового ринку рослинних харчових олій, включаючи соняшкову, арахісову, кукурудзяну, кокосову та горіхову олії, також свідчить про тенденцію до його збільшення. Зростання попиту на органічні та натуральні, тобто неочищені та необроблені, рослинні харчові олії стає причиною зміни способів вирощування сільськогосподарських олійних культур та методів виробництва рослинних харчових олій.

Виробники переважно інвестують у R&D (дослідження та розробку) нових технологій з метою забезпечення олійною сировиною необхідних об-

сягів виробництва «здорових» харчових рослинних олій. Крім того, активно інвестуються напрями, пов'язані з використанням рослинних олій як сировини різних галузей промисловості для отримання різноманітних продуктів харчування, таких як майонез, смажені продукти харчування, біопаливо та лікарські препарати. Разом з тим, враховуючи стійкість зростання попиту, компанії-виробники виводять на світовий ринок рослинні олії, видобуті із сировини, яка отримується без використання ГМО-технологій, що є особливо характерним для ринку європейських країн.

Ключовими об'єктами наукових досліджень та пошуку практичних технологічних рішень в олійно-жировому підкомплексі для виробництва рослинних харчових олій є зниження вмісту в отриманих продуктах жирних кислот (трансжири TFA), зниження вмісту насичених жирних кислот (SAFA) та збільшення вмісту моно- і поліненасичених жирних кислот (MUFA, PUFA).

Наявними є такі основні тенденції інноваційно-інвестиційної діяльності:

- виробники олійно-жирової продукції прагнуть постачати харчовій промисловості рецептури рослинних олій та жирів з поліпшеним харчовим профілем;

- виробники рослинних олій та жирів, а також виробники продуктів харчування повинні подолати технічні проблеми, пов'язані з постачанням продуктів харчування із однаковими функціональними та сенсорними властивостями;

- інноваційні процеси у виробництві сировини та її переробці в олійно-жировому підкомплексі характеризуються суттєвим врахуванням зростання обсягів витрат на виробництво продукції;

- олійно-жировий підкомплекс продовжує тісно співпрацювати із своїми клієнтами та з регуляторними органами для забезпечення взаємовигідних інноваційно-інвестиційних рішень та сприяти формуванню гнучкої нормативної бази.

Починаючи з 90-х років у олійно-жировий підкомплекс було здійснено значні інвестиційні вкладення, які були спрямовані у розробку техніко-технологічних рішень, які б сприяли зниженню рівня вмісту TFA у всіх сегментах виробництва. Реформування виробництва та технологічні інновації, зазвичай, не можуть бути легко досягнуті без значних інвестицій з боку виробників та споживачів харчових рослинних олій у технологічне обладнання, дослідження й розробку продуктів, пакування продуктів, тестування безпеки та якості продукції, тестування стабільності постачання сировини тощо.

На сьогодні досягнуто істотне зниження рівня вмісту TFA у більшості харчових продуктів, у результаті чого добове середнє споживання TFA в раціоні людини стало значно нижчим. Тим не

менше залишаються певні техніко-технологічні проблеми. Вони стосуються заміни TFA у певних інгредієнтах харчових продуктів (як-от: кондитерські покриття та крем, начинки тощо).

У результаті проведених досліджень рівні вмісту SAFA у продукції були зменшені приблизно на 30 % і навіть у деяких випадках більш ніж на 50 %. Аналогічні приклади спостерігаються у сферах глибокого смаження олії, виробництва печива, кондитерських кремів та карамелі. Однак деякі продукти не можуть бути змінені, не втрачаючи захищеного регулятивного статусу, наприклад, шоколадне морозиво.

Техніко-технологічні виклики у випадку SAFA подібні до заходів щодо зниження рівня вмісту TFA і варіюються залежно від категорії продуктів, їхніх функціональних та органолептичних властивостей. Основні підходи до скорочення рівня вмісту SAFA включають в себе повне або часткове заміщення сировини з високим вмістом SAFA за допомогою низьких інгредієнтів SAFA (наприклад, рідкими пальмовими оліями). Потенційні інноваційні рішення можуть також включати в себе використання структурних агентів (твердих жирів), використання антиоксидантів, використання олій з високою стабільністю (наприклад, високоолеїнова соняшникова олія), зміну технологічних процесів та адаптації їх у виробництві олії, а також технологічна адаптація на рівні застосування споживачами олії.

Суттєвого інвестування потребує переробка олій та жирів і технологічне реформування підприємств олійно-жирового підкомплексу (НДДКР, технологія виробництва сировини тощо). Зниження рівня вмісту SAFA у оліях та жирах також вимагає вкладення інвестицій споживачами харчових рослинних олій, оскільки скорочення рівня вмісту SAFA збільшує витрати на переформування продукту, ніж у випадку скорочення рівня вмісту TFA (більша вартість сировини та/або витрати на необхідну адаптацію виробництва).

Також потребує вирішення проблема підтримання гнучкості у адаптації виробничих процесів як для виробників рослинних олій та жирів, так і для кінцевих споживачів. Поточні тенденції щодо збільшення рівнів вмісту MUFA та PUFA такі:

- змішування різних видів рослинних олій для поліпшення їхнього харчового профілю, особливо з точки зору наявності омега-3, омега-6, омега-9 жирних кислот, які вважаються найбільш дефіцитними жирними кислотами в продуктах харчування;

- використання нових типів олій;

- часткове або повне заміщення жирів рідкими оліями, що призводить до збільшення ненасичених жирних кислот у харчових продуктах.

Для виробництва високоолеїнової соняшникової олії в Україні використовуються високооле-

їнові гібриди соняшнику, які містять більше 80 % мононенасиченої олеїнової кислоти, мають низький вміст лінолевої кислоти та рівень вмісту насичених жирів менше 10 % [1].

Вагомий вплив на економічну ефективність діяльності агроформувань має застосування раціональних сівозмін, які є головною ланкою у підвищенні рівня культури землеробства і посідають особливе місце, сприятливо впливаючи на врожайність та родючість ґрунту. Зважаючи на те, що у беззмінних посівах соняшнику спостерігається швидке поширення шкідників, та враховуючи багаторічний досвід України у вирощуванні вказаної культури, соняшник має повертатися на попереднє поле не раніше, як через 8–10 років, що сприяє значному зниженню поширеності хвороб і шкідників, поліпшенню водного та поживного режимів рослин, зменшенню засміченості посівів бур'янами. Переробні потужності соняшнику в Україні освоєні на 10,1 млн. т.

Тому, якщо допустити, що переробні підприємства та експортний потенціал досягли цього показника, вирішити означену проблему можливо двома шляхами:

- 1) підвищенням урожайності;
- 2) згідно з рекомендаціями науковців привести сівозміни із соняшником до 6-пільних.

Виробничі й наукові дослідження з вирощування гібридів Всеукраїнського наукового інституту селекції свідчать про можливість повернення низки сортів соняшнику на те саме поле через 5–6 років. Однією з умов ефективного функціонування господарства є одержання максимуму прибутку від реалізації виробленої ним сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим нами розроблено варіанти рішень щодо пріоритетності виробництва сільськогосподарських культур для забезпечення економічної заінтересованості господарств. Під час обґрунтування варіантів рішень за оптимальної виробничої програми нами визначено перспективні показники на основі даних останніх років, проводився також їх обробіток за допомогою економіко-математичних методів, враховуючи показники передових господарств України.

Розглянувши потенційні можливості виробництва олійних культур в Україні за умови своєчасного кредитування та оптимального менеджменту, можна зробити висновок, що недовикористання потенційних можливостей призводить до недоодержання доходу у сумі 3320 млн. дол. Для реалізації цих можливостей потрібне залучення додаткових коштів. Для досягнення показників можливих урожаїв олійних в Україні короткострокові кредити мають бути збільшені у понад два рази і становити 2295 млн. дол. США, що дасть можливість зростання обсягів надходження валютних коштів у сільське господарство України за рахунок експорту олійних культур на 3320 млн. дол. [3].

Для кращого усвідомлення нагальної потреби ухвалення інноваційно-інвестиційного кодексу України слід розглянути передумови розроблення і систематизації законодавчої бази у сфері інновацій та інвестицій. У країні варто не лише використовувати досвід зарубіжних країн у нормативному аспекті (створення єдиного нормативного акта), а й запозичувати позитивні напрацювання цих країн в організаційній та фінансовій сферах. Так, доцільним для країни буде застосування диференційованого фінансування галузі інновацій та науково-дослідної діяльності через залучення приватного сектору, а потім і перекладення частини фінансового тягаря з державних інституцій на нього. Цей спосіб фінансування, як показує зарубіжний досвід, дасть змогу ефективно й безперервно отримувати кошти на розроблення передових технологій та науково-дослідницьку діяльність, а також не позбавить державу можливості контролювати інноваційну сферу.

Заслугує на увагу такий напрям розвитку інноваційної сфери, як комерціалізація наукових розробок, тобто заснування комерційних центрів зі створення інноваційних продуктів на базі державних науково-дослідних установ та наукових інституцій приватного сектору. Такий підхід забезпечить стрімке та ефективне впровадження результатів наукової діяльності у практику, а також швидше отримання прибутку від них. Це уможливить повернення витрат на наукові дослідження через короткий проміжок часу, а також залучення коштів для створення нових інноваційних продуктів.

Зазначений напрям інноваційної діяльності ефективно працює у таких країнах, як Австрія, США, Швеція. Врахувавши їхній позитивний досвід, Україна зможе створювати та вдосконалювати якісні наукові розробки і розширювати сферу інноваційної діяльності. Розвиток АПК, і зокрема сільськогосподарського виробництва, передбачає наявність матеріально-технічної бази, що відповідає рівню передових країн світу та вимогам щодо новітніх технологій.

Структура авансованого аграрного капіталу характеризується диспропорційністю не на користь основних виробничих засобів. Наукове обґрунтування стратегії розвитку сільського господарства передбачає визначення напрямів формування матеріально-технічної бази, яка б відповідала світовим стандартам та сучасним вимогам щодо новітніх технологій. Нарощування фондозабезпеченості аграрного виробництва відповідно до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку галузі з урахуванням багатокладності на селі є важливим стратегічним завданням.

Результативність сільського господарства визначається наявністю, станом та структурною комплексністю усіх факторів виробництва: зе-

мельних і трудових ресурсів, основних і оборотних засобів. Від рівня фондозабезпеченості аграрного виробництва залежать його ефективність, конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, продуктивність праці в галузі.

Стратегічними цілями є:

— зростання рівня фондозабезпеченості галузі, зокрема фондооснащеності 1 га сільськогосподарських угідь та фондоозброєності праці до рівня господарств з оновленою матеріально-технічною базою та передових країн світу з урахуванням багатокладності аграрної економіки;

— прискорене оновлення виробничих основних засобів відповідно до інноваційної моделі розвитку галузі;

— забезпечення структурної збалансованості аграрного капіталу в частині основних засобів та збалансованості основних виробничих засобів щодо активної і пасивної складових.

З метою моніторингу та контролю досягнення стратегічних цілей в частині відтворення й оновлення основних засобів слід використовувати низку ключових індикаторів розвитку. Зокрема таким індикатором слугує співвідношення частки інвестицій в основний галузевий капітал у загальних інвестиціях національної економіки з питомою вагою галузі у валовій доданій вартості країни: відповідно до потреби в основних засобах сільськогосподарського призначення, але не менше частки у валовій доданій вартості країни.

Щорічний приріст вартості основних виробничих засобів, зростання рівня фондооснащеності 1 га сільськогосподарських угідь та фондоозброєності праці має складати не менше 10 % без урахування інфляційного чинника. Для забезпечення розширеного відтворення основних засобів сільського господарства мають бути відповідні пропорції відтворення: на сьогодні перевищення рівня оновлення й придбання основних засобів над рівнем їх вибуття та списання має бути більшим ніж у 1,5 рази.

Принциповим завданням є не лише нарощування кількості галузевих основних засобів, а й головне, — їх якісне оновлення. Тому частка нових основних засобів у загальних обсягах їх придбання має становити не менше 50 %. Для вирішення проблем відтворення й оновлення основних засобів сільського господарства в умовах обмежених фінансових можливостей сільськогосподарських виробників та державного бюджету доцільно:

— створити умови для забезпечення рівня інвестування в основний капітал аграрного виробництва за його питомою вагою в інвестиціях в основний капітал національної економіки не менше частки сільського господарства у валовій доданій вартості країни;

— удосконалити форми, напрями і розміри державної підтримки оновлення основних засобів

сільського господарства із застосуванням обґрунтованої еквівалентної ціни сільськогосподарської продукції та пріоритетних напрямів розвитку галузей з урахуванням рівня залежності результативності останніх від фондозабезпеченості;

— переорієнтувати адресність державної інвестиційної підтримки сільського господарства на користь сільськогосподарських виробників середніх та малих форм господарювання;

— забезпечити державну підтримку оновлення основних засобів на високотехнологічні, менш енергоємні, екологічно безпечні види;

— сприяти розвитку агролізингу за рахунок державних коштів шляхом: зниження відсотків щорічних лізингових платежів до рівня не більше норми прибутку по сільському господарству; надання пріоритетності оренді типу продажів (безпосередньо виробниками техніки); упровадження лізингу високопродуктивної худоби;

— реформувати амортизаційну систему у інвестиційному напрямі шляхом стимулювання використання амортизаційного фонду за призначенням, запровадження пріоритетною прискореної системи амортизації;

— сприяти залученню інвестицій з інших галузей національної економіки шляхом стимулювання створення агропромислових об'єднань;

— сприяти залученню прямих іноземних інвестицій шляхом створення спільних підприємств, поглиблення співпраці з ЄБРР.

У організаційному плані для обґрунтування ефективної державної регуляторної політики відтворення й оновлення основних засобів необхідно удосконалити інформаційне забезпечення управлінського процесу:

— сформувати інформаційну базу щодо кількісних та вартісних параметрів аграрного капіталу шляхом проведення Всеукраїнського сільськогосподарського перепису;

— забезпечити постійну переоцінку основних засобів сільського господарства з метою удосконалення амортизаційної політики та визначення рівня капіталізації галузі

При формуванні матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств доцільно використовувати нормативну потребу основних засобів на виробництво окремих видів продукції. Науково обґрунтована нормативна потреба основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення — це вартісні питомі параметри будівель, споруд, силових і робочих машин, транспортних засобів, продуктивної худоби, багаторічних насаджень, інших видів основних засобів на одиницю посівної площі, одну голову худоби і птиці, 1 тону продукції залежно від рівня урожайності культур та продуктивності тварин. При цьому враховується рівень науково-технічного прогресу в будівництві, машинобудуванні, се-

лекційно-генетичній і зооветеринарній роботі, інші умови та фактори, які впливають на обсяги та структуру основних засобів, їх питомі розміри.

Враховуючи значні витрати паливно-мастильних матеріалів та складний стан із їх забезпеченням, важливе значення для сільського господарства має проблема раціонального використання пального та заходів з енергозбереження [4]. Стратегічною метою є зниження енергоємності валової продукції у сільському господарстві, зменшення енергетичної залежності від імпорту традиційних енергоносіїв та ін.

Висновки. Оскільки харчові рослинні олії використовуються у всьому світі для приготування різноманітних продуктів харчування, виробникам доцільно інвестувати у розробку та застосування нових технологій. Це дасть можливість збільшити обсяги виробництва і забезпечити відповідні якість та безпеку рослинних харчових олій. Зростання попиту на органічні та натуральні і необроблені рослинні харчові олії стає причиною зміни способів вирощування сільськогосподарських олійних культур та методів виробництва рослинних харчових олій, обумовлюючи доцільність впровадження і застосування інноваційно-інвестиційної стратегії.

Література

1. Красняк О. П. Маркетингова оцінка напрямів інвестиційно-інноваційної активності підприємств олійно-жирового підкомплексу [Електронний ресурс] / О. П. Красняк, Ю. В. Довгань // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 12. — Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2018/10.pdf.

2. Про чергові загальні збори учасників асоціації «Укроліяпром» 2018 [Електронний ре-

сурс]. — Режим доступу : <http://www.ukroilprom.org.ua/?q=node/213>.

3. Чубік О. Кон'юнктура ринку олійно-жирової промисловості України [Електронний ресурс] / О. Чубік. — Режим доступу : <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2018/255/pdf/177-189.pdf>.

4. Михайлов М. Г. Стратегічні напрями матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств [Електронний ресурс] / М. Г. Михайлов // Агросвіт. — 2018. — № 2. — Режим доступу : http://www.agrosvit.info/pdf/2_2018/3.pdf.

References

1. Krasniak, O. P. Dovhan, Yu. V., (2018). *Marketynhova otsinka napriamiv investytsiino-innovatsiinoi aktyvnosti pidpriemstv oliino-zhyrovoho pidkompleksu* [Marketing assessment of the directions of investment and innovation activity of enterprises of oil and fat subcomplex]. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2018/10.pdf (in Ukr).

2. *Pro chervovi zahalni zbory uchashnykiv asotsiatsii «Ukroliiaprom»*. (2018). [On the regular general meeting of the members of the Ukroliiaprom Association]. Retrieved from <http://www.ukroilprom.org.ua/?q=node/213> (in Ukr).

3. Chubik, O. (2018). *Koniunktura rynku oliino-zhyrovoyi promyslovosti Ukrainy* [Market conditions of the oil and fat industry of Ukraine]. Retrieved from <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2018/255/pdf/177-189.pdf> (in Ukr).

4. Mykhailov, M. H. (2018). *Stratehichni napriamy materialno-tekhnichnoho zabezpechennia ahrarnykh pidpriemstv* [Strategic directions of material and technical support of agrarian enterprises]. Retrieved from http://www.agrosvit.info/pdf/2_2018/3.pdf (in Ukr).

ПОТОЧНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. У статті проаналізовано розвиток туристично-рекреаційної сфери України, особливий акцент зроблено на сучасному стані цієї сфери в Запорізькій області, виокремлено головні тенденції та перспективи сфери для забезпечення подальшого прискорення її розвитку.

Ключові слова: туристично-рекреаційна сфера, лікувальний туризм, розвиток рекреації, підвищення ефективності.

Summary. The article analyzes the development of the tourist and recreational industry of Ukraine and emphasizes the current state of this industry in the Zaporizhzhya region, identifies prospects of the industry to ensure further acceleration of its development.

Key words: tourist-recreational branch, therapeutic tourism, development of recreation, increase of efficiency.

Постановка проблеми. Україна володіє багатьма видами рекреаційних ресурсів, має великі площі курортних територій, вигідне географічне розташування й інші умови, необхідні для функціонування курортів. Проте рекреаційно-туристична сфера в країні розвинена недостатньо, рівень якості послуг рекреації й розміщення рекреантів не відповідає світовим стандартам, матеріально-технічна база застаріла, цінні рекреаційні ресурси використовуються неефективно. Внаслідок цього Україна залишається на узбіччі міжнародних туристичних потоків, а вітчизняні рекреанти та туристи надають перевагу відпочинку й оздоровленню в інших країнах, через що держава та бізнес недоотримують коштів від розвитку туризму і рекреації, а значна частка цих територій перебуває у напівдепресивному стані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних науковців аналізу проблем рекреаційно-туристичної сфери України приділили увагу П. В. Гудзь, П. В. Захарченко, І. В. Смак, Г. В. Казачковська, А. П. Костенко та інші.

Метою статті є розкриття суті та структури рекреаційно-туристичної сфери країни з метою виокремлення основних передумов розвитку, визначення проблем та перспектив розвитку рекреаційно-туристичної сфери в Україні та моніторингу цього ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток санаторно-курортної сфери в Україні має тривалу історію, адже люди використовували природні чинники з лікувальною та оздоровчою метою ще з прадавніх часів, а географічні, гео-

логічні та природно-кліматичні умови в Україні сприяли цьому.

Різноманіття складу рекреаційних ресурсів дало можливість розвитку багатьом санаторно-курортним закладам, що спеціалізуються на лікуванні та профілактиці різних хвороб. Особливо це стосується Запорізької області та такої її сфери економіки, як лікувально-оздоровчий туризм, що є одним із найперспективніших видів туризму. Для його розвитку на території Запорізької області наявне морське узбережжя, лікувальні лиманові родовища грязі. Головною рушійною силою розвитку цієї сфери туризму є економічні вигоди, які він надає. Він стимулює розвиток елементів інфраструктури: готелів, ресторанів, підприємств торгівлі тощо, призводить до збільшення доходної частини бюджету за рахунок податків, дає змогу залучити деяку кількість інвестицій. Сприяє більш інтенсивнішому розвитку економіки, утворюючи галузі, що обслуговують індустрію туризму, забезпечує зростання доходів населення та підвищення рівня добробуту нації тощо.

Лікувально-оздоровчими властивостями володіє вся сукупність чинників природного комплексу курортно-рекреаційної місцевості у їхньому взаємозв'язку і взаємодоповненні, що включає як бальнеологічні, так і ландшафтно-кліматичні ресурси і призводить до задоволення туриста від отриманих послуг.

Рекреаційною перлиною Запорізької області є курортна зона міста Бердянськ, яка характеризується не тільки чудовою курортною зоною, що включає в себе Бердянську косу та майже все по-

© І. О. Горбачова, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Горбачова І. О. Поточний стан та перспективи розвитку рекреаційно-туристичної сфери Запорізької області / І. О. Горбачова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 24–27.

References (APA):

Horbachova, I. O. (2018). *Potochnyi stan ta perspektyvy rozvytku rekreatsiino-turystychnoi sfery Zaporizkoi oblasti* [Current status and prospects for recreation of the tourist scope of the Zaporozhye region]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 24–27 (in Ukr.).

бережжя міста, а й сусідні населенні пункти Новопетрівка та Азовське, а також наявну розвинену транспортну інфраструктуру, доступність не тільки автотранспорту, а ще й залізничного сполучення. Але, правда, останнім часом, транспортні артерії, як авто- так і залізничного сполучення, потребують капітального ремонту. Також слід відміти в Бердянській курортній зоні наявність закладів культури та відпочинку: Міський палац культури, аквапарк, історичний та художній музеї тощо.

Окрім того, заслуговує на увагу Кирилівський курорт, який об'єднує в собі селище Кирилівку, коси Пересип та Федотова. Це сезонний оздоровчий курорт. Курорт державного значення Бердянськ, місто Приморськ, приморські сели-

ща Приазовського району та селище Кирилівка користуються великою популярністю у відпочивальників як курортні центри.

Великого значення набуває розвиток дитячого оздоровчого туризму. Кількість закладів для відпочинку дітей за період з 2000 р. по 2018 р. збільшилась з 193 до 232, а санаторно-оздоровчих закладів зменшилась в 6 разів — з 67 до 11. Кількість дітей, які перебували в закладах, зменшилась на третину — з 61135 осіб до 40826 осіб (табл. 1). Ця інформація дає можливість зробити висновки про те, що заклади оздоровлення стали меншими і платоспроможний попит на їх послуги зменшився. Це пов'язано зі зменшенням державного замовлення на оздоровлення дітей і зменшення кількості дітей цієї вікової групи.

Таблиця 1

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку [5]

Рік	Кількість закладів, од.		У них місць, од.		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення
2000	193	67	18922	18822	61035	51852
2001	160	68	18901	18741	64666	57910
2002	269	72	20407	20087	75727	62096
2003	297	72	20828	20588	76817	64216
2004	361	75	22292	21760	77782	64227
2005	378	64	18689	18002	80295	58322
2006	366	61	19012	17937	75748	55846
2007	350	58	18206	17456	75863	53702
2008	373	57	17933	16892	72119	53804
2009	356	55	16523	16473	60121	40120
2010	328	39	15477	12727	52672	32537
2011	321	17	13868	5284	46029	12337
2012	331	7	14418	2200	49128	6358
2013	374	8	14398	2670	51124	7280
2014	294	40	13457	12789	45899	32403
2015	264	21	11939	6906	35592	12541
2016	270	16	11703	5201	42355	14290
2017	265	14	11078	4280	44574	12966
2018	232	11	9884	3685	40826	12080

Протягом 2000–2017 років в області спостерігається зниження більшості основних показників туристичної галузі. Кількість туристів, які скористалися послугами суб'єктів туристичної діяльності протягом зазначеного періоду, знизилась вдвічі: з 90907 осіб у 2000 році до 47675 осіб у 2017 році, також скоротився (взагалі його не стало) потік іноземних туристів до області: з 23367 осіб у 2000 році до 26 осіб у 2017 році (табл. 2). Спостерігається також тенденція збільшення туристів, які відвідували закордон — з 7184 осіб в 2000 році до 32487 осіб в 2017 році, це пов'язано з полегшенням візового режиму та використанням громадянами України туризму як можливості працевлаштуван-

ня закордоном. Зменшення внутрішнього туризму в чотири рази також відбулося за рахунок зменшення платоспроможного попиту та державного (профспілкового) замовлення на оздоровлення.

Туристичний потік та перелік туристичних послуг у Запорізькій області розподілений нерівномірно. Так, у м. Запоріжжі кількість екскурсантів складає 73 % від загальної кількості по області, кількість обслугованих туристів — 86 %, кількість туроднів — 82 %, обсяг наданих туристичних послуг — 79 %, надходження до бюджету — 94 %.

Крім м. Запоріжжя, лідерами за показниками роботи суб'єктів туристичної діяльності є приморські агломерації.

Туристичні потоки, осіб [5]

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, — усього	Із загальної кількості туристів		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2000	90907	23367	7184	60356
2001	93396	19148	7868	66380
2002	107517	26643	10717	70157
2003	190959	29658	13741	147560
2004	86153	16444	13883	55826
2005	100271	13989	17977	68305
2006	99744	15540	22295	61909
2007	114679	17661	28682	68336
2008	120151	20029	30022	70100
2009	91425	16606	22063	52756
2010	88821	17656	24938	46227
2011	60055	1541	23882	34632
2012	35428	760	25023	9645
2013	54415	778	31107	22530
2014	39010	112	22320	16578
2015	30922	31	17197	13694
2016	40376	114	23571	16691
2017	47675	26	32487	15162

Перспективним видом туризму на території регіону є сільський туризм. Для цього є в наявності близькість історичних пам'яток та природно-рекреаційних районів.

У рекреаційно-туристичній інфраструктурі одне з ключових місць належить транспортній системі. Питання охоплює проблему транзитних перевезень, організацію залізничного сполучення, розвиток автомагістралей, повітряного, морського, річкового транспорту.

Запорізька область має розвинену транспортну систему, до якої входить мережа автомобільних та залізничних шляхів, вокзали та станції, річне та морське сполучення. Працює Запорізький аеропорт, є можливість також запустити посадкові смуги в Бердянську та Мелітополі.

Великого значення набуває в розрізі розвитку курортно-рекреаційної сфери в Запорізькій області стан екології Азовського моря. Моніторингом стану води Азовського моря займаються пункти спостереження, що знаходяться в акваторії Бердянської затоки в районах випусків зливової каналізації м. Бердянськ, Бердянського торговельного порту та в районі випуску глибоководного колектору очисних споруд каналізації міста Бердянськ.

На стан Азовського моря суттєво впливає надходження неочищених зливових, талих та дренажних вод із забудованої території м. Бердянськ шістьма випусками зливової каналізації в акваторію Бердянської затоки.

На погіршення екології впливає ситуація, яка склалася в Кирилівці Якимівського району. Исто-

рично склалася ситуація, що ця територія розвивалася без централізованого водопостачання та водовідведення. У закладах оздоровлення неочищені стічні води накопичуються, а потім транспортуються на полігон рідких побутових відходів, що знаходиться в захисній зоні Молочного лиману. Таке розташування полігону веде до збільшення ризику забруднення ґрунтових вод та Азовського моря.

Загалом це стримує соціально-культурний розвиток цієї території та веде до зменшення інвестиційної привабливості регіону.

Для того, щоб змінити ситуацію, що склалася зараз в туристично-рекреаційній сфері потрібні зміни, ініційовані державою, для стимулювання підприємницької діяльності, підвищені норми амортизації — для скорішого формування матеріально-технічного забезпечення оздоровчих закладів, присвоєння класності (зірковості) оздоровчим закладам для забезпечення високих стандартів якості лікування й оздоровлення.

Усе це можливо за умов прямих фінансових вливаннях, чітко прописаних варіантів механізмів кредитування туристично-рекреаційної сфери, підтримки на державному рівні інформаційного та рекламного характеру, забезпечення заходів екологічної охорони, прийняття та впровадження державної програми щодо інвестиційно-інноваційного розвитку туристично-рекреаційної галузі.

Висновки. Отже, підсумовуючи наведене, можна зробити такі висновки. Запорізька область має всі передумови, щоб ефективно використовувати місцевий рекреаційний потенціал. Але при аналізі сучасного стану туристично-ре-

креаційної сфери ми бачимо зниження, падіння обсягів прийняття туристів в рази. Причини цього не тільки в зниженні платоспроможного попиту, зниженні державного замовлення на оздоровлення, але й зниженні ефективності економіки України та наявності інших проблем. Ці проблеми не тільки приватного характеру, оскільки до сих пір затверджених національних стандартів усіх видів туристичних та рекреаційних послуг веде до росту розчарування туристів, які скористалися неякісним туристично-рекреаційним продуктом.

Література

1. Гудзь П. В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій. — Донецьк : Юго-Восток, 2001. — 270 с.
2. Смаль І. В. Основи географії рекреації та туризму: навч. посіб. / І. В. Смаль. — Ніжин : НДПУ, 2004. — 105 с.
3. Прогнозування соціально-економічних процесів : навч. посіб. / П. В. Захарченко, О. І. Черняк та інші. — Харків : ННЕУ ім. Кузнеця, 2016. — 656 с.

4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Головне управління статистики в Запорізькій області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Gudz, P. V. (2001) *Ekonomichni problemy rozvytku kurortno-rekreatsiinykh terytorii* [Economic problems of resort and recreational territories development]. Donetsk, Yugo-Vostok Publ. (in Ukr.).
2. Smal, I. V. (2004). *Osnovy heohrafii rekreatsii ta turyzmu* [Basics of recreation and tourism geography]. Nizhyn, NDPU Publ. (in Ukr.).
3. Zakharchenko, P. V., Chernyak, O. I. & oth. (2016). *Prohnozuvannia sotsialno-ekonomichnykh protsesiv* [Forecasting of social and economic processes]. Kharkiv, NNEU im. Kuznetsia Publ. (in Ukr.).
4. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Main Department of Statistics in the Zaporozhye region. Retrieved from <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>.

УДК 330.341.4

О. Л. Горяча
О. В. Попов

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто обсяги виробництва машинобудівної продукції за останні роки. Окреслено основні проблеми машинобудівного комплексу та проведено PEST-аналіз підприємств-виробників машинобудівної продукції. Обґрунтовано необхідність подальших досліджень, у тому числі проведення SWOT-аналізу.

Ключові слова: машинобудівне підприємство, PEST-аналіз, SWOT-аналіз, потенціал.

Abstract. The article deals with the volume of production of machine-building products in recent years. The basic problems of the machine-building complex are outlined and the PEST-analysis of the enterprises producing machine-building products has been carried out. The necessity of further researches, including SWOT-analysis, was substantiated.

Key words: machine-building enterprise, PEST-analysis, SWOT-analysis, potential.

Постановка проблеми. У сучасному світі машинобудування впливає на ефективність усієї економіки країни та відіграє центральну роль у створенні господарської бази суспільства. Про-

мисловий потенціал держави, її конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, рівень соціального розвитку, науково-технічний прогрес, продуктивність праці людей зокрема, зниження матеріало-

© О. Л. Горяча, О. В. Попов, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Горяча, О. Л. Напрями підвищення потенціалу машинобудівних підприємств України / О. Л. Горяча, О. В. Попов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 27–30.

References (APA):

Horiacha, O. L., Popov, O. V. (2018). *Napriamy pidvyshchennia potentsialu mashynobudivnykh pidpriemstv Ukrainy* [Areas of increase of Ukrainian machine-building enterprises potential]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 27–30 (in Ukr.).

місткості, якість кінцевого продукту, збереження енергетичних ресурсів залежать від розвитку машинобудування. Галузь забезпечує комплексну механізацію та автоматизацію виробництва для різних галузей народного господарства.

Нині перед українськими підприємствами машинобудівної галузі постали дуже гострі проблеми, які потребують найшвидшого розв'язання. У сучасних умовах прискорення змін в навколишньому середовищі, управління, орієнтоване на випереджувальні заходи щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємства є підґрунтям створення та підтримки умов його постійного розвитку. Особливого значення у розвитку підприємства набуває якість його кадрового забезпечення. Ось чому важливим є дослідження процесу кадрового забезпечення підприємства, виявлення та аналіз впливу основних показників кадрового забезпечення на розвиток підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною та методологічною основою дослідження напрямів підвищення потенціалу машинобудівних підприємств є основні положення, викладені у роботах вітчизняних та зарубіжних фахівців, серед них: В. М. Красноступ [3], О. О. Свеженцев [1], В. І. Яковлев [2] та інші.

Метою статті є дослідження напрямів підвищення потенціалу машинобудівних підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запровадження змін на підприємстві є важливим елементом управління, що забезпечує конкурентоспроможність та розвиток суб'єкта господарювання. У машинобудівних підприємств існує дуже чітка обмеженість новітніх технологій та фінансової стійкості, тому внутрішній ринок має дуже обмежені можливості. Загальне зменшення кількості реалізованої продукції машинобудівної галузі у структурі промислової продукції, тяжкі фінансові результати діяльності у промисловому секторі економіки, зокрема у машинобудуванні, дуже низький рівень рентабельності операційної діяльності створюють середовище ризиків розвитку підприємств.

За останні два роки тенденція змін виглядає позитивно, наприклад, позитивну динаміку демонструє реалізація комп'ютерів, електронної та оптичної продукції — зростання на 11,02 %; виробництво електричного устаткування — на 23,85 %.

За показниками 2017 р. видно, що обсяги виробництва машинобудівної продукції значною мірою зросли порівняно з аналогічними показниками за 2016 р. Можна побачити, що тільки виробництво автотранспортних засобів зменшилось на 82,6 млн. грн., а найбільші темпи росту демонструє виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції — на 1 393 млн. грн.

За обсягом реалізованої продукції видно, що машинобудування є одним із лідерів за обсягом реалізованої продукції. Так, тенденція змін показує, що приріст за 2017 р. становив 21,65 %, позитивність тенденції можна охарактеризувати тим, що на машинобудівній галузі дуже відбилася політична криза в країні.

Ці показники описують сучасну тенденцію машинобудівних підприємств України, на жаль, ці показники знижують конкурентні переваги вітчизняних підприємств порівняно із закордонними. Для поліпшення справ машинобудівна галузь потребує рішучих змін виробничої бази для підвищення якості продукції, підвищення оплати праці працівникам, налагодження більш ефективного виробничого процесу завдяки стратегії інтеграції на міжнародні ринки; усе це буде поліпшувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на зарубіжних ринках.

Нездатність вітчизняних підприємств машинобудівної галузі вести реальну конкурентну боротьбу з іноземними фірмами також зумовлена багаторічним досвідом західних підприємств у сфері створення обладнання та інноваційної діяльності, більшими можливостями західних підприємств у сфері доступу до дешевого кредитування, а також їхніми можливостями з надання продукції в кредит із помірними відсотковими ставками, усталеними промисловими зв'язками країн ЄС і США та іншими причинами [1].

Необхідно окреслити проблеми машинобудівного комплексу:

- нестабільна загальноєкономічна та політична ситуація у країні;
- нестійкий фінансовий стан;
- висока частка збиткових підприємств, низька рентабельність їхньої діяльності;
- незначна частка машинобудівної продукції у структурі промисловості;
- основним джерелом фінансування інноваційного розвитку є власні кошти підприємств;
- відтік висококваліфікованих кадрів із галузі через трудову міграцію.

Поряд із цим існує низка проблем, з якими зіштовхуються вітчизняні машинобудівні підприємства:

- значна зношеність основних засобів та відсутність реальних інвестиційних ресурсів для технологічного оновлення, що негативно впливає на конкурентоспроможність, якість та собівартість продукції;
- неповне завантаження виробничих потужностей;
- низький попит на продукцію українського машинобудування на зовнішньому ринку;
- низький рівень конкурентоспроможності багатьох видів продукції вітчизняних підприємств;

— недостатнє фінансування інновацій із боку держави;

— невідповідність виробничих потужностей потенціалу ринків збуту;

— відсутність джерел фінансування;

— низький кадровий потенціал;

— недостатній контроль з боку держави над діяльністю монополістів.

Усі перелічені проблеми викликані відсутністю реальних джерел фінансування, що спричиняє погіршення матеріально-технічної забезпеченості, підвищення зношеності основних засобів і, відповідно, низьку якість та високу собівартість продукції.

Впровадження цих заходів має прямий вплив на інвестиційну привабливість вітчизняних машинобудівних підприємств, що знаходить відображення в ринковій капіталізації компаній. Державі необхідно провести масштабну реформу машинобудівної галузі для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках, а саме:

— сформувати стабільну та гнучку систему фінансової підтримки вітчизняних машинобудівних підприємств;

— створити систему науково-технічного розвитку підприємства для підвищення конкурентоспроможності;

— провести повну модернізацію машинобудівної бази та інтегрувати її у світову систему машинобудування;

— стимулювати модернізацію підприємства на сучасне проектування та освоєння нової системи виробництва машинобудування;

— розробити стислу співпрацю з науковими центрами та університетами країни, це допоможе галузі підвищити науковий потенціал та залучити висококваліфікованих фахівців на підприємства;

— підготувати стратегію управління підприємством і поетапно впроваджувати різноманітні бізнес-процеси, які дадуть змогу модернізувати підхід до управління машинобудівним підприємством [2].

Щоб оцінити ситуацію на ринку машинобудівної галузі в цілому, необхідно спочатку здійснити PEST-аналіз, а вже потім переходити до аналізу зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на діяльність підприємства та перспективність його щодо здійснення змін взагалі. Спочатку визначимо загальний стан справ у машинобудівній галузі України.

За даними Державної служби статистики України, на кінець 2017 р. індекс промислової продукції порівняно з груднем 2016 р. склав 100,4 %. У переробній промисловості він становив на кінець 2017 р. порівняно до 2016 р. 104,4 %, при цьому індекс промислової продукції у машинобудуванні за цей самий період склав 107,3 %.

Таким чином, можна зробити висновки, що у 2017 р. вдалося досягти зростання обсягів виробництва машинобудівної галузі. При цьому слід дослідити причини цього зростання й виявити фактори, які на нього вплинули. У табл. 1 зображен PEST-аналіз машинобудівної галузі України. Для аналізу було обрано такі підприємства машинобудування, як ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «АвтоКрАЗ», ПАТ «ХТЗ», ПАТ «Турбоатом», ПАТ «Сумське НВО», ПАТ «ЗАЗ», ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод».

У найбільш складному фінансовому становищі серед зазначених підприємств знаходиться ПАТ «ЗАЗ». Єдине підприємство з повним циклом виробництва легкових автомобілів нині знаходиться на межі банкрутства. Найбільш успішним є запорізьке підприємство ПАТ «Мотор Січ», але стабільності його роботи перешкоджають постійні перевірки СБУ, які викликані продажем контрольного пакету акцій китайському інвестору.

З PEST-аналізу (табл. 1) можна зробити висновки, що машинобудівна галузь України перебуває у складному становищі, що викликано дією усіх чотирьох груп факторів. При цьому потенціал до ефективного розвитку вітчизняного машинобудування, беззаперечно, є. Але для його реалізації слід розробити дієву стратегію розвитку машинобудівної галузі на державному рівні та втілити її в життя. Слід зазначити, що політична криза та несприятливі економічні умови для деяких підприємств стали загрозою для подальшої діяльності на ринку, а для інших – каталізатором втілення змін.

Необхідно в подальшому провести SWOT-аналіз для таких підприємств машинобудівної галузі, як ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Турбоатом», ПАТ «Сумське НВО», щоб дати відповідь на питання, чи готові вітчизняні суб'єкти господарювання до запровадження організаційних змін.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що не всі підприємства машинобудівної галузі України готові до змін організаційної структури управління. Хоча лінійна та лінійно-функціональна структури мають певні вади, що стримують ефективний розвиток підприємств, але при цьому їх доцільно використовувати, якщо зовнішні загрози превалюють над внутрішніми слабкими сторонами та з метою підвищення результативності контролю.

Отже, завдяки проведеному PEST-аналізу було встановлено, що галузь машинобудування України знаходиться в критичному стані. Це пов'язано з політичною кризою в країні та невизначеністю пріоритетів розвитку економіки. Проведений SWOT-аналіз для підприємств ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Турбоатом», ПАТ «Сумське НВО» показав, що підприємства мають значний внутрішній потенціал для ефективної діяльності,

PEST-аналіз машинобудівної галузі України [3]

Р (політичні фактори)	Е (економічні фактори)
<ul style="list-style-type: none"> — військові дії на Сході країни, що веде до втрати людських ресурсів та відлякує іноземних інвесторів; — невизначеність відносин з ЄС через невиконання його умов щодо проведення реформ та подолання корупції; — погіршення відносин з колишнім стратегічним партнером — Росією; — недовіра до влади з боку суспільства; — надмірна політизація суспільства; — часта зміна посадових осіб у Кабміні, профільних міністерствах, на місцях; — вступ до СОТ обмежив можливість державного регулювання конкуренції; — недосконалість нормативно-правової бази, що регулює діяльність в галузі. 	<ul style="list-style-type: none"> — відмова від державного регулювання цін та одночасне необґрунтоване підвищення мінімальної заробітної плати; — збільшення кількості фінансово неспроможних підприємств у галузі; — інфляція та нестабільність валютного курсу; — низька інвестиційна привабливість; — несприятливий економічний клімат для ведення бізнесу (80 місце в світі за простотою ведення бізнесу); — складність сплати податків (84 місце в світі за простотою сплати податків); — недостатня конкуренція на внутрішньому ринку; — висока облікова ставка НБУ; — низький рівень розвитку кластерів виробництва; — низький внутрішній та зовнішній попит на продукцію через низький рівень якості;
S (соціальні фактори)	Т (технологічні фактори)
<ul style="list-style-type: none"> — низька продуктивність праці; — низька вартість праці всередині країни з широкими можливостями працевлаштування за кордоном; — низька престижність праці на підприємствах машинобудівної галузі; — високий рівень трудової міграції; — використання застарілих методів мотивації праці; — наявність висококваліфікованих спеціалістів; — скорочення чисельності персоналу; — достатній рівень інтелектуального потенціалу для запровадження інновацій на підприємствах. 	<ul style="list-style-type: none"> — технології, що використовуються на більшості підприємств, є застарілими, що не дає можливості конкурувати на світовому ринку; — за показником глобального індексу інновацій у 2017 році Україна зайняла 50 місце серед 142 країн світу; — високий рівень зносу матеріальних активів підприємств; — продукція машинобудівних підприємств відноситься до III та IV технологічних укладів, хоча вже існує VI технологічний уклад; — залежність від іноземних комплектуючих; — незначні витрати з державного бюджету на розвиток наукових досліджень; — зростання кількості підприємств, що запроваджують інновації.

але через внутрішні та зовнішні чинники не вдається успішно його реалізувати [3].

Серед зазначених підприємств найбільше потребує організаційних змін ПАТ «Сумське НВО». Хоча на ПАТ «Мотор Січ» переважають сильні сторони над слабкими і можливості над загрозами, ця перевага не є стійкою і в будь-який момент стан підприємства може погіршитись. Тому для ПАТ «Мотор Січ» організаційні зміни є також доцільними.

Список літератури

1. Свеженцев О. О. Перспективи розвитку машинобудівної галузі України: формування нової концепції промислової політики / О. О. Свеженцев // Управління розвитком. — 2016. — № 2 (184). — С. 12–19. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2016_2_4.
2. Яковлев В. І. Тенденції розвитку машинобудівної галузі України / В. І. Яковлев // Економіка та управління національним господарством. — 2018. — Вип. 31. — С. 31–36.
3. Красноступ В. М. Готовність машинобудівних підприємств до організаційних змін [Електронний ресурс] / В. М. Красноступ //

Бізнес та інтелектуальний капітал. — Режим доступу : http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2018/2018_6/30.pdf.

References

1. Svezhentsev, O. O. (2016). *Perspektyvy rozvytku mashynobudivnoi haluzi Ukrainy: formuvannia novoi kontseptsii promyslovoi polityky* [Prospects for the development of the machine-building industry in Ukraine: the formation of a new concept of industrial policy. *Upravlinnia rozvytkom*, 2, 12–19 (in Ukr). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2016_2_4.
2. Yakovlev, V. I. (2018). *Tendentsii rozvytku mashynobudivnoi haluzi Ukrainy* [Trends in the development of the machine-building industry of Ukraine] *Economics and management of national economy*, 31, 31–36 (in Ukr).
3. Krasnostup, V. M. (2018). *Hotovnist mashynobudivnykh pidpriemstv do orhanizatsiinykh zmin* [Readiness of machine-building enterprises to organizational changes]. *Business and Intellectual Capital*. Retrieved from http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2018/2018_6/30.pdf (in Ukr).

ФІНАНСОВІ ДЖЕРЕЛА РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ І ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. У статті виявлено особливості сучасного етапу розвитку підприємств і закладів соціально-культурної сфери України. Визначено основні його виклики та загрози, а також позитивні тенденції. Обґрунтовано фінансові джерела та завдання необхідних культурних змін. Розроблено пріоритетні заходи управління підприємствами та регулювання діяльності у цій галузі. Визначено шляхи подальшого удосконалення їхньої діяльності з урахуванням стратегії державних управлінських рішень та системних можливостей.

Ключові слова: підприємства, заклади, соціально-культурна сфера, управління, фінансові ресурси, сільські території, регулювання, пріоритетні заходи, розвиток.

Summary. The article reveals peculiarities of the modern stage of development of enterprises and institutions of socio-cultural sphere of Ukraine. The main challenges and threats, as well as positive trends, are identified. Reasonable financial sources and tasks of necessary cultural changes. Priority measures of enterprise management and regulation of activities in this area have been developed. The ways of further improvement of their activity are determined taking into account the strategy of state management decisions and system possibilities.

Key words: enterprises, institutions, social and cultural sphere, management, financial resources, rural territories, regulation, priority measures, development.

Постановка проблеми. Здійснювані в Україні адміністративно-територіальні реформи на селі передбачають чітку соціальну спрямованість економічних та фінансових перетворень в усіх сферах суспільного життя. Особливу роль в їх реалізації виконують підприємства та заклади соціально-культурної сфери. З одного боку, в них акумулюються соціальні, світоглядні та економічні інтереси різних верств населення. З іншого боку, вони безпосередньо націлені на задоволення людських потреб у культурно-освітньому та інтелектуальному розвитку, охороні здоров'я, відпочинку, мистецтві. Високоєфективна соціально-культурна сфера загалом — це основа збереження людського капіталу нації, її інтелектуального, а отже, й економічного потенціалу.

У сучасних умовах життєдіяльності посилення уваги до неї є не лише чинником виходу сільських територій країни із затьожної кризи, а й пріоритетним напрямом системної й послідовної діяльності з підвищення рейтингу нашої держави у світі, наближення низки соціально-культурних стандартів до європейського виміру. Значні резерви оптимізації діяльності підприємств соціально-культурної сфери несе в собі й здійснювана адмі-

ністративно-територіальна реформа, спрямована на перерозподіл фінансових джерел їх розвитку відповідно до змін кількості та розміщення сільського населення, інноваційних впроваджень останніх років у аграрній сфері. Зазначені вище обставини засвідчують актуальність вирішення фінансових проблем розвитку підприємств соціально-культурної сфери на селі і спонукали до вибору теми цієї статті.

З іншого боку, у суспільстві послаблюється зв'язок з історико-культурними традиціями, кращими надбаннями вітчизняної культури, що призводить до зневіри у майбутньому у своїй країні, зниження усвідомлення громадянами себе єдиною нацією. Культура поступово втрачає функції соціального регулювання, суспільної консолідації й духовного самовизначення людини, у тому числі і через остаточний принцип фінансування продовж тривалого періоду. Тому для вирішення складних соціально-культурних проблем необхідне подальше обґрунтування пріоритетних напрямів державної політики у цій важливій сфері, фінансових механізмів їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення щодо процесів системної транс-

© О. Ю. Жучінський, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Жучінський О. Ю. Фінансові джерела регулювання та підтримки розвитку підприємств і закладів соціально-культурної сфери у контексті реформування сільських територій / О. Ю. Жучінський // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 31–35.

References (APA):

Zhuchinskyi, O. Yu. (2018). *Finansovi dzhherela rehuliuivannia ta pidtrymky rozvytku pidpriumstv i zakladiv sotsialno-kulturnoi sfery u konteksti reformuvannia silskykh terytorii* [Financial sources of regulation and support for the development of enterprises and institutions of socio-cultural sphere in the context of the reformation of agricultural territories]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 31–35 (in Ukr.).

формації галузей соціально-культурної сфери на селі та вивчення комплексу проблем стосовно різних складових механізмів системи їх управління й державного регулювання закладені в розробках українських фахівців у сфері фінансів та економіки підприємств і досліджуються Т. Боголіб, В. Бойком, К. Барбаковою, К. Гордієнко, М. Ігнатенко, В. Карловою, Ю. Ключко, А. Колотом, В. Куценко, С. Мирводою, Н. Нижник, В. Цветковим, О. Якименком та іншими відомими науковцями.

Аналіз дослідницької проблематики розвитку підприємств соціально-культурної сфери дає можливість стверджувати, що найменш розробленими є питання, пов'язані із особливостями їхнього фінансування з урахуванням посилення євроінтеграційного вектору розвитку країни. Отже, системне дослідження особливостей фінансового забезпечення соціально-культурних підприємств та закладів в умовах євроінтеграційного розвитку є надзвичайно важливим як у теоретичному, так і у практичному плані.

Мета статті полягає в обґрунтуванні пріоритетних джерел фінансування, заходів управління й державного регулювання розвитку підприємств соціально-культурної сфери на основі всебічного аналізу його викликів та загроз, наявного потенціалу та системних можливостей організації й механізмів здійснення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємства соціально-культурної сфери є важливою складовою сільської й національної економіки, яка забезпечує розвиток держави. Вони покликані, як зазначає В. Куценко, створити передумови для формування виходу країни на засади сталого розвитку [1, с. 423]. Основними негативними тенденціями, що характеризують їх розвиток на сучасному етапі, є:

— збільшення відриву між інноваційним потенціалом культури та масовою здатністю його засвоєння й використання у щоденній соціокультурній практиці;

— подальша тенденція соціального розшарування населення за такими показниками, як спосіб, рівень і стиль життя, соціальна ідентичність, соціальний статус та соціальна позиція;

— посилення процесів розмивання духовної самобутності української культури (втрата історико-культурної самобутності окремих сільських територій та малих містечок; уніфікація звичаїв та стилю життя; стандартизація культурних запитів внаслідок масованого тиражування західних зразків та процесів глобалізації загалом);

— зниження рівня матеріальних доходів сільського населення негативно позначається на споживанні соціально-культурних благ і послуг та їх затребуваності;

— посилення відставання у доступності окремих соціально-культурних благ між містом і се-

лом; занепад та згортання на значних сільських територіях соціально-культурних закладів.

Як наслідок, відзначається зменшення показників духовного життя суспільства, зростає відставання між спеціалізованим та побутовим рівнями культурного розвитку. Це призводить до падіння художнього смаку, зменшення вимог до художнього рівня творів літератури, кіно, музики, переорієнтації масової свідомості з духовних, гуманістичних цінностей на цінності матеріального благополуччя. «...Культура починає втрачати функції соціальної регуляції, суспільної консолідації та духовно-морального самовизначення людини, наближаючись до стану, який в соціології характеризується поняттям аномії, тобто неунормованості, дисфункціональності. Цінності та норми, що склали моральну вертикаль та духовний стрижень вітчизняної культури, сьогодні нестійкі, розмиті, суперечливі» [2, с. 70].

З іншого боку, надмірна комерціалізація соціально-культурної діяльності призвела до зменшення безоплатних соціокультурних послуг, зміни пріоритетів культури зі змістовної складової на отримання прибутків. Це обумовило стандартизацію культурних запитів, уніфікацію звичаїв, традицій, способу життя (особливо міського населення) за зарубіжними зразками, значну втрату національно-культурної ідентичності, нівелювання культурної індивідуальності, розвиток споживачтва.

Якоюсь мірою вищеперераховані проблеми вирішуються у межах програм, що впроваджуються Міністерством культури України. Так, практично незмінними залишаються основні напрями та пріоритети загальнодержавної культурної політики, що втілюються шляхом організаційної підтримки та часткового фінансування окремих програм і заходів. Однак через різні причини, зокрема фінансово-економічні, ефективність таких програм є невисокою [3, с. 76].

Безумовно, необхідно відзначити й позитивні тенденції розвитку соціально-культурної сфери:

— посилення процесів, спрямованих на зближення та взаємопроникнення культурної, освітньої, соціальної сфер суспільного життя на селі;

— поліфункціональний розвиток соціокультурної діяльності та можливість соціально-педагогічного та виховного впливу на різні соціальні спільноти (сім'ю, сільські територіальні громади, етнічні групи, професійні колективи тощо);

— відновлення, особливо стрімке останніми роками, напрямів діяльності, пов'язаних з громадянським та патріотичним вихованням молоді, що визнані головними складовими національного виховання;

— суттєву активізацію соціально-культурної творчості різних категорій та груп населення;

— збільшення культурних ініціатив та їх фінансування шляхом розвитку громадських об'єднань, рухів, асоціацій, клубів, урізноманітнення видів та форм художньої творчості;

— адресну підтримку соціально незахищених верств населення шляхом проведення цільових соціально-культурних програм і заходів національного, регіонального та локального рівнів;

— розвиток сучасних видів дозвілля і розваг, їх засобів на рівні європейських та світових стандартів;

— використання інновацій, нових інформаційних та програмних технологій, технічних засобів, можливостей мережі Інтернет у виробництві та поширенні соціально-культурних продуктів і послуг;

— посилення інтересу до етнічно- та соціально-культурної самобутності країни у зв'язку з динамічним розвитком внутрішнього й міжнародного туризму;

— відродження традицій меценатства, спонсорства у розвитку підприємств та закладів соціально-культурної сфери;

— впровадження нових механізмів та інструментів фінансування (франдрайзингу, соціальної відповідальності, державно-приватного партнерства та ін.).

На жаль, негативні тенденції розвитку соціально-культурного середовища не завжди врівноважуються названими та іншими позитивними процесами. Тому у цьому напрямі нами пропонується: максимально зберігати систему відомчих об'єктів соціально-культурної сфери (розширити дольову участь фінансування їх розвитку як за рахунок власних джерел підприємств, так і за рахунок муніципальних коштів); практикувати, з огляду на посилення ролі місцевого самоврядування, часткове фінансування об'єктів соціально-культурної сфери за рахунок тимчасового введення податків для тих підприємств, які передали вказані об'єкти у муніципальну власність; ввести систему відрахувань від існуючого комунального податку для тих підприємств, які мають на балансі об'єкти соціально-культурної сфери.

У зв'язку з гостротою проблем фінансового забезпечення функціонування й розвитку підприємств та закладів соціально-культурної сфери пропонується розширити пошук альтернативних джерел покриття витрат. Основним джерелом фінансування підприємств соціально-культурної сфери має бути бюджетне. Це зовсім не знижує актуальності пошуку інших фінансових джерел і ресурсів, а лише націлює науку й практику на моделювання варіантів комплексного використання наявних ресурсів соціально-культурного розвитку [4, с. 15].

Соціально-культурний потенціал, що є джерелом вирішення різних проблем, використову-

ється у суспільстві не повністю. Тому подолати цей бар'єр можливо лише за умови масового оволодіння культурними інноваціями, новими знаннями та навичками. Ускладнює проблемну ситуацію суттєва розбалансованість між культурними запитами населення та засобами їх задоволення (якістю, недостатньою кількістю, недостатнім асортиментом послуг, занадто дорогим обслуговуванням). У цьому випадку соціально-культурні проекти, як зазначає М. Ігнатенко [5, с. 311], мають спрямовуватися на підвищення самоосвіти населення, удосконалення соціально-культурного та туристично-рекреаційного обслуговування, надання необхідної інформації, організацію дозвілля дітей та молоді за місцем проживання та ін.

Невідповідність масових запитів можливостям їх задоволення (незалежно від того, йдеться про товари дозвілєвого обслуговування чи культурні цінності) пов'язується, зазвичай, із кількісною нестачею, невеликим асортиментом або низькою якістю запропонованого. Така ситуація обумовлена неефективною роботою відповідних інститутів сфери дозвілля, втратою орієнтації на споживача [6, с. 67]. Досить часто запити населення вищі, ніж ті, що можуть запропонувати соціокультурні заклади. Трапляється й навпаки — рівень дозвілля послуг набагато вищий, ніж ступінь підготовки аудиторії.

Специфіка соціально-культурної діяльності зумовлює особливості управління, фінансово-економічних та організаційних механізмів підприємств і закладів, які її здійснюють. Для забезпечення ефективного управління ними необхідно формування такого інструментарію, який передбачає розробку довгострокової політики, цілей, установок, орієнтирів і принципово нових напрямів розвитку соціально-культурної сфери.

Це передбачає розробку стратегії, що включає такі обов'язкові елементи, як визначення корпоративних засад системи управління розвитком соціально-культурних підприємств [7, с. 98]. Йдеться про забезпечення переваг концепції соціальної відповідальності у формуванні ресурсного потенціалу та виробництва комунікаційно-орієнтованих послуг; проведення структурних змін, що забезпечують підвищення ефективності управлінських рішень та розвиток організаційної культури і компетентності фахівців.

Для ефективного фінансування й державного регулювання розвитку соціально-культурної сфери на селі необхідно здійснити перехід до стратегічного управління, що стимулює освоєння його нових напрямів. Серед них найважливішими є: державна підтримка соціально-культурних підприємств та закладів, що найповніше відповідали б сучасним тенденціям розвитку сільських територій, комунікаційним можливостям сільських громад та іншим умовам їхнього функціонуван-

ня. Слід здійснити оцінку головних регіональних і місцевих чинників та узгодження потенційних ресурсів з основними напрямками розвитку підприємств соціально-культурної сфери і змістом комунікаційних потреб сільського населення.

Відзначимо, що стратегічні рішення в соціально-культурній сфері націлені в майбутнє і базуються на прогнозах вчених і провідних фахівців-практиків. Вони мають багатофункціональний характер і комплексно застосовуються у більшості соціально-культурних заходів, охоплюючи організаційну структуру, розподіл і перерозподіл відповідальності і фінансових ресурсів регіонів та сільських громад [8, с. 143]. Стратегічне управління дає можливість визначити зміст перспективних напрямів діяльності. Під системою управління розуміється сукупність усіх нормативних вимог і способів їхньої реалізації, що формують структуру і перебіг культурних подій у контексті управлінської діяльності, яка використовується у значенні завдання, доручення, «ролі», що виконують відповідні органи управління.

Отже, завдання фінансового забезпечення, управління й регулювання розвитку підприємств і закладів у соціально-культурній сфері сільських територій на перспективу полягає в системному опрацюванні цілей, завдань, механізмів забезпечення прогресивного соціально-культурного розвитку з урахуванням існуючого національно-культурного потенціалу країни та її регіонів і сільських територій, їх особливостей. Необхідно окремо підкреслити концептуальну важливість визначення сукупності викликів, загроз та обмежень, оскільки саме ці аспекти набувають першорядного значення в умовах, коли соціально-культурною системою ще не досягнуто рівня сталого розвитку.

Висновки. Основою будь-якої стратегії розвитку є система її цілей і завдань, яка визначається на основі комплексного аналізу відповідних передумов. На сьогодні в національній соціально-культурній сфері сформувалися необхідні соціально-економічні передумови для розробки й реалізації стратегії випереджального соціально-культурного розвитку. Проте пошук його пріоритетних напрямів проводиться, переважно, емпіричним шляхом із частковим використанням інноваційних методів та фінансових джерел. Внаслідок цього соціально-економічні відносини залишаються недостатньо демократичними, із преференціями роботодавцям, нерозвинутою системою соціально-культурного партнерства.

З нашої точки зору, невирішеність проблем, пов'язаних з надмірною соціально-економічною поляризацією суспільства, є вагомою перешкодою на шляху розвитку соціально-культурних підприємств і закладів. Посилення поляризації сільського населення країни за рівнем доходів

набуло вже постійного характеру. Це зумовило фрагментацію єдиної соціально-культурної структури суспільства на досить ізольовані верстви і групи споживачів, знизило рівень соціальної солідарності. Виявлені нові виклики потребують врахування у фінансуванні, інших заходах та механізмах державної підтримки розвитку й удосконалення діяльності підприємств і закладів соціально-культурної сфери.

Література

1. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) : монографія / В. І. Куценко ; за ред. Б. М. Данилишина. — Ніжин : Аспект-Поліграф, 2008. — 818 с.
2. Гордієнко К. Розвиток соціальної культури особистості в молодіжному середовищі / К. Гордієнко // Соціальна психологія. — 2006. — № 3. — С. 66–75.
3. Мармуль Л. О. Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання : монографія / Л. О. Мармуль, І. А. Романюк. — Херсон : Айлант, 2015. — 266 с.
4. Ключко Ю. Розвиток соціально-культурної сфери України в умовах ринкових відносин: пошук нових моделей / Ю. Ключко // Диференційне забезпечення керівництва. — 2006. — № 4409. — С. 1–27.
5. Ігнатенко М. М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки : монографія / М. М. Ігнатенко. — Херсон : Айлант, 2015. — 470 с.
6. Барбакова К. Г. Управленці в сфері культури: проблеми підготовки и професійної діяльності / К. Г. Барбакова, Е. Н. Васильєва // Социологические исследования. — 2007. — № 4. — С. 65–69.
7. Колот А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку / А. М. Колот. — К. : КНЕУ, 2010. — 251 с.
8. Бойко В. І. Регіональний вимір і механізми підвищення соціально-економічної ефективності розвитку культурної сфери: проблеми теорії і практики : монографія / В. І. Бойко. — Херсон : Грін Д. С., 2014. — 356 с.

References

1. Kutsenko, V. I. (2008). *Sotsialna sfera: realnist i kontury maibutnoho (pytannia teorii i praktyky)* [Social sphere: the reality and contours of the future (questions of theory and practice)]. Nizhyn, Aspekt-Polihraf Publ. (in Ukr.).
2. Hordiyenko, K. (2006). *Rozvytok sotsialnoy kultury osobystosti v molodizhnomu seredovyshchi* [Development of social culture of the individual in the youth environment]. *Sotsialna psykholohiya*, 3, 66–75 (in Ukr.).

3. Marmul, L. O. & Romanyuk, I. A. (2015). *Rynok pratsi ta zainiatist naseleння silskykh terytorii: teoriia i praktyka rehulivannia* [Labor market and rural population employment: theory and practice of regulation]. Kherson, Aylant Publ. (in Ukr.).

4. Klyuchko, Yu. (2006). *Rozvytok sotsialno-kulturnoi sfery Ukrainy v umovakh rynkovykh vidnosyn: poshuk novykh modelei* [Development of the socio-cultural sphere of Ukraine in the conditions of market relations: the search for new models]. *Dyferentsiynе zabezpechennya kerivnytstva*, 4409, 1–27 (in Ukr.).

5. Ihnatenko, M. M. (2015). *Stratehii ta mekhanizmy upravlinnia rozvytkom sotsialnoi vidpovidalnosti subiektiv hospodariuvannia ahrarnoi sfery ekonomiky* [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy]. Kherson, Aylant Publ. (in Ukr.).

6. Barbakova, K. H. & Vasyleva, E. N. (2007). *Upravlentsy v sfere kul'tury: problemy podgotovki i professional'noy deyatel'nosti* [Managers in the field of culture: problems of training and professional activities]. *Sotsyolohycheskye yssledovanyya*, 4, 65–69 (in Ukr.).

7. Kolot, A. M. (2010). *Sotsialno-trudova sfera: stan vidnosyn, novi vyklyky, tendentsii rozvytku* [Socio-labor sphere: the state of relations, new challenges, trends of development]. Kyiv, KNEU Publ. (in Ukr.).

8. Boyko, V. I. (2014). *Rehionalnyi vymir i mekhanizmy pidvyshchennia sotsialno-ekonomichnoi efektyvnosti rozvytku kulturnoi sfery: problemy teorii i praktyky* [Regional dimension and mechanisms for increasing the socio-economic efficiency of the development of the cultural sphere: problems of theory and practice]. Kherson, Hrin D. S. Publ. (in Ukr.).

УДК 330.46:338.46

**П. В. Захарченко,
С. А. Жваненко**

ДИНАМИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ПЕРЕРАСПРЕДЕЛЕНИЯ РЕСУРСОВ В КУРОРТНО-РЕКРЕАЦИОННОЙ СФЕРЕ

Анотація. У роботі запропоновано концептуальний підхід до створення динамічної моделі конкурентоспроможності курортно-рекреаційного комплексу, що дозволяє досліджувати деякі можливі сценарії перерозподілу ресурсів системи, що розвиваються із асиметричними процесами та потребами курортно-рекреаційного продукту і можливостями управління зміною цих сценаріїв. В якості методології досліджень використовувалися моделі на основі теорії хаосу з подальшим комп'ютерним аналізом результатів. Аналіз моделей методів комп'ютерного моделювання продемонстрував можливість отримати різні сценарії розвитку конкурентоспроможності, які дозволяють розробляти стратегії управління конкурентоспроможністю національного курортно-рекреаційного комплексу.

Ключові слова: курортно-рекреаційна економіка, конкурентоспроможність, динамічна модель конкуренції, хаотична динаміка.

Summary. In work conceptual approach to creation of dynamic model of competitiveness of a resort-recreation complex, which allows investigating some possible scenarios of redistribution of resources in the developing systems with asymmetry of production and consumption of a resort-recreation product and possibility of management to change these scenarios by change of parameters of elements of system is offered. As methodology of researches modeling on the basis of the theory of chaos with the subsequent computer analysis of results is used. The analysis of model by methods of computer modeling has shown an opportunity to receive various scenarios of development of competitiveness, which allow developing strategies of management of competitiveness both national resort-recreation complex.

Key words: resort-recreation economy, competitiveness, dynamic model of competition, chaotic dynamics.

© П. В. Захарченко, С. А. Жваненко, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Захарченко П. В. Динамическая модель перераспределения ресурсов в курортно-рекреационной сфере / П. В. Захарченко, С. А. Жваненко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 35–39.

References (APA):

Zakharchenko, P. V., Zhvanenko, S. A. (2018). *Dinamicheskaya model' pereraspredeleniya resursov v kurortno-rekreacionnoy sfere* [Dynamic model of redistribution of resources in the resort and recreation sphere]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 35–39 (in Russ.).

Постановка проблеми. Реформування національної економіки пов'язано з глибокими структурними преобразованиями во всіх областях общественної життя, трансформацією господарського комплексу України, здійсненням ефективної регіональної політики. Не менш важливою задачею залишається пошук раціональних методів і способів активізації розвитку тих видів діяльності, для яких існують всі необхідні умови і які за своєю соціальною результативністю і економічною віддачею можуть скласти достойну конкуренцію традиційним галузям господарства. Серед таких своєрідних «точок росту» пріоритетне місце займає курортно-рекреаційна сфера [1–2].

Важливим фактором у функціонуванні територіальних курортно-рекреаційних комплексів у зв'язі з переходом до ринкової економіки виявилася ситуація, коли входять до нього підприємства опинилися в умовах жорсткої конкурентної боротьби між собою, а також з зарубіжними компаніями. Така конкуренція вимагала від них якісних трансформацій і суттєвих змін у організації і управлінні діяльністю. Таким чином, виникла необхідність у розробці відповідних методологій, ґрунтованих на сучасних концепціях трансформації, і зокрема на методах системного моделювання економіки, які б забезпечили ринкову орієнтацію регіональних курортно-рекреаційних комплексів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми конкурентоспособності присвячені праці багатьох українських і зарубіжних учених [3–4]. У цих роботах розглянуті основні питання формування конкурентоспособності організацій і результатів їх діяльності, оцінки підприємства, ефективності його функціонування, вироблені різні методологічні підходи і методи оцінки конкурентоспособності організацій. Разом з тим слід зауважити, що в наукових публікаціях недостатньо розроблені методологічні проблеми конкурентоспособності курортно-рекреаційних підприємств, не в повній мірі враховуються особливості функціонування курортно-туристського комплексу і специфіки цього виду діяльності, а роботи з моделювання економіки рекреацій практично відсутні.

Ціль статті – розробка концептуального підходу до створення моделі конкурентоспособності курортно-рекреаційного комплексу, який дозволяє досліджувати деякі можливі сценарії перерозподілу ресурсів у розвиваючихся системах з асиметрією виробництва і споживання курортно-рекреаційно-

го продукту і можливості управління змінювати ці сценарії шляхом зміни параметрів елементів системи. Як методологію досліджень використано моделювання на основі теорії хаосу [5] з наступним комп'ютерним аналізом результатів.

Изложение основного материала исследования. Дослідження проблеми конкурентоспособності курортно-рекреаційного комплексу проведемо на основі моделі конкуренції деякої сукупності елементів одного виду, для яких здатність до конкуренції є однаковою, а як-небудь розподілена по множині елементів. Метою моделювання є дослідження деяких можливих сценаріїв перерозподілу ресурсів як у чисто розподільчих системах, так і у розвиваючихся системах з асиметрією виробництва і споживання курортно-рекреаційного продукту і можливості управління змінювати ці сценарії шляхом зміни параметрів елементів системи.

Будемо розуміти конкуренцію як боротьбу за ресурси того чи іншого виду: фінансові, сировинні, кількість відпочиваючих або якісь-небудь інші в залежності від типу системи. Нехай всі елементи системи однотипні і всі вони конкурують індивідуально за одні і ті ж ресурси. Долю ресурсів, знаходячись у розпорядженні i -го елемента системи в момент часу t , позначимо, як $w_i(t)$, а всю сукупність таких параметрів задамо в вигляді $w = (w_1, w_2, \dots, w_n)$. Кожен з елементів системи має певну здатність захоплювати ресурси в одиницю часу, яку будемо характеризувати коефіцієнтом f_i , а також і протилежною здатністю втрачати ресурси в одиницю часу, яку визначимо як g_i . Тоді швидкість зміни частки ресурсів у i -ій системі можна записати в вигляді:

$$\frac{dw_i}{dt} = w_i f_i \sum_{j \neq i} g_j w_j - w_i g_i \sum_{j \neq i} f_j w_j, \quad i, j = 1, 2, \dots, n. \quad (1)$$

Через симетрію умови $j \neq i$ можна опустити, оскільки відповідні члени, враховуючи взаємодію елемента системи з собою, скорочуються. З урахуванням цього рівняння можна записати в вигляді:

$$\begin{aligned} \frac{dw_i}{dt} &= w_i f_i \sum_{j \neq i} g_j w_j - w_i g_i \sum_{j \neq i} f_j w_j, \\ (w, g) &= \sum_{j \neq i} g_j w_j, \\ (w, f) &= \sum_{j \neq i} f_j w_j. \end{aligned} \quad (2)$$

Приведена система рівнянь не враховує можливості появи нового ресурсу в якійсь-то з елементів системи, не пов'язаного з

перераспределением ресурсов между элементами системы, а возникшего, например, в результате инноваций в курортно-рекреационной деятельности или открытия в области здравоохранения. Если же такой новый ресурс, связанный с деятельностью элементов системы, появляется, то в правую часть уравнения добавляется слагаемое $h_i w_i$, что приводит как к суммарному росту всех ресурсов, так и к изменению динамики перераспределения ресурсов. Добавленное слагаемое может описывать как производство рекреационных ресурсов при положительном знаке константы скорости h_i , так и их усиленное потребление без воспроизводства при отрицательном знаке этой константы.

При рассмотрении динамики любой системы особый интерес всегда представляет анализ возможности существования в ней устойчивых состояний. Предположим, что для рассматриваемой курортно-рекреационной системы такое состояние возможно. Тогда:

$$\frac{dw_i}{dt} = 0, \text{ и } \frac{f_i}{g_i} = \frac{(w, f)}{(w, g)}, \forall i.$$

Правая часть равенства не зависит от i , то есть способность элемента системы захватывать ресурсы пропорциональна его способности их терять, что представляется маловероятным, уникальным случаем. Следовательно, в наиболее общем случае устойчивое состояние такой системы, как показывают результаты моделирования, невозможно.

Рассмотрим типичные особенности динамики распределительной модели для системы, имеющей всего два элемента, перераспределяющих между собой ресурсы. Система уравнений в этом случае имеет вид:

$$\begin{aligned} \frac{dw_1}{dt} &= w_1 f_1 w_2 g_2 - w_1 g_1 w_2 f_2 = w_1 w_2 (f_1 g_2 - g_1 f_2), \\ \frac{dw_2}{dt} &= w_2 f_2 w_1 g_1 - w_2 g_2 w_1 f_1 = w_1 w_2 (f_2 g_1 - g_2 f_1). \end{aligned} \quad (3)$$

Обозначим константу $f_1 g_2 - f_2 g_1 = a$, тогда получим следующую систему уравнений:

$$\frac{dw_1}{dt} = a w_1 w_2, \quad \frac{dw_2}{dt} = -a w_1 w_2. \quad (4)$$

Пусть величина $a > 0$. В соответствии с симметрией системы это означает лишь последовательность нумерации элементов системы. Поскольку, согласно нормировке, $w_1 + w_2 = 1$, то:

$$\frac{dw_1}{dt} = a w_1 (1 - w_1).$$

Начальное условие для уравнения определяется начальным распределением ресурсов $w_1(0) = b_1$. Полученный результат является частным случаем уравнения Фишера-Пряя, описывающего процесс вытеснения старой технологии

новой. Его решение имеет вид:

$$\begin{aligned} w_1(t) &= 1 - \frac{1}{1 + A e^{at}}, \\ A &= \frac{1}{1 - b_1} - 1. \end{aligned} \quad (5)$$

При $t > 0, w_1(t) \rightarrow 1$, то есть со временем ресурсы полностью переходят к первому элементу. Таким образом, система, в которой имеется два элемента, неустойчива, что, в конечном итоге, приводит к концентрации всех ресурсов у наиболее сильного элемента независимо от начального распределения ресурсов (классический сценарий теории катастроф, характерный для деятельности курортно-рекреационного комплекса в осенне-зимний период).

Рассмотрим вариант, когда система содержит большое число однородных элементов, такое, что распределение ресурсов по элементам можно считать непрерывным. Разумно предположить, что достаточно общей является ситуация, когда элемент, имеющий большее значение коэффициента f_i , имеет меньшее значение коэффициента g_i и наоборот. Упорядочим ряд f_i в порядке возрастания. Тогда коэффициенты g_i с той же последовательностью нумерации образуют убывающую последовательность. Соответственно при переходе к непрерывным распределениям образуются две монотонные функции: монотонно возрастающая функция $f(\tau)$ и монотонно убывающая функция $g(\tau)$.

Пусть текущий результат борьбы за ресурсы описывается функцией распределения $W(t, \tau)$. С учетом парных взаимодействий кинетическое уравнение для функции распределения приобретает вид:

$$\begin{aligned} \frac{\partial W(t, \tau)}{\partial t} &= f(\tau) W(t, \tau) \times \\ &\times \int W(t, \tau_1) g(\tau_1) d\tau_1 - f(t) W(t, \tau) \int W(t, \tau_1) g(\tau_1) d\tau_1. \end{aligned} \quad (6)$$

Уравнение является нелинейным интегродифференциальным кинетическим уравнением. Если проинтегрировать обе его части, то получим:

$$\frac{\partial \bar{W}}{\partial \tau} = 0,$$

где $\bar{W} = \int W d\tau = const$.

Это означает, что нормировка распределения остается постоянной во времени и ее можно принять равной единице. Таким образом, модель описывает перераспределение ресурсов внутри курортно-рекреационной системы, в то время как полный ресурс остается неизменным (сценарий, характерный для деятельности курортной сферы в весенне-летний период).

Для удобства дальнейших исследований сместим начало отсчета переменной τ и изменим ее

масштаб так, чтобы интервал ее изменений стал симметричным: $\tau \in [-1, 1]$. Тогда получим следующее уравнение:

$$\frac{\partial W(t, \tau)}{\partial t} = W(t, \tau) \left(\tau - \int_{-1}^1 W(t, \tau_1) \tau_1 d\tau_1 \right). \quad (7)$$

Найдем его решение, удовлетворяющее начальному условию $W(0, \tau) = 1/2$, то есть равномерному начальному распределению ресурсов. Поскольку функция $W(t, \tau)$ положительная, то возможна эквивалентная запись уравнения в следующем виде:

$$\frac{\partial \ln W(t, \tau)}{\partial t} = \tau - \int_{-1}^1 W(t, \tau_1) \tau_1 d\tau_1.$$

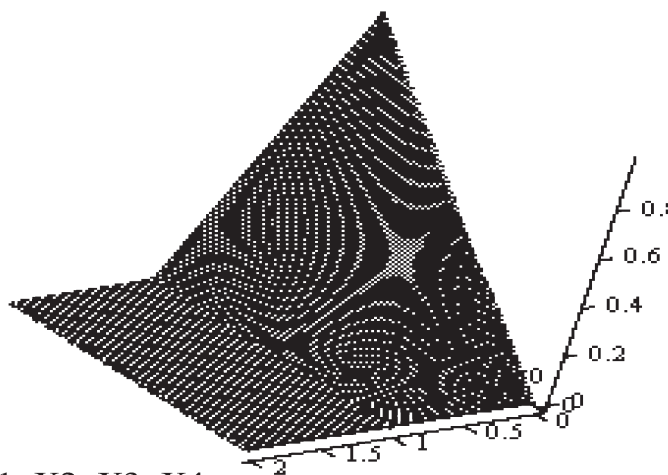
Решение уравнения имеет вид:

$$\ln W(t, \tau) = \tau t + \ln F(t).$$

Из условия нормировки функции распределения на единицу получим:

$$W(t, \tau) = \frac{te^{\tau t}}{2 \sinh t}.$$

Графическая интерпретация решения представлена на рис. 1.

X1, X2, X3, X4

Рис. 1. Динамика перераспределения ресурсов с конкурентными характеристиками (авторская разработка)

Из решения и его графического представления следует, что с ростом времени происходит концентрация ресурсов в окрестности точки $\tau = 1$. При этом поведение системы имеет следующие особенности: траектории отталкиваются от точки вдоль двумерной поверхности в фазовом пространстве, в котором неподвижная точка выглядит как неустойчивый фокус, и притягиваются вдоль одномерной кривой (такой тип неподвижной точки соответствует седлу-фокусу в трёхмерном фазовом пространстве).

Данная конфигурация приводит к неустойчивости — основной особенности хаотического движения. Одновременно не исключается и

возврат неустойчивых траекторий в окрестность точки, что в итоге обуславливает формирование странного аттрактора. При $\tau = 0,1$ все траектории возвращаются к точке с одной стороны плоскости, однако при увеличении τ до 0,37 появляются траектории, возвращающиеся и с другой стороны.

Эти два вида движения получили название спирального и винтового типа хаоса соответственно. Таким образом, путем моделирования конкурентных свойств курортно-рекреационных систем получен сценарий перехода к хаосу, подобный результатам модели Ресслера.

Наличие подобной динамики означает вырождение любой системы с неограниченной конкуренцией с течением времени, когда «в живых» останется только один элемент системы. Поэтому наличие конкуренции здравниц между собой в рамках регионального курортно-рекреационного комплекса означает общее снижение его конкурентоспособности на внешних рекреационных рынках по отношению к данному региону. Существенное повышение конкурентоспособности возможно лишь в том случае, если все курортно-рекреационные предприятия, рас-

положенные на территории региона, будут представлены на внешних рынках как объединенная крупная территориальная компания (интеграция курортно-рекреационных предприятий). При этом объединение здравниц вовсе не предполагает потерю ими юридической или финансовой самостоятельности. Как правило, этот процесс происходит путем совместной концентрации ресурсов на определенных направлениях, например, реклама на крупных выставочных площадках или ярмарках по продаже курортно-рекреационного продукта, совместные действия по инновационным лечебно-восстановительным проектам и т. д.

Выводы. Исследование в рамках разработки системной методологии повышения конкурентоспособности предприятий курортно-рекреационного комплекса позволило получить следующие результаты:

- построена динамическая модель перераспределения ресурсов при неограниченной конкуренции, которая позволяет исследовать возможные сценарии как в распределительных системах, так и в развивающихся системах с асимметрией производства и потребления курортно-рекреационного продукта и возможности управления изменять эти сценарии путем изменения параметров элементов системы;

- методами компьютерного моделирования получены различные сценарии развития конкурентоспособности, которые позволяют разрабатывать стратегии управления конкурентоспособностью ре-

гиональных курортно-рекреационных комплексов, а также показан сценарий перехода системы к хаосу.

Література

1. Боков М. А. Стратегическое управление рекреационными предприятиями в условиях переходной экономики : монография / М. А. Боков. — СПб. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. — 368 с.
2. Амирханов М. М. Экономические проблемы развития рекреационных регионов : монография / М. М. Амирханов, А. А. Татарин. — М. : Экономика, 2017. — 142 с.
3. Inskeep, E. (2014). National and Regional Tourism Planning: Methodologies and Case Studies. New York, Routledge.
4. Галасюк С. С. Аналіз рівня конкурентоспроможності регіонального ринку туристичних послуг / С. С. Галасюк // Вісник Хмельницького національного університету. — 2016. — Вип. 2. — С. 89–93.
5. Малинецкий Г. Г. Математические основы синергетики. Хаос, структуры, вычислительный эксперимент : монография / Г. Г. Малинецкий. — М. : ЛИБРОКОМ, 2009. — 312 с.

References

1. Bokov, M. A. (2011). *Strategicheskoe upravlenie rekreacionnymi predpriyatijami v usloviyah perehodoj jekonomiki* [Strategic management of recreational enterprises in conditions of transitional economy]. St. Petersburg, YUNITI-DANA (in Russ.).
2. Amirkhanov, M. M. & Tatarinov, A. A. (2017). *Jekonomicheskie problemy razvitiya rekreacionnyh regionov* [Economic problems of development of recreation regions]. Moscow, Ekonomika Publ. (in Russ.).
3. Inskeep, E. (2014). National and Regional Tourism Planning: Methodologies and Case Studies. New York, Routledge.
4. Galasyuk, S. S. (2016). *Analiz rivnia konkurentospromozhnosti rehional'noho rynku turystychnykh posluh* [Analysis of level of competitiveness of regional market of tourist services]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 2, 89–93 (in Ukr.).
5. Malinetskii, G. G. (2009). *Matematicheskie osnovy sinergetiki. Haos, struktury, vychislitel'nyj jeksperiment* [Mathematical Foundations of Synergetics. Chaos, structures, computational experiment]. Moscow, LIBROKOMM (in Rus.).

УДК 338.43:339.137.2

М. М. Ігнатенко,
Л. Ю. Леваєва,
Л. М. Тетерятнік

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті визначено методичні засади здійснення процесів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано процедури й алгоритм оцінки рівня конкурентоспроможності та її моделювання. Запропоновано сучасні методи й показники оцінювання конкурентоспроможності. Серед них пріоритет надається методам багатомірної статистики, а також моделюванню з використанням нейронних мереж. Багато уваги приділено виявленню чинників формування конкурентоспроможності й конкурентних переваг. Встановлено, що тільки конкурентоспроможні сільськогосподарські підприємства здатні виробляти продукцію належної якості, успішно конкуруючи з іноземними товаровиробниками.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сільськогосподарські підприємства, методи, процедури, оцінка, рівень, конкурентні переваги, чинники, удосконалення, багатомірний аналіз, економіко-математичні моделі.

Summary. The article describes the methodical principles of implementation of the processes of forming the competitiveness of agricultural enterprises. Proven procedures and algorithm for assessing the level of competitiveness and its modeling. Modern methods and indicators of competitiveness evaluation are offered. Among

© М. М. Ігнатенко, Л. Ю. Леваєва, Л. М. Тетерятнік, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Ігнатенко М. М. Методичні основи дослідження процесів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств / М. М. Ігнатенко, Л. Ю. Леваєва, Л. М. Тетерятнік // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 39–43.

References (APA):

Ihnatenko, M. M., Levaieva, L. Yu., Tietieriatnik, L. M. (2018). *Metodychni osnovy doslidzhennia protsesiv formuvannia konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh pidpriemstv* [Methodical bases research of formation processes of agricultural enterprises competitiveness.]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 39–43 (in Ukr.).

them, priority is given to methods of multidimensional statistics, as well as simulation using neural networks. Much attention has been paid to identifying factors for the formation of competitiveness and competitive advantages. It is established that only competitive agricultural enterprises are able to produce products of the proper quality, successfully competing with foreign producers.

Key words: competitiveness, agricultural enterprises, methods, procedures, evaluation, level, competitive advantages, factors, improvement, multidimensional analysis, economic and mathematical models.

Постановка проблеми. Методичні засади дослідження й досягнення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, що сформувалася під впливом класичної теорії, не завжди задовольняють новим вимогам і не дають можливість об'єктивно оцінювати їх загальний виробничо-економічний потенціал та маркетингові перспективи у сучасних конкурентних умовах господарювання. На сьогоднішній день необхідно використовувати більш нові кількісні методи визначення конкурентоспроможності, які базуються на застосуванні багатомірної статистики. Важливо виокремити фактори й моделі, які характеризують конкурентний успіх і накопичений потенціал конкурентних переваг аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Грунтовні дослідження у сфері формування конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств проведено такими відомими вченими-економістами як: В. Аранчій, В. Андрійчук, О. Буднік, О. Гудзинський, Л. Євчук, В. Збарський, В. Зіновчук, М. Ігнатенко, М. Ільчук, С. Кваша, Ю. Лупенко, П. Макаренко, М. Малік, І. Маркіна, Л. Мармуль, В. Месель-Веселяк, М. Місюк, Н. Рунчева, Б. Пасхавер, П. Саблук, С. Савчук, В. Ткачук, О. Ульяновченко, О. Школьник, О. Шубравська, І. Яців та ін. Однак слід зазначити, що в науковій економічній літературі не приділено достатньої уваги сучасним методичним аспектам процесу вибору факторів та кількісних показників, за якими надалі буде здійснюватися оцінка конкурентоспроможності аграрних підприємств. Також поглиблених обґрунтувань потребує використання методів багатомірної статистики та нейронних мереж для оцінки й моделювання їх конкурентоспроможності.

Мета статті — обґрунтування теоретико-методичних засад виявлення чинників формування, а також оцінки та моделювання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств для розробки практичних рекомендацій з її підвищення, набуття нових конкурентних переваг у перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення й оцінка процесу формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств має ґрунтуватися на чітко визначених методах. Найчастіше методика пов'язується із організацією певного виду діяльності. У структурі методології можна виокремити дві складові: теоре-

тичну та практичну. Перша стосується теорії або вчення про організацію діяльності. Теорію, у свою чергу, ідентифікують як «форму достовірного наукового знання про об'єкт або сукупність об'єктів, яка являє собою систему взаємопов'язаних тверджень та доведень...» [1]. Практичний аспект методології пов'язаний із сукупністю методик — процедур і методів отримання нових наукових знань та їх застосування на практиці.

У рамках процесного підходу методологія дослідження формування конкурентоспроможності підприємств складається з двох блоків. Перший із них — це системне дослідження конкурентоспроможності суб'єкта агробізнесу, результати якого мають використовуватись у другому блоці — дослідженні процесу її утворення й утримання. Наведене можна узагальнити у структурованій схемі методології дослідження процесів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

У теорії дослідження процесу формування конкурентоспроможності інтегруються положення ресурсної теорії конкурентоспроможності (враховуються ієрархії її чинників), еволюційної та інституціональної (відображаються закономірності розвитку аграрних підприємств як соціально-економічних систем), неокласичної теорії (узагальнюються основи оптимізації їх структури), теорій конкурентних переваг (визначаються конкурентні стратегії), ризик-менеджменту (враховуються ризики, що зменшують здатність підприємства утримувати конкурентні переваги та протистояти невизначеності), менеджменту (узагальнюється методологія стратегічного управління, прийняття управлінських рішень).

Системне дослідження конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств здійснюється шляхом аналізу та синтезу компонентів їх господарської діяльності. Згідно зі структурно-функціональною моделлю, до них належать: ресурсне забезпечення, виробництво і переробка продовольчої продукції, збут та управління. Результативні показники функціонування кожної із зазначених сфер (показники ресурсозабезпеченості, ефективності виробництва і збуту, фінансові результати) вивчаються у порівнянні з аналогічними показниками у конкурентів. Це відбувається на етапі оцінювання конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства. Суттєвий вплив на конкурентоспроможність мають ризики, дія яких обмежує конкурентні переваги. Це

визначає необхідність дослідження та кількісної оцінки ризиків сільськогосподарських товаровиробників.

Окрім внутрішніх чинників, на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств впливають зовнішні фактори. Їх умовно можна поділити на дві групи: 1) особливості галузей сільського господарства та відповідних їм ринків [2]; 2) здатність регуляторів зовнішнього середовища створювати умови, однаково сприятливі для розвитку всіх суб'єктів господарювання. Потенційні можливості щодо формування конкурентних переваг варіюють залежно від форми підприємництва, інвестиційних можливостей, розміру, спеціалізації, диверсифікації й концентрації аграрного виробництва тощо. Відтак, аналіз їх галузевих особливостей доцільно здійснювати у розрізі зазначених ознак.

Крім традиційного розподілу суб'єктів агробізнесу за організаційно-правовими формами господарювання, у дослідженні використано типологію сільськогосподарських підприємств, запропоновану О. Буднік. Вона відокремлює індивідуальну (особисті селянські господарства, фермерські господарства, приватні та приватно-орендні підприємства), партнерську (виробничі кооперативи і господарські товариства, крім акціонерних товариств) та корпоративну (акціонерні товариства) форми підприємництва [3, с. 6–7]. Таке групування враховує відмінності сільськогосподарських підприємств у формах власності на землю та інші засоби виробництва, у рівні самостійності в прийнятті управлінських рішень, в особливостях трудової участі у виробничій діяльності та у способі залучення капіталу.

Результати вивчення особливостей галузей сільськогосподарського виробництва мають дати відповіді на запитання, які із видів продукції є найбільш рентабельними та характеризуються невисокою ризикованістю. Також відповідний аналіз ідентифікує перешкоди формуванню конкурентних переваг вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами як у цілому, так і у розрізі форм підприємництва та галузей і видів діяльності.

Дослідження зовнішнього середовища пов'язане із оцінкою здатності ринків до саморегулювання шляхом захисту конкурентних відносин. До ринкових недосконалостей (провалів), що обмежують конкуренцію, належать такі: монопольне становище, асиметрія інформації, виникнення екстерналій. Системне дослідження конкурентоспроможності передбачає вивчення ринків на предмет існування зазначених недосконалостей із подальшим виокремленням причин їх виникнення у розрізі форм підприємництва.

Встановлено, що процес формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств невід'ємний від їхнього інновацій-

ного розвитку. Відтак, додатковою сферою, яка має перебувати у нерозривному взаємозв'язку із суб'єктами господарювання, є освіта і наука. У її межах виникає трикутник сільськогосподарських знань, що утворюється трьома фундаментальними взаємопов'язаними інституціями: викладання (освіта), наукові дослідження (створення інновацій) та розповсюдження інновацій (трансфер технологій) [4, с. 32–41].

Важливе значення для формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств через їх високу ділову репутацію та позитивний імідж має, на думку М. Ігнатенка, їх участь у здійсненні програм соціальної відповідальності (СВ). Соціальна відповідальність у розвинутих країнах світу є невід'ємним атрибутом будь-якого бізнесу, у т. ч. аграрного [5]. Тому встановлення її рівня та визначення кількісних, насамперед фінансових, показників має бути складовою загальної оцінки конкурентоспроможності.

Заключним етапом дослідження конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств має стати комплексна діагностика конкурентоспроможності. Вона включає кількісну оцінку, по-перше, безпосередньо конкурентоспроможності підприємства та, по-друге, повноти використання ним конкурентного потенціалу. У результаті підприємство зможе виокремити найуспішніших суперників, ідентифікувати їх конкурентні переваги та фактори, які забезпечили їм ці переваги.

Оцінка конкурентоспроможності здійснюється на основі спеціальних методів, що передбачають порівняльний аналіз умов і результатів господарської діяльності підприємства та його конкурентів. Для кількісного вимірювання повноти використання конкурентного потенціалу рекомендується використовувати граничні методи оцінки ефективності, зокрема метод аналізу середовища функціонування — Data Envelopment Analysis, DEA [6–10].

Метою застосування граничних методів є визначення лідерів та, на основі аналізу їх діяльності, виявлення резервів покращення конкурентних позицій підприємств, які функціонують менш результативно. Ефективність окремого об'єкта оцінюється у порівнянні із межею його виробничих можливостей. Співпадіння фактичної ефективності із максимально можливою характерне для найуспішніших суб'єктів господарювання.

Запропонована схема дослідження, яка узагальнює методичну складову відповідної методології, дає можливість надати цілісну системну оцінку конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств із урахуванням чинників прямого та опосередкованого впливу. Кінцеві результати відповідного аналізу мають стати під-

грунтам виокремлення найперспективніших для конкретного сільськогосподарського підприємства видів конкурентних переваг, які забезпечать йому стійкі конкурентні позиції на обраних аграрних ринках.

Результати системного дослідження конкурентоспроможності застосовуються для пізнання процесів її формування. Це здійснюється шляхом вивчення реакції її показників на впровадження тих чи інших заходів управління. Кількісна оцінка такої реакції відображає, на скільки зміниться значення показників конкурентоспроможності у разі зміни її факторів. Відповідний аналіз проводять шляхом дослідження або реальної системи (експеримент), або її моделі. Перший методичний підхід неможливо застосувати для пізнання соціально-економічних об'єктів. Відтак, для вивчення процесу формування конкурентоспроможності з метою обґрунтування рішень щодо її підвищення слід використовувати методи математичного моделювання.

Однак однією із методологічних проблем дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств є відсутність чіткого відокремлення напрямів застосування методів кількісного оцінювання та методів моделювання. Це призводить до їх підміни одне одним. Враховуючи зазначене, а також різне цільове спрямування оцінки та моделювання конкурентоспроможності, важливо узгодити їх методичну складову і надати обґрунтування їхньому взаємозв'язку.

Висновки. Системне дослідження конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств має включати виявлення особливостей їх діяльності, оцінювання наявності конкурентних переваг та повноти використання конкурентного потенціалу, аналіз чинників і ризиків, ідентифікацію механізмів забезпечення ринкового саморегулювання та їх дієвості. Для оцінювання повноти використання конкурентного потенціалу доцільно використовувати метод аналізу середовища функціонування (DEA-аналізу).

Цей метод ґрунтується на принципах бенчмаркінгу і передбачає порівняльний аналіз здатності підприємств забезпечувати максимальні результати діяльності у розрахунку на одиницю використаних ресурсів. На основі обробки результатів застосування такого методичного підходу з-поміж лідерів на ринку можна визначати ті аграрні підприємства, використання досвіду та стратегії яких дасть можливість забезпечити вищу ефективність тим товаровиробникам, що недостатньо повно реалізують конкурентний потенціал.

Методичною базою обґрунтування механізмів забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств мають бути результати кількісного оцінювання її рівня, яке передбачає числове наведення фактичного від-

ставання або випередження підприємства відносно конкурентів. Результати кількісного вимірювання рівня конкурентоспроможності повинні надавати відповіді щодо переліку найбільш конкурентоспроможних учасників ринку, джерел їх переваг та чинників, які мають визначальний вплив на конкурентні позиції підприємств. Встановлено, що іншою є ціль моделювання конкурентоспроможності, яку часто ототожнюють із процедурою оцінки. Зокрема, якщо оцінювання конкурентоспроможності проводиться для визначення конкурентних позицій підприємства, то моделювання — для обґрунтування рішень щодо вибору стратегічних напрямів управління конкурентоспроможністю.

Література

1. Бритвенко А. С., Рунчева Н. В. Чинники формування конкурентоспроможності аграрного виробництва на корпоративних засадах // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — № 3 (35). — С. 17–21.
2. Портер М. Стратегія конкуренції / М. Портер ; пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. — Київ, 1998. — 390 с.
3. Буднік О. М. Становлення і розвиток підприємництва в аграрному секторі регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02 / Буднік О. М. ; Держ. агрокол. ун-т. — Житомир, 2006. — 19 с.
4. Eicher C. Institutions and the African Farmer. Issue in Agriculture 14. Washington: CGIAR, 1999. 60 p. Available at : <https://core.ac.uk/download/pdf/51332088.pdf>. (Last access : 22.01.2019).
5. Ігнатенко М. М. Формування та управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки : монографія / М. М. Ігнатенко. — Херсон : Айлант, 2015. 470 с.
6. Лисситса А., Бабичева Т. Анализ оболочки данных (DEA) — современная методика определения эффективности производства / А. Лисситса, Т. Бабичева. — Halle: Institute of agricultural development of Central and Eastern Europe, Germany. — 2003. — 32 с.
7. Charnes, A., Cooper, W., Rhodes, E. (1978). Measuring of Efficiency of Decision Making Units. *European Journal of Operational Research*, vol. 2, no. 6, pp. 429–444.
8. Dhungana, B. R., Nuthall, P. L., Nartea, G. V. (2004). Measuring the Economic Inefficiency of Nepalese rice Farms Using Data Envelopment Analysis. *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, no. 48 (2), pp. 347–369.
9. Farrell, M. J. (1957). The Measurement of Productive Efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A*, no. 120 (3), pp. 253–281.
10. Zhu, J. (2008). Quantitative Models for Performance Evaluation and Benchmarking: Data En-

velopment Analysis with SpreadSheets. Springer: Worcester Polytechnic Institute, 334 p.

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.

12. Мармунь Л. О. Потенціал конкурентоспроможності підприємницької діяльності у галузі сільського зеленого туризму / Л. О. Мармунь, І. А. Романюк Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2017. — № 1 (37). — С. 47–50.

References

1. Brytvienko, A. S. & Runcheva, N. V. (2016). *Chynnyky formuvannia konkurentospromozhnosti ahrarnoho vyrobnytstva na korporatyvnykh zasadakh* [Factors of formation of competitiveness of agrarian production on a corporate basis]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3 (35), 17–21 (in Ukr.).

2. Porter, M. (1998). *Stratehiia konkurentsii* [Competition Strategy]. Kyiv (in Ukr.).

3. Budnik, O. M. (2006). *Stanovlennja i rozvytok pidpryemnytstva v ahrarnomu sektori rehionu* [Formation and development of entrepreneurship in the agrarian sector of the region. Author's abstract dis. PhD econ. sciences]. Zhytomyr (in Ukr.).

4. Eicher, C. (1999). Institutions and the African Farmer. Issue in Agriculture 14. Washington: CGIAR, 60 p. Available at : <https://core.ac.uk/download/pdf/51332088.pdf> (Last access: 22.01.2019). (in Eng.).

5. Ihnatenko, M. M. (2015). *Formuvannia ta upravlinnia rozvytkom sotsialnoi vidpovidalnosti sub'iektiv hospodariuvannia ahrarnoi sfery ekonomiky* [Formation and management of the development of social

responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy]. Kherson, Ailant Publ., 470 p. (in Ukr.).

6. Lyssytsa, A. & Babycheva, T. (2003). *Analiz obolochki dannykh (DEA) — sovremennaya metodika opredeleniya effektivnosti proizvodstva* [Data Shell Analysis (DEA) — a modern method for determining production efficiency]. Halle, Institute of agricultural development of Central and Eastern Europe, Germany, 32 p. (in Russ.).

7. Charnes, A., Cooper, W. & Rhodes, E. (1978). Measuring of Efficiency of Decision Making Units. *European Journal of Operational Research*, 2/6, 429–444 (in Eng.).

8. Dhungana, B. R., Nuthall, P. L. & Nartea, G. V. (2004). Measuring the Economic Inefficiency of Nepalese rice Farms Using Data Envelopment Analysis. *The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, 48 (2), 347–369 (in Eng.).

9. Farrell, M. J. (1957). The Measurement of Productive Efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A*, 120 (3), 253–281 (in Eng.).

10. Zhu, J. (2008). *Quantitative Models for Performance Evaluation and Benchmarking: Data Envelopment Analysis with SpreadSheets*. Springer: Worcester Polytechnic Institute, 334 p. (in Eng.).

11. Busel, V. T. (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [The Great Dictionary of Russian Ukrainian Language]. Kyiv, Perun Publ., 1728 p. (in Ukr.).

12. Marmul, L. O. & Romaniuk, I. A. (2017). *Potentsial konkurentospromozhnosti pidpryemnytskoi diialnosti u haluzi silskoho zelenoho turizmu* [Potential competitiveness in business activities in galley tourism and green tourism]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (37), 47–50 (in Ukr.).

ОБЛІК ТА АНАЛІЗ ВИРОБНИЧО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ

Анотація. У статті обґрунтовується важливість створення й розвитку виробничих та обслуговуючих кооперативів як господарських утворень, соціально-економічна сутність яких найбільшою мірою сприяє формуванню середнього класу на селі. Виявлено, що облік виробничо-економічних показників є основою аналізу ефективності їх діяльності та прийняття управлінських рішень з метою удосконалення. Визначено особливості обліку. Розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності обліку як основи управління кооперативами.

Ключові слова: облік, сільськогосподарські кооперативи, виробничо-економічні показники, діяльність, ефективність, підвищення, удосконалення, управління.

Summary. The article substantiates the importance of the creation and development of production and service cooperatives as economic entities, the socio-economic essence of which most contributes to the formation of the middle class in the countryside. It was found that the accounting of production-economic indicators is the basis of the analysis of the efficiency of their activities and the adoption of management decisions for the purpose of improvement. The features of accounting are determined. Proposals for improving the efficiency of accounting as the basis of co-operative management are developed.

Key words: accounting, agricultural cooperatives, production-economic indicators, activity, efficiency, improvement, improvement, management.

Постановка проблеми. Сільськогосподарські виробничі та обслуговуючі кооперативи (відповідно СВК та СОК) відіграють важливу роль в організації аграрного виробництва. Вони сприяють акумуляції земельних та інших ресурсів дрібних товаровиробників, тим самим підвищуючи їх конкурентоспроможність на аграрних ринках. У такому розумінні кооперативи несуть значне соціальне навантаження, сприяючи формуванню середнього класу на селі. Тому облік і аналіз показників їх діяльності має важливе значення для ефективної роботи та прийняття управлінських рішень щодо перспективних напрямів функціонування й розвитку. Цим визначається актуальність обраної тематики досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обліку та оподаткування діяльності сільськогосподарських кооперативів перебувають у полі зору А. Андрійчука, В. Гончаренко, В. Горбоноса, Д. Деми, М. Маліка, Л. Молдован, Н. Нечипоренка, П. Саблука, О. Чайнова, Г. Черевка та ін. У їх працях акцентується увага на питаннях організації обліку, його процедур і порядку. Проте обґрунтування виробничо-економічних показників у конкретних умовах визначається специфікою

діяльності того або іншого кооперативу і потребує подальшого поглиблення.

Мета статті — обґрунтування здійснення обліку виробничо-економічних показників сільськогосподарського кооперативу та їх аналізу з метою прийняття виважених управлінських рішень щодо підвищення ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Облік та аналіз виробничо-економічних показників діяльності відбувається в умовах типового сільськогосподарського кооперативу. Він спеціалізується, проте, на діяльності з виробництва зерна, молока та м'яса, переробці, наданні ветеринарних послуг [1, с. 92]. Тому висновки щодо ефективності обліку та використання його даних в управлінні можуть являти практичний інтерес і для інших кооперативних підприємств.

Необхідно зазначити, що земельний пайовий фонд кооперативу формується за рахунок пайових внесків (паїв) членів й асоційованих членів кооперативу. Обов'язкові (1,0 % від заробітної плати) і додаткові паї формуються практично лише за рахунок майнових паїв, що їх мали в КСП ті учасники, які виявили бажання стати його членами. За ефективної роботи кооперативу певна частина

© М. А. Кучеренко, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Кучеренко М. А. Облік та аналіз виробничо-економічних показників діяльності сільськогосподарських кооперативів / М. А. Кучеренко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 44–48.

References (APA):

Kucherenko, M. A. (2018). *Oblik ta analiz vyrobnycho-ekonomichnykh pokaznykiv diialnosti silskohospodarskykh kooperatyviv* [Accounting and analysis of production and economic indicators of activity of agricultural cooperatives]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 44–48 (in Ukr.).

доходу (прибутку) розподіляється між членами кооперативу й асоційованими членами [2]. Розподіл здійснюється у виді виплат дивідендів на паї та у формі кооперативних виплат з урахуванням участі у діяльності. У структурі землекористування на території господарства переважає рілля (табл. 1).

Незважаючи на ймовірні ризики, ґрунтово-кліматичні умови господарства дозволяють одержувати нормальні врожаї основних сільськогосподарських культур, вирощуваних у цій зоні. Природні властивості ґрунтів та агрокліматичні умови є важливими факторами врожайності сільськогосподарських культур [3, с. 7]. Тому для пра-

Таблиця 1

Площа та структура землекористування сільськогосподарського виробничого кооперативу «Борозенське» (розраховано на основі даних обліково-фінансової звітності, 2015–2017 рр.)

Види земельних угідь	2015 рік		2016 рік		2017 рік	
	площа, га	у % до всієї площі	площа, га	у % до всієї площі	площа, га	у % до всієї площі
Загальна земельна площа	13346,3	100,0	13181,3	100,0	12786,4	100,0
Сільськогосподарські угіддя, з них:	12133,0	90,91	11986,0	90,93	11624,0	90,91
а) рілля;	11213,0	84,01	11307,0	85,79	9967,0	85,75
б) інші землі.	1213,3	9,09	1195,3	9,07	1162,4	9,09
Усього землі у обробці	12133,0	90,91	11986,0	90,93	11624	90,91

вильного управління сільським господарством та аналізу господарської діяльності необхідно мати точні відомості щодо якості земельних угідь.

Згідно з даними табл. 1, у СВК «Борозенське» у звітному році налічувалося 12786,4 га землі. Кооперативне підприємство має державний статус і використовує 1162,4 га несільськогосподарських угідь, або 9,1 % від загальної земельної площі. Розмір сільськогосподарських угідь становить 11624 га, частка яких відповідає 90,9 %. У звітному році розмір ріллі становить 85,8 % від загальної земельної площі. Протягом останніх трьох років, як свідчать облікові дані, відбулися певні зрушення у землекористуванні, а саме: у звітному році порівняно з базисним площа ріллі скоротилась на 249,0 га, або на 2,3 %, а порівняно з минулим 2016 р. — на 3,0 %. Площа сільськогосподарських угідь у загальній площі у 2017 р. порівняно з 2015 р. також дещо зменшилась, що пояснюється зменшенням загальної площі кооперативу.

Загалом, у кооперативі працює 230 працівників. Отже, на кожного з них припадає 50,5 га сільськогосподарських земель та 43,3 га ріллі. Для раціонального використання земельних угідь, трудових ресурсів, засобів виробництва у кооперативах необхідно розвивати кілька галузей. Так, низька спеціалізація, як і невелика кількість галузей в сільськогосподарських підприємствах, — економічно не вигідні та ризиковані. Отже, одночасно з вивченням інших економічних показників необхідно визначити галузеву структуру та спеціалізацію.

Спеціалізація сільськогосподарського кооперативу — це переважний розвиток однієї або кількох галузей у виробництві товарної продукції та/або наданні послуг [4, с. 5]. Спеціалізація сільського господарства — це об'єктивний і за-

кономічний процес, що відбувається на основі впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу. Підвищення продуктивності праці та ефективності сільськогосподарського виробництва нерозривно пов'язано з подальшим поглибленням його спеціалізації. Рівень спеціалізації визначають за коефіцієнтом, який розраховують за формулою:

$$K_{cn} = \frac{100}{\sum P_i(2_i - 1)}, \quad (1)$$

де K_c — коефіцієнт спеціалізації; K_{cn} — частка товарної продукції окремих галузей; i — порядковий номер частки товарної продукції ранжованого ряду.

Значення K_c до 0,20 свідчить про низький рівень спеціалізації господарства; 0,21–0,40 — середній; 0,41–0,60 — високий; 0,61 і більше — характерні для поглибленої спеціалізації господарства. Спеціалізація розраховується за показниками, наведеними у табл. 2.

$$K_{cn} = \frac{100}{\sum P_i(2_i - 1)} = \frac{100}{290,06} = 0,34.$$

Згідно з розрахунками, спеціалізація у кооперативі має середній рівень, а її напрям — зерново-технічний, адже зернові й технічні культури займають найбільшу питому вагу у структурі виручки по господарству. Для аналізу соціально-та виробничо-економічної діяльності в табл. 3 наведені облікові дані величини й динаміки відповідних показників діяльності.

Згідно з наведеними даними та проведеними розрахунками, у СВК «Борозенське» у звітному році порівняно з базисним середньорічна кількість працівників зросла на 9 осіб за рахунок розвитку тваринництва. Відбулося скорочення кіль-

Таблиця 2

**Розмір та структура товарної продукції сільськогосподарського виробництва СВК «Борозенське»
(розраховано за даними річної фінансово-облікової звітності)**

Види продукції	Виручка від реалізації, тис. грн.				Питома вага, %	P_i	$(2P_i - 1)$
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	в середньому			
Зерно та зернобобові без кукурудзи, усього	27 987,5	46 227,8	28 441,3	34 218,87	49,31	1	49,31
Технічні	20 243,7	18 295,8	16 069,3	18 202,93	26,23	2	78,69
Інша продукція рослинництва	564,9	177,9	100,10	280,97	0,40	6	4,4
Разом по рослинництву	48 796,1	64 701,5	44 610,7	52 702,77	75,94	-	-
Молоко	5 300,5	5 812,5	8 913,70	6 675,56	9,62	3	48,10
М'ясо ВРХ	3 088	5 082	9 281,30	5 817,10	8,38	4	58,66
М'ясо свиней	3 546	3 949	4 964,30	4 153,10	5,98	5	53,82
Мед	16,1	13,1	12,50	13,90	0,02	8	0,3
Інша продукція тваринництва	34,2	29,8	51,10	38,37	0,06	7	0,78
Разом по тваринництву	11 984,8	14 886,4	23 222,9	16 698,03	24,06	-	-
Всього по рослинництву та тваринництву	60780,9	79 587,9	67 833,6	69 400,80	100	-	294,06

Таблиця 3

**Основні соціально- та виробничо-економічні показники діяльності СВК «Борозенське»
(розраховано за даними річної обліково-економічної звітності)**

Показники	Роки			2017 р. % до	
	2015	2016	2017	2015 р.	2016 р.
1. Середньорічна чисельність працівників, осіб	221	192	230	104,07	119,8
з них: у рослинництві, осіб	131	112	120	91,6	107,1
у тваринництві, осіб	90	80	110	122,2	137,5
2. Середньорічне поголів'я тварин, умовні голови	1509	1502	1278	84,7	85,08
3. Вартість валової продукції у порівняних цінах, усього, тис. грн.	49 118,3	79 360,84	103 565,54	210,8	130,5
у т. ч.: рослинництва, тис. грн.	32513,78	63434,93	84 111,95	258,7	132,6
тваринництва, тис. грн.	16454,23	15580,24	19 352,32	117,6	124,2
4. Вироблено валової продукції на 1 середньорічного робітника у сільському господарстві, грн.	222,25	413,34	450,3	202,6	108,9
у т. ч.: рослинництва, грн.	248,2	566,38	700,9	282,3	123,7
тваринництва, грн.	182,82	194,75	175,9	96,2	90,3
5. Середньорічна вартість основних виробничих фондів, тис. грн.	20213,5	22135	29284,5	144,87	132,3
у тому числі основні виробничі фонди с/г призначення, тис. грн.	17383,61	19036,1	25184,67	144,87	132,3
6. Середньорічна вартість оборотних засобів, тис. грн.	36831	46539	9427740,5	255,97	202,6
7. Виручка від реалізації продукції, тис. грн.	37783,3	61046,8	79665,8	210,85	130,5
8. Наявність енергетичних потужностей, кіньських сил	9706,4	9574,4	9299,2	95,8	97,12
9. Енергооснащеність, кВт	80	80	80	100	100
10. Енергоозброєність, кВт	44,92	49,87	40,43	90,0	81,07
11. Фондооснащеність, грн.	1666,00	1846,74	2519,31	151,2	136,5
12. Фондоозброєність, грн.	91463,8	105278,6	127323,91	139,2	120,9
13. Фондовіддача, грн.	2,43	3,58	3,54	145,67	98,9
14. Фондоємкість, грн.	0,41	0,28	0,28	68,3	100
15. Норма прибутку, %	0,96	0,40	0,31	32,3	77,5
16. Валовий прибуток, тис. грн.	1321	26733	35146	+	+
17. Чистий прибуток, тис. грн.	546	27442	29142	+	+
18. Рівень рентабельності усього, %	94,94	149,95	130,2	+	+
19. Фонд оплати праці, усього, тис. грн.	8142,1	5973,1	10635,6	130,6	178,05

кості працівників, зайнятих в рослинництві — на 8,4 %, а у тваринництві — зростання на 22,2 %. Було відмічено скорочення поголів'я тварин на 15,3 %. При цьому вартість валової продукції зросла в 2,1 раза за рахунок зростання ВП у рослинництві в 2,6 раза та в тваринництві — на 17,6 %.

Середньорічна вартість основних виробничих фондів зросла на 9071 тис. грн., або на 44,9 % порівняно з 2015 р. та на 32,3 % порівняно з 2016 р. Середньорічна вартість оборотних засобів у 2016 р. порівняно з 2015 р. зросла на 9 390 909,5 тис. грн. або у 2,5 разів. За рахунок цього виручка від реалізації зросла в 2,1 раза. Енергооснащеність у звітному році становила 80 Квт. Це показує, що на 1 га витрачається 80 Квт енергії. Цей показник у динаміці за три роки не змінився і залишився на рівні 80 Квт. Енергоозброєність у 2017 р. становила 40,43 Квт. Це свідчить, що на 1 працівника витрачається 40,43 Квт електроенергії. Цей показник порівняно з минулим роком скоротився на 10,0 %. При рості виробництва це може свідчити про енергозбереження.

Фондозабезпеченість кооперативу у звітному році становила 2519,31 грн. Це означає, що на 2519,3 грн. основних фондів припадає на 1 га с/г угідь. Цей показник порівняно з 2015 р. зріс на 51,2 %, а порівняно з 2016 р. — на 36,5 %. Фондоозброєність у 2017 р. досягла 127323,91 грн. Це означає, що 127323,91 грн. основних фондів припадає на 1 зайнятого. Цей показник порівняно з 2015 р. зріс на 39,2 %, а в 2016 р. — на 20,9 %. Фондовіддача у звітному році становила 3,54 грн., тобто 3,54 грн. виробленої продукції припадало на 1 грн. вартості основних фондів. Цей показник порівняно з базисним роком зріс на 45,67 %, а з 2015 р. скоротився на 1,1 %.

Фондомісткість у 2017 р. дорівнювала 0,28 грн. Вона показує, що на 0,28 грн. основних фондів припадало 1 грн. виробленої продукції. Цей показник теж не був сталим за останні три роки. Порівняно з 2015 р. він скоротився на 31,7 %, а в 2016 р. не змінився. Згідно з проведеними розрахунками, норма прибутку у звітному році становила 0,31 %, тобто на 1 грн. основних та оборотних засобів отримано 31 коп. чистого прибутку. Цей показник коливався і в 2015 р. становив 96 коп. чистого прибутку, а в 2016 р. — 40 коп. Рівень рентабельності підприємству у звітному році становив 149,95 %, тобто на 1 грн. повних витрат кооператив отримав 130,2 коп. валового прибутку.

Отримані дані свідчать, що кооперативне підприємство має рівень рентабельності, який перевищує показники фермерських господарств у регіоні. Це говорить про переваги кооперативної форми господарювання порівняно з одноосібною, про раціональну спеціалізацію та диверсифікацію

виробництва [5, с. 210]. Проте у кооперативі є значні резерви для нарощення виробничо-економічних показників за рахунок подальшого ресурсозбереження, підвищення продуктивності праці та оптимізації використання виробничих фондів і оборотних засобів.

Необхідно зазначити, що кооператив веде бухгалтерський облік та складає фінансову звітність і подає її у встановленому порядку відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», П(С)БО, інших нормативно-правових актів та сплачує встановлені податки згідно з Податковим кодексом України, а саме ПДВ, податок на прибуток, військовий збір, єдиний податок [6, с. 90]. Згідно зі штатним розкладом, на підприємстві працюють 14 бухгалтерів, а його організаційно-управлінська структура має такий вид (рис. 1).

Облік у СВК «Борозенське» ведеться у автоматизованій формі бухгалтерського обліку за допомогою програмного забезпечення 1С. Бухгалтерія 7,5, яка базується на принципах журнально-ордерної форми ведення бухгалтерського обліку. Це сучасна форма, тому не зовсім зрозуміло, чому бухгалтерія кооперативу має такі великі штати [7, с. 35]. Так, частка працівників бухгалтерії у загальній кількості становить 6,1 %. До цього слід додати ще 16 осіб фахівців та менеджерів, тобто ще 7,0 %. Якщо склад та кількість фахівців не викликає сумніву, то кількість працівників-бухгалтерів доцільно скоротити принаймні до 5 або майже на 1/3. Це сприятиме економії фонду зарплати й підвищенню прибутковості кооперативу [8, с. 22].

Висновки. Здійснення обліку та аналізу виробничо-економічних показників сільськогосподарського кооперативу дозволило зробити висновки щодо значних його розмірів та землезабезпечення працівників. Однак структура землекористування виявилася гіпертрофованою через велику частку ріллі — майже 86,0 %. Тому закономірно, що і спеціалізацію підприємства формують виробництво зернових і технічних культур. У перспективі з метою уникнення подальшого виснаження ґрунтів та зменшення продуктивності галузі необхідно розвивати тваринницькі виробництва, переробку та сферу послуг.

Резерви підвищення продуктивності у кооперативі криються у зменшенні собівартості виробництва у підвищенні фондооснащеності та зниженні фондоемності виробництва, зменшенні собівартості продукції та підвищенні її рентабельності. Велике значення має оптимізація організаційно-управлінської структури кооперативу та скорочення кількості працівників бухгалтерії, тобто зменшення невиробничих витрат. Тим більше, в обліку у кооперативі засто-

Рис. 1. Організаційно-управлінська структура СВК «Борзенське»

совується сучасне програмне забезпечення, яке дозволяє це зробити.

Література

1. Дема Д. І. До питання неприбуткового статусу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів / Д. І. Дема, О. Д. Дема // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. — 2012. — № 1 (30). — Т. 2. — С. 91–95.
2. Про кооперацію: Закон України № 1087-XV від 04.08.2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.
3. Малік М. Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М. Й. Малік, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. — 2010. — № 3. — С. 3–9.
4. Ігнатенко М. М. Нові вимоги нормативно-законодавчого забезпечення обліку, оцінки та оподаткування використання земельних ресурсів / М. М. Ігнатенко, Н. П. Новак // Економіка та держава. — 2018. — № 2. — С. 4–6.
5. Семчик В. І. Організаційно-правові засади діяльності сільськогосподарської кооперації / В. І. Семчик // Правова держава : щорічник наукових праць. — 2014. — Вип. 9. — С. 210.
6. Мармуль Л. О. Перспективи розвитку національних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності / Л. О. Мармуль, С. В. Коваль, О. В. Круковська // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2017. — № 4 (40). — С. 89–92.
7. Шульга О. Розвиток сільської кооперації в Україні / О. Шульга // Вісник КНТЕУ. — 2014. — № 3. — С. 35–36.
8. Томілін О. О. Особливості розвитку вертикальної інтеграції в агропромисловому комплексі / О. О. Томілін // Економіка розвитку. — 2012. — № 4 (64). — С. 20–24.

References

1. Dema, D. I. & Dema, O. D. (2012). *Do pytannia neprybutkovoho statusu silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv* [On the issue of non-profit status of agricultural service cooperatives]. *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu*, 1 (30), 91–95.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013). *About cooperation (The Law of Ukraine)*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (in Ukr.).
3. Malik, M. Y. & Luzan, Yu. Ya. (2010). *Problemnii pytannya rozvytku kooperatsiyi ta intehtratsiynykh vidnosyn v APK* [Problematic issues of development of cooperation and integration relations in the agro-industrial complex]. *Ekonomika APK*, 3, 3–9 (in Ukr.).
4. Ihnatenko, M. M. & Novak, N. P. (2018). *Novi vymohy normatyvno-zakonodavchoho zabezpechennia obliku, otsinky ta opodatkuvannia vykorystannia zemelnykh resursiv* [New requirements of normative and legislative support of accounting, estimation and taxation of land use]. *Ekonomika ta derzhava*, 2, 4–6 (in Ukr.).
5. Semchik, V. I. (2014). *Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti silskohospodarskoi kooperatsii* [Organizational and legal bases of activity of agricultural cooperation]. *Pravova derzhava*, 9, 210 (in Ukr.).
6. Marmul, L. O., Koval, S. V. & Krukovska, O. V. (2017). *Perspektyvy rozvytku natsionalnykh standartiv bukhhalterskoho obliku ta finansovoi zvitnosti* [Prospects for the development of national accounting standards and financial reporting]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (40), 89–92 (in Ukr.).
7. Shulha, O. (2014). *Rozvytok silskoi kooperatsii v Ukraini* [Development of rural co-operation in Ukraine]. *Visnyk KNTEU*, 3, 35–36 (in Ukr.).
8. Tomilin, O. O. (2012). *Osoblyvosti rozvytku vertykalnoi intehtratsii v ahropromyslovomu kompleksi* [Features of the development of vertical integration in the agro-industrial complex]. *Ekonomika rozvytku*, 4 (64), 20–24 (in Ukr.).

ЕКОНОМІЧНА ДІАГНОСТИКА В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

Анотація. У статті наведено результати економічної діагностики в системі антикризового управління підприємств агропродовольчої сфери. Визначено можливість настання банкрутства м'ясопереробних підприємств за рівнем платоспроможності. Узагальнено основні проблеми та перспективи застосування системи антикризових заходів підприємств сфери.

Ключові слова: антикризове управління, економічна діагностика, агропродовольча сфера, підприємство, м'ясопереробна галузь.

Summary. The article deals with the results of economic diagnostics in the system of anti-crisis management of agri-food enterprises. It represents the probability of bankruptcy of meat processing enterprises according to the level of their financial solvency. The author summarizes the main problems and prospects of the use of anti-crisis measures system for enterprises of the studied branch.

Key words: anti-crisis management, economic diagnostics, agri-food branch, enterprise, meat processing branch.

Постановка проблеми. Агропродовольча сфера України — одна з найбільш інвестиційно привабливих. Однак є багато зовнішніх факторів, прояв яких дуже суттєво впливає на загальний економічний стан підприємств сфери і, відповідно, є об'єктом їх антикризового управління. Зокрема, на прикладі м'ясопереробної галузі можна сконцентрувати увагу на такому: суттєва волатильність попиту (що суттєво корелює з добробутом населення), а відповідно — волатильність цін на кінцеву продукцію; переробний сегмент має більш стабільну прибутковість, ніж постачальники сировини (тваринницький сектор); посилення ролі вертикально інтегрованих м'ясних бізнесів; експорт в Росію через Білорусь, збільшення постачань в інші країни СНД; імпорт свинини перевищує її експорт; збільшення обсягів імпорту дешевої сировини (механічна обвалка, тріммінг, сало, субпродукти) тощо. Проте слід визнати, що на сьогоднішній день в наукових і практичних колах відсутня методична база, що дозволила би зробити теоретичні узагальнення щодо забезпечення безпеки в контексті антикризового управління м'ясопереробними підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зусиллями учених [3; 4; 7; 11] було проаналізовано та відокремлено основні фінансові параметри життєдіяльності підприємств, адже через зростання динамічності ринкових перетворень, конкуренції та результатів НТП вони потребують постійного коригування та адаптації до соціально-економічних умов кожної країни, де функціонує підприємство.

Термін «діагностика» (від грец. διαγνωστικος — спроможний розпізнавати) дослівно перекладається з давньогрецької як розпізнавання стану об'єкта за другорядними ознаками [5]. Існує декілька визначення поняття «діагностика». Вперше термін «діагностика» почав застосовуватися в медицині. Вчені-економісти використовують термін «діагностика» в управлінській діяльності підприємства у різних значеннях.

Методи діагностики набули подальшого розвитку, використовуються в економічних дослідженнях та антикризовому управлінні.

На основі узагальнення думок науковців ми дійшли висновку, що сутність поняття «діагностика» у антикризовому менеджменті полягає у встановленні й виявленні відхилень у параметрах життєдіяльності підприємства [8; 12]. Цей процес має свої завдання, методи, вимоги до його проведення та помилки, яких припускаються учені та практики.

Тобто процес діагностики є одним із важливих етапів антикризового управління, який забезпечує процес прийняття стратегічних і тактичних управлінських рішень інформацією.

Мета дослідження — навести елементи економічної діагностики в системі антикризового управління підприємств агропродовольчої сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система антикризового управління агропродовольчої сфери, зокрема м'ясопереробними підприємствами, повинна забезпечувати ефективне вирішення таких завдань: рання діагностика кризових явищ

© О. М. Овчарук, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Овчарук О. М. Економічна діагностика в системі антикризового управління підприємств агропродовольчої сфери / О. М. Овчарук // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 49–52.

References (APA):

Ovcharuk, O. M. (2018). *Ekonomichna diahnostryka v systemi antykrizovoho upravlinnia pidpriemstv ahroprodovolchoi sfery* [Economic diagnostics in the system of anti-crisis management of agricultural sphere enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 49–52 (in Ukr.).

у діяльності м'ясопереробних підприємств; термінове реагування на виклики та загрози середовища; вивчення та реалізація можливостей виходу підприємства з кризового стану [1; 2; 6; 9].

Економічні показники розвитку низки м'ясопереробних підприємств України за 2016–2017 рр. (табл. 1) неоднорідні.

Темп приросту працівників за 2016–2017 рр. коливається від –9,5 до +8,6 %; оплата праці 1 працівника в місяць у 2017 р. — від 2325 до 11530 грн; знос основних засобів у 2017 р. — від 31,1 до 75,2 %; темп приросту чистого доходу за 2016–2017 рр. — від –6,2 до +46,0 %; рівень рентабельності операційної діяльності у 2017 р. — від 7,1 до 32,6 %.

Таблиця 1

Економічні показники розвитку низки м'ясопереробних підприємств України за 2016–2017 рр.
(узагальнено автором за матеріалами [10])

Підприємства	Темп приросту працівників за 2016–2017 рр., %	Оплата праці 1 працівника в місяць у 2017 р., грн.	Знос основних засобів у 2017 р., %	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток), на 31.12.2017 р., тис. грн.	Чистий дохід у 2017 р., млн. грн.	Темп приросту чистого доходу за 2016–2017 рр., %	Рівень рентабельності операційної діяльності у 2017 р., %	Чистий прибуток (збиток) у 2017 р., тис. грн.
ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат» (Полтавська область)	0,9	5902	40,5	–129311	1935,6	–6,2	32,6	–37875
ПрАТ «Козятинський м'ясокомбінат» (Вінницька область)	5,2	11530	31,1	57993	737,0	46,0	14,4	41323
ПрАТ «Кременчукм'ясо» (Полтавська область)	–9,5	6381	63,0	–145090	695,0	6,7	27,4	–69766
ПрАТ «Комплекс Безлюдівський м'ясокомбінат» (Харківська область)	–3,3	9163	38,8	–45338	211,3	32,8	16,6	–22686
ПрАТ «Богодухівський м'ясокомбінат» (Харківська область)	8,6	3462	56,9	3537	53,1	22,3	7,1	450
ПрАТ «Охтирський м'ясокомбінат» (Сумська область)	–5,4	2325	75,2	3860	51,0	33,3	7,1	26

Нині особлива увага приділяється саме методам проведення діагностики як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями і практиками.

Єдиного підходу до цієї проблеми не існує. Були досліджені найбільш відомі методи діагностики. Проаналізовано різноманітні моделі економічної діагностики у системі антикризового менеджменту. У ХХ ст. найбільшого розповсюдження набули моделі дискримінаційного аналізу. До них відносять нині модель Альтмана, Таффлера і Тішоу, Ліса, Спрінгейта, Чессера, О. О. Терещенка, Фулмера, Сайфуліна та Кадикова [3; 7] та інші.

На сьогодні при дослідженні ранніх методик аналізу ймовірності банкрутства пропонується звертати увагу на методику кредитного скорінгу, яка була вперше запропонована американським економістом Д. Дюраном на початку 40-х рр. ХХ ст. Сутність цієї методики полягає у класифікації підприємств за ступенем ризику з урахуванням фактичного рівня показників фінансової стійкості й рейтингу кожного показника, вираженого в балах на основі експертних оцінок (табл. 2):

1 клас — підприємства із добрим запасом фінансової стійкості, які мають упевненість у по-

верненні залучених коштів (серед аналізованих відсутні);

2 клас — підприємства, які демонструють невисокий рівень ризику за боргованістю, але вони не розглядаються як ризиковані (ПрАТ «Козятинський м'ясокомбінат»);

3 клас — проблемні підприємства (серед аналізованих відсутні);

4 клас — підприємства з високим рівнем банкрутства навіть після вжиття заходів з фінансового оздоровлення. Кредитори ризикують втратити свої кошти і відсотки (ПрАТ «Богодухівський м'ясокомбінат»; ПрАТ «Охтирський м'ясокомбінат»);

5 клас — підприємства-банкрути (ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат»; ПрАТ «Кременчукм'ясо»; ПрАТ «Комплекс Безлюдівський м'ясокомбінат»).

Як бачимо з аналізу, одні з найбільших м'ясопереробних підприємств України за наведеною методикою оцінки рівня платоспроможності — банкрути. При цьому вони є вертикально інтегрованими структурами, зі значно меншими витратами на сировину та просування продукції, ніж звичайні виробники м'ясної про-

Групування підприємств на класи за рівнем платоспроможності (узагальнено автором за матеріалами [3; 10])

Показники	Межі класів згідно з критеріями				
	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	5 клас
Рентабельність загального капіталу, %	30 і вище (50 балів)	29,9–20 (49,9–35 балів)	19,9–10 (34,9–20 балів)	9,9–1 (19,9–5 балів)	менше 1 (0 балів)
Коефіцієнт поточної платоспроможності	2,0 і вище (30 балів)	1,99–1,7 (29,9–20 балів)	1,69–1,4 (19,9–10 балів)	1,39–1,1 (9,9–1 балів)	1 і нижче (0 балів)
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,7 і вище (20 балів)	0,69–0,45 (19,9–10 балів)	0,44–0,30 (9,9–5 балів)	0,29–0,20 (5–1 балів)	менше 0,2 (0 балів)
Межі класів	100 балів і вище	99–65 балів	64–35 балів	34–6 балів	0 балів

дукції. Зважаючи на наведені дані, оцінку стану м'ясопереробної галузі слід давати в цілому за даними вертикально інтегрованими структурами, оскільки реалізація кінцевої продукції через торгові доми та розгалужені торговельні мережі супермаркетів (Миронівський хлібопродукт ТМ «Башинський»; Корпорація «АТБ» ТМ «Добров», ТМ «Ковбасний ряд», ТМ «М'ясна лавка»; Глобинський м'ясокомбінат ТМ «Глобіно», АПК-інвест ТМ «М'ясна весна»; Група компаній «СМК» ТМ «Салтівський м'ясокомбінат», ТМ «Наталка», ТМ «Богодухівський м'ясокомбінат», ТМ «Бердянський м'ясокомбінат», ТМ «М'ясні традиції») може бути надзвичайно прибутковою.

Висновки. Застосування сучасної методики економічної діагностики в системі антикризового управління підприємств агропродовольчої сфери довели її односторонність. Результати групування підприємств на класи за рівнем платоспроможності не дають повної уяви щодо необхідної системи антикризових заходів, прийнятної саме на конкретному підприємстві певної галузі агропродовольчої сфери. Подальші дослідження слід сконцентрувати на дослідженні кількісних методів у антикризовому управлінні підприємств, зокрема це застосування методів динамічного програмування з визначенням ймовірності настання певних подій в перспективі, їх наслідків та прийняття відповідних управлінських рішень.

Література

1. Бергер А. Д. Сучасні тенденції розвитку м'ясопереробної галузі України / А. Д. Бергер // Інтелект XXI. — 2017. — № 1. — С. 41–51.
2. Гладій М. В. Функціонування м'ясопереробної галузі України в глобальній продовольчій системі / М. В. Гладій, М. П. Сичевський // Вісник аграрної науки. — 2018. — № 5 (782). — С. 5–11.
3. Григоренко Є. О. Інструментарій діагностування фінансового стану в процесі формування антикризової програми підприємства / Є. О. Григоренко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». — 2012. — № 4 (55). — С. 206–211.
4. Джеджула В. В. Оцінювання ефективності антикризового управління підприємства за

умов інноваційного розвитку / В. В. Джеджула, І. Ю. Єпіфанова, Н. О. Оранська // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 11. — С. 10–14.

5. Драган О. І. Запровадження технології аутсорсингу для удосконалення бізнес-процесів підприємства / О. І. Драган // Інтелект XXI. — 2018. — № 2. — С. 135–139.

6. Дьяченко Ю. В. Інноваційна діяльність м'ясопереробних підприємств України / Ю. В. Дьяченко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2017. — Вип. 16. — Ч. 1. — С. 94–97.

7. Захаренко Н. С. Удосконалення підходу до формування системи прогнозування антикризових заходів управління на промислових підприємствах / Н. С. Захаренко // Молодий вчений. — 2017. — № 6 (46). — С. 434–438.

8. Карп'як М. О. Особливості функціонування ринку м'яса в Україні та його вплив на розвиток економіки регіонів / М. О. Карп'як // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2018. — Вип. 1 (129). — С. 77–80.

9. Маховський Д. В. Сучасні тенденції розвитку регіонального ринку м'яса в Україні / Д. В. Маховський // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. — 2017. — Вип. 33. — С. 58–64.

10. Дані Державної установи «Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України». — Режим доступу : <http://smida.gov.ua> (дата звернення 17.10.2018).

11. Taleb, N. N. (2012). Antifragile: Things That Gain from Disorder. New York, Random House, 544 p.

12. Zinchuk, T., Kutsmus, N., Kovalchuk, O., Dankevych, V., Usjuk, T. (2017). Institutional Transformation of Ukraine's Agricultural Sector. Review of Economic Perspectives, vol. 17, iss.1. pp. 57–80.

References

1. Berger, A. D. (2017). *Suchasni tendenciyi rozvytku myasopererobnoyi galuzi Ukrainy* [Modern trends in the development of the meat-processing industry of Ukraine], *Intelekt XXI*, 1, 41–51 (in Ukr.).
2. Hladii, M. V. & Sychevskiy, M. P. (2018). *Funkcionuvannya myasopererobnoyi galuzi Ukrainy v*

globalnij prodovolchij systemi [Functioning of the meat processing industry of Ukraine in the global food system]. *Visnyk agrarnoyi nauky*, 5 (782), 5–11 (in Ukr.).

3. Hryhorenko, Ye. O. (2012). *Instrumentarii di-ahnostuvannia finansovoho stanu v protsesi formuvannia antykryzovoi prohramy pidpryyemstva* [Instruments for diagnosing a financial condition in the process of forming an anti-crisis program of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya «Ekonomichni nauky»*, 4 (55), 206–211 (in Ukr.).

4. Dzhedzhula, V. V., Yepifanova, I. Y. & Oranska, N. O. (2017). *Ocynuyannya efektyvnosti antykryzovogo upravlinnya pidpryyemstva za umov innovacijnoho rozvytku* [Evaluation of the effectiveness of crisis management of the enterprise under the conditions of innovative development]. *Investyciyi: praktyka ta dosvid*, 11, 10–14 (in Ukr.).

5. Dragan, O. I. (2018). *Zaprovadzhennya tehnologiyi autsorsyngu dlya udoskonalennya biznes procesiv pidpryyemstva* [Introduction of outsourcing technology for improvement of business processes of the enterprise], *Intelekt XXI*, 2, 135–139 (in Ukr.).

6. Dyachenko, Y. V. (2017). *Innovacijna diyalnist myasopererobnyx pidpryyemstv Ukrainy* [Innovative activity of meat processing enterprises of Ukraine]. *Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogo universytetu*, 16, part 1, 94–97 (in Ukr.).

7. Zakharenko, N. S. (2017). *Udoskonalennya pidxodu do formuvannya systemy prognozuvannya an-*

tykryzovyx zahodiv upravlinnya na promyslovyx pidpryyemstvax [Improvement of the Approach to the Formation of the Anti-crisis Management System Forecasting System at Industrial Enterprises]. *Molodyj vchenyj*, 6 (46), 434–438 (in Ukr.).

8. Karpyak, M. O. (2018). *Osoblyvosti funkcionuvannya rynku myasa v Ukraini ta jogo vplyv na rozvytok ekonomiky regioniv* [Features of functioning of the meat market in Ukraine and its influence on the development of the region's economy]. *Socialno-ekonomichni problemy suchasnogo periodu Ukrainy*, 1 (129), 77–80 (in Ukr.).

9. Makhovskyi, D. V. (2017). *Suchasni tendenciyi rozvytku regionalnogo rynku myasa v Ukraini* [Contemporary trends in the development of the regional meat market in Ukraine]. *Visnyk Pryazovskogo derzhavnogo texnichnogo universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 33, 58–64 (in Ukr.).

10. *Dani Derzhavnoi ustanovy «Ahentstvo z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy»* [Data of the State institution «Agency for the development of the stock market infrastructure of Ukraine»] (2018). Retrieved from <http://smida.gov.ua> (in Ukr.).

11. Taleb, N. N. (2012). *Antifragile: Things That Gain from Disorder*, Random House, New York, USA, 544 p.

12. Zinchuk, T., Kutsmus, N., Kovalchuk, O., Dankevych, V. & Usjuk, T. (2017). *Institutional Transformation of Ukraine's Agricultural Sector. Review of Economic Perspectives*, 17 (1), 57–80.

ОПТИМІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПРИГОТУВАННЯ КОРМІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ Й КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті здійснено аналіз витрат виробництва продукції молочної ферми на 400 корів. Розроблено модель оптимізації параметрів технологічних процесів приготування кормів. Запропоновано рекомендації щодо підвищення рівня конкурентоспроможності продукції молочної ферми за рахунок забезпечення стійкого рівня якості і зниження витрат приготування і роздачі кормів тваринам з урахуванням обсягів виробництва продукції.

Ключові слова: оптимізація, якість, технологічні процеси, конкурентоспроможність, молоко, кормо-суміші.

Summary. The article the analysis of the costs of production of dairy products for 400 cows. The model of optimization of parameters of technological processes of preparation of forages is developed. The recommendations to improve the competitiveness of dairy products by ensuring a sustainable level of quality and reduce the cost of preparation and distribution of animal feed, taking into account the volume of production.

Key words: optimization, quality, technological processes, competitiveness, milk, feed mixtures.

Постановка проблеми. У аспекті міжнародних і національних трансформаційних процесів одним із найважливіших стратегічних питань розвитку української держави є визначення перспективних напрямів управління виробництвом, зокрема управління якістю продукції.

Сучасна економіка ставить підприємства у досить жорсткі умови конкурентної боротьби, в якій переможуть ті, у кого продукція за якісними характеристиками переважатиме. За цих умов управління якістю стає одним із визначальних аспектів загального управління підприємством. Для задоволення споживчого ринку, налагодження планомірного випуску продукції в обумовлені строки, зниження її собівартості, визначення прийнятної для покупців ціни, яка би відшкодувала витрати виробників, сприяючи одержанню максимальних прибутків, необхідно досягти належного рівня якості продукції, підтримувати та постійно працювати над його підвищенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління системою якості продукції знайшли відображення в наукових працях таких дослідників, як: Н. І. Процюк, М. Д. Ганаба,

М. М. Луценко, В. В. Іванішин, В. І. Смоляр, Л. П. Шермоновський, М. С. Пушкар, І. П. Фаминський, В. В. Шацький та інші.

Метою статті є розробка рекомендацій щодо підвищення рівня конкурентоспроможності продукції молочної ферми за рахунок забезпечення стійкого рівня якості і зниження витрат приготування і роздачі кормів тваринам з урахуванням обсягів виробництва продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до методичних принципів забезпечення якості продукції тваринництва на етапі проектування продукції шляхом обґрунтування технологічних рішень як підсистема забезпечення якості використовується розроблена в ІМТ УАН модель оптимізації технологічних процесів приготування кормів на тваринницьких фермах [1].

Модель оптимізації приготування корму для виробництва продукції тваринництва (молока) є стрижнем загальної моделі виробництва продукції і заснована на моделюванні функціональних показників якості технологічних процесів приготування і конверсії кормів залежно від продуктивності тварин з урахуванням складу раціону і збалансованості його за поживністю та енергією.

© І. В. Трикоз, Л. І. Коваленко, К. О. Пишна, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Трикоз І. В. Оптимізація технологічних процесів приготування кормів для забезпечення якості й конкурентоспроможності продукції підприємства / І. В. Трикоз, Л. І. Коваленко, К. О. Пишна // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 53–59.

References (APA):

Trykoz, I. V., Kovalenko, L. I., Pyshna, K. O. (2018). *Optimizatsiia tekhnolohichnykh protsesiv pryhotuvannia kormiv dlia zabezpechennia yakosti y konkurentospromozhnosti produktsii pidpriemstva* [Optimization of technological processes for preparing forms for provision of quality and competitiveness of products of the enterprise]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 53–59 (in Ukr.).

Критерієм оптимізації виступає показник якості виконання технологічного процесу K_k .

Моделювання процесу конверсії кормів у продукцію тваринництва здійснюється за умови, якщо кормосуміш з рівномірністю змішування компонентів раціону розподіляється тваринам з відхиленнями маси компонентів та їх основних поживних речовин — протеїну, клітковини, жиру і безазотистих екстрактивних речовин за нормальним законом розподілу.

Концентрація поживних речовин визначає рівень їхньої перетравності $U_{cПВ_{Pi}}$ і визначається для протеїну, клітковини, жиру і БЕР [2]:

$$U_{cПВ_{Pi}} = A + BK_{cП_{Pi}} + CK_{cK_{Pi}} + DK_{cБЭВ_{Pi}}, \quad (1)$$

де А, В, С, D — постійні члени рівняння, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Постійні члени рівняння рівня поживності (складено автором за даними [3] та ФГ «Старт»)

Найменування поживної речовини	Значення постійних членів			
	А	В	С	Д
Протеїн	4,695	1,158	0,420	0,558
Клітковина	12,911	0,755	0,561	0,562
Жир	11,011	0,223	0,911	0,440
БЕР	24,158	0,548	0,128	0,793

Тоді кількість i -ої перетравної поживної речовини $nПВ_{Pi}$ у порції i -го розряду буде:

$$nПВ_{Pi} = cПВ_{Pi} U_{ПВ_{Pi}} \quad (2)$$

Перетравна енергія порції i -го розряду визначається за формулою:

$$PE_{Pi} = 0,0242nП_{Pi} + 0,0185nK_{Pi} + 0,0315nЖ_{Pi} + 0,0170nБЕР_{Pi}. \quad (3)$$

За відомої перетравної енергії порції корму визначається енергія органіки $E_{орз_i}$:

$$E_{орз_i} = BE_{Pi} - PE_{Pi} \quad (4)$$

де BE_{Pi} — валова енергія порції корму i -го розряду; OE_{M_i} — обмінна енергія молокоутворення:

$$OE_{M_i} = BE_{Pi} - E_{орз_i} - E_{експ_i} - OE_{ж.об_i} - OE_{ж.отл_i} - OE_{стл_i}, \quad (5)$$

де $E_{експ_i}$ — енергія екскреції порції корму i -го розряду; $OE_{ж.об_i}$, $OE_{ж.отл_i}$, $OE_{стл_i}$ — обмінна енергія порції корму i -го розряду відповідно до життєзабезпечення тварини, жировідкладення і тільності.

Кількість виробленого молока $M_{ол}$ за добу визначається [4]:

$$M_{ол} = \sum_1^{N_p} \frac{OE_{M_i} (D_i^g - D_i^f)}{3,17}, \quad (6)$$

де D_i^g, D_i^f — кількість лактаційних днів, середньорічних і фактично минулих.

Різницею між кількістю виробленого молока за новим і базовим процесом визначається додаткова продукція $\Delta\Pi_{(Ф)_i}^c$, що одержується за рахунок використання нових технологічних процесів (операцій) підготовки кормів до годування i , в кінцевому рахунку, їхнього впливу на виробництво продукції ферми.

Витрати Φ_i на проведення операції чи процесів оцінюються за елементами виробництва диференційовано за кожним з трьох елементів (працівники, знаряддя і предмети праці) і наводяться формулою:

$$E = E_w + E_o + E_m, \quad (7)$$

де E_w — витрати праці; E_o — витрати основних засобів; E_m — витрати матеріалів.

Запропонований методичний підхід і розроблені моделі дозволяють на стадії проектування виробництва конкурентоспроможної продукції визначити вимоги до технологічних процесів приготування кормів як за якістю їхнього виконання, так і за вартістю здійснення.

Для створення моделі оптимізації технологічних процесів підготовки і приготування кормів до годування розроблений її алгоритм (рис. 1), що пропонує проводити оптимізацію технологічних рішень, виходячи з вимог технології виробництва до витрат на його здійснення і функціональний показник якості процесу на основі його моделювання, з визначенням впливу стану корму і робочих органів устаткування.

Адекватність запропонованої моделі конверсії енергії корму в продукцію корови — молоко — підтверджується залежностями добового надою молока від обмінної енергії корму. Модель оптимізації параметрів технологічних процесів (рис. 2) включає блоки заготівлі і приготування кормів, конверсії корму в продукції тварин та обліку й оптимізації витрат.

За результатами досліджень академіка України Г. О. Богданова для добового надою молока 20 кг потрібно 163,0 МДж обмінної енергії; за даними О. П. Калашнікова — 168,0; за даними д-ра с.-х. наук О. К. Трішина — 202,4; а за моделлю — 189,3 МДж [6–8].

Оптимізація параметрів конкурентоспроможної продукції проводиться оптимізацією параметрів технологічних процесів виробництва та мінімізацією собівартості основної продукції за певних показників якості молока — жиру і білку. У цьому полягає суть концепції конкурентоспроможності продукції молочної ферми на прикладі ВАТ ПЗ «Степной» Каміньсько-Дніпровського району Запорізької області.

Раціон, компоненти раціону	
<u>Технологічні процеси:</u> 1. Навантаження. 2. Транспортування. 3. Приготування корму. 4. Роздача корму	
Обмінна енергія раціону $OE_{рац} = BE - E_{орз} - E_{екс}$	Витрати $E = \{ (E_w, E_o, E_m) \}$
Енергія органічних речовин $E_{орз} = S (BE_N - ПЕ_N)$	
Обмінна енергія молокоутворення $OE_M = OE_{рац} - OE_{жс} - OE_{жсоб} - OE_{ст}$	
Добовий удій $Y = \{ (OE_M) \}$ Продукція $П = \{ (Y) \}$	
Якість виконання технологічного процесу $K = \{ (П, E, s_{mp}, ДПРО) \}$	

Рис. 1. Алгоритм оптимізації технології приготування кормів
(складено автором для ФГ «Старт»)

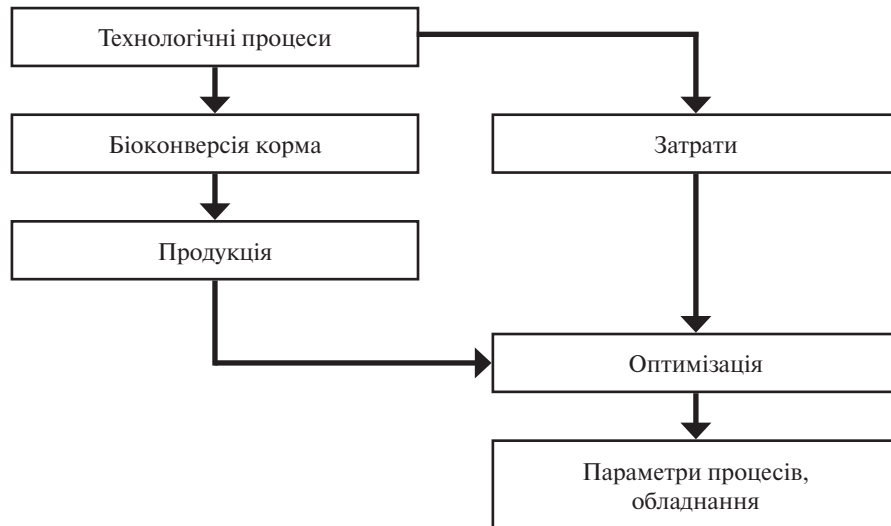

Рис. 2. Модель оптимізації параметрів технологічних процесів
(складено автором на основі [5, с. 26])

Для визначення оптимальної технології приготування кормів тваринам доцільно визначити місце і часткова участь у впливі її на економічні показники усього виробництва. Для цього розглянемо структуру витрат на виробництво молока, виконану в системі якості ISO серії 9000.

Аналіз витрат виробництва продукції молочної ферми на 400 корів показує, що з усіх виробничих процесів на фермі найбільш витратними є процеси етапу підготовки виробництва, які за вартісною оцінкою складають 64,50 %, (табл. 2), де заготівля кормів займає 89,9 %.

На виробництво на фермі на 400 корів витрачається 26,27 % загальних витрат, у т. ч. на утримання тварин — 2,98 % загальних витрат. На приготування і роздачу кормів припадає 10,14 % витрат.

Значущість доцільності технологічного вдосконалення процесів приготування кормів підтверджує те, що їх реалізація може підвищити продуктивність корів на 9–18 % і знизити втрати кормів на 7–12 %.

Аналіз структури вартісних витрат за елементами виробництва (табл. 3), поданих у матричному виді, показує, що найбільша вага витрат має такі складові: E_{MG} — матеріали для тварини, якими в основному є корми, — 58,16 % і E_{MO} — матеріали для основних засобів — 13,52 %. Матеріалами для основних засобів є паливно-мастильні матеріали.

Отже, корми й енергоносії є основними складовими витрат у тваринництві. Меншою мірою на виробництво впливають основні засоби для основних матеріалів E_{OO} (4,08 %) і основні засоби

Таблиця 2

**Річні витрати виробництва продукції
молочної ферми на 400 корів
(складено автором на основі матеріалів ФГ «Старт»)**

Етап	Виробничі процеси	Вартість	
		грн.	%
1	Маркетинг	1407,0	0,06
2	Проектування продукції	2047,0	0,09
3	Матеріально-технічне забезпечення	58450,0	2,54
4	Підготовка виробництва	1483421,0	64,50
	у т. ч. заготівля кормів	1333001,4	57,96
5	Виробництво,	604155,0	26,27
	у т. ч. утримання тварин	68571,5	2,98
	доїння корів	47728,6	2,08
	приготування і роздача кормів	233246,0	10,14
6	Контроль якості продукції	1330,66	0,06
7	Збереження продукції	2342,67	0,10
8	Реалізація	34244,0	1,49
9	Первинна обробка	2127,0	0,09
10	Споживання	404,0	0,02
11	Утилізація органічних відходів і стоків	110080,0	4,79
	Усього витрат	2299975,1	100,00

Таблиця 3

Структура витрат у вартісному виразі (грн.) (складено автором на основі матеріалів ФГ «Старт»)

	W	O	M	G
E_w	12454,37	114622,86	35773,60	53185,41
E_o	31775,58	93843,95	87295,23	42754,96
E_m	26063,57	311050,17	153587,85	1337567,56
E_G	-	-	-	-
	W	O	M	G
E_w	0,54 %	4,98 %	1,56 %	2,31 %
E_o	1,38 %	4,08 %	3,80 %	1,86 %
E_m	1,13 %	13,52 %	6,68 %	58,16 %
E_G	-	-	-	-

для матеріалів E_{om} (3,80 %). Витрати праці E_o при роботі на основних засобах складають 4,98 %. Витрати засобів механізації для приготування кормів складають 1,76 % загальних витрат.

Для визначення ефективності технології приготування кормів на фермі проведені розрахунки витрат за мобільною і стаціонарною схемами приготування кормосумішей з використанням програмного забезпечення, розробленого в ІМТ УААН.

Розрахунки добових витрат приготування і роздачі кормів показують, що мобільна технологія з використанням фермського комбайна місткістю 10 м³ ефективніша порівняно зі стаціонарною за продуктивністю 15 т/год на фермах з 200–1000 корів (табл. 4). Добові витрати стаціонарної техно-

логії складають 333,7–1572,65 грн., а мобільної — 276,67–1335,39 грн., що менше на 17,1 %.

Таблиця 4

**Добові витрати на приготування і роздачу кормів (грн.)
(складено автором на основі матеріалів ФГ «Старт»)**

Технології приготування кормів	Поголів'я ферми, корів				
	200	400	600	800	1000
Стаціонарна технологія, 15 т/год	333,7	639,0	946,4	1258,3	1572,6
Стаціонарна технологія, 20 т/год	309,5	590,7	873,8	1161,5	1451,7
Стаціонарна технологія, 30 т/год	285,3	542,3	801,3	1064,8	1330,8
Мобільна технологія	276,7	541,3	806,0	1070,7	1335,4

При аналізі питомих витрат маємо таке: при мобільній технології годівлі на фермах з 200–1000 корів витрати складають 27,75–26,80 грн./т, а при стаціонарній з продуктивністю 15 т/год. — 8,09–7,41 грн./т (табл. 5).

Зі збільшенням продуктивності приготування кормів до 20 т/год добові витрати зменшуються у 1,08 раза, але становляться нижче ніж при мобільній технології. Причиною є те, що капітальні вкладення стаціонарної технології значно перевищують капітальні вкладення при мобільній технології.

Таблиця 5

**Питомі витрати на приготування і роздачу кормів
(грн./т) (складено автором на основі матеріалів ФГ «Старт»)**

Технології приготування кормів	Поголів'я ферми, корів				
	200	400	600	800	1000
Стаціонарна технологія, 15 т/год.	33,47	32,06	31,65	31,57	31,56
Стаціонарна технологія, 20 т/год.	31,04	29,64	29,23	29,14	29,13
Стаціонарна технологія, 30 т/год.	28,62	27,21	26,80	26,71	26,71
Мобільна технологія	27,75	27,16	26,96	26,86	26,80

Структура добових витрат приготування і роздачі кормів тваринам на фермі на 400 корів з продуктивністю приготування 15 т/год показує, що витрати основних засобів для матеріалів при стаціонарній технології складають 111,25 грн., а при мобільній — 39,4 грн. Однак витрати пально-мастильних матеріалів при мобільній технології значно більше (379,76 грн.), ніж при стаціонарній (296,49 грн.).

Інша ситуація спостерігається при збільшенні продуктивності приготування кормів до 39 т/год (рис. 3). Зі збільшенням обсягів виробництва кормів ефективність мобільної технології втрачається. Так, на фермі на 400 корів, де добовий обсяг кормів складає 19,93 т, питомі витрати мобільної і стаціонарної технологій практично однакові — відповідно 21,16 і 21,21 грн./т, а на фермі на 600 ко-

рів вони становлять відповідно 26,96 і 26,80 грн./т. Тобто ефективнішою стає стаціонарна технологія з причини значно більшого витрачання паливно-змащувальних матеріалів при мобільній технології — на 569,63 грн. проти 383,35 грн.

Аналіз складових витрат стаціонарної і мобільної технологій приготування кормів на фермах у 200–1000 корів показують, що вони ви-

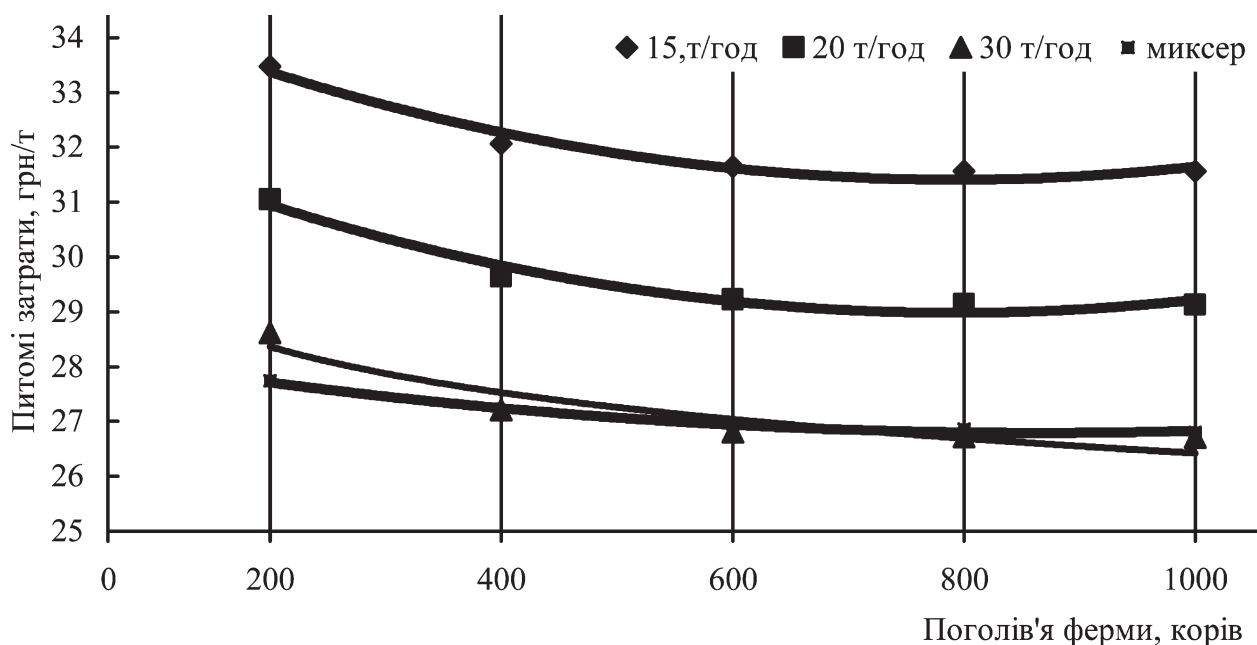

Рис. 3. Залежності питомих витрат на приготування і роздачу кормів від поголів'я молочної ферми (складено автором на основі матеріалів ФГ «Старт»)

значаються матеріалами для основних засобів (енергоносії і запасні частини для устаткування) і розмірами капітальних вкладень в технології.

Аналіз витрат за лініями приготування кормів показує, що витрати праці складають при вартісній оцінці 10,13–11,69 %; основних засобів — 29,05–32,08 %; матеріалів — 56,33–60,82 %.

Основна частка енергетичних витрат — це витрати за лініями стеблових кормів (41,6–43,3 %) і роздачею кормосуміші (20,0–25,5 %). Лінія коренеплодів вимагає не більш 16 %, лінії комбікорму — 10 %, а змішування — 7,5–8,0 % (табл. 6).

З усіх технологічних процесів процеси навантаження кормів у транспортні засоби мають найбільші витрати, на які впливає продуктивність навантаження. Це також відноситься і до процесу завантаження мобільного кормороздавача КТУ-10А при роздачі кормосуміші тваринам, частка якого досягає 68,6–62,1 %, а також видачі кормів у лінію змішування.

Як видно з проведеного аналізу, технологічні процеси завантаження стеблових кормів і переробки й навантаження коренеплодів мають найбільші витрати.

Таблиця 6

Розподіл витрат приготування і роздачі кормів на фермах 200–1000 корів (складено автором на основі матеріалів ФГ «Старт»)

Найменування ліній	Частка витрат, %	у тому числі операції, %			
		навантаження	транспортування	перевантаження	видача
1. Силосу	22,8–23,9	55,9–62,0	7,8–8,3	9,5–11,8	16,5–18,3
2. Сіна	18,8–19,4	34,7–37,4	4,5–5,0	28,5–32,2	20,0–22,6
3. Коренеплодів	14,7–15,6	32,4–37,7	7,1–8,8	7,5–9,3	37,8–40,2
4. Комбікорму	5,6–10,0	14,3–15,6	4,9–11,8	21,6–22,1	27,6–48,9
5. Змішування	7,5–8,0	—	—	—	—
6. Роздачі	20,0–25,5	68,6–62,1	7,9–16,7	—	23,5–21,3

Інтерес викликає оцінка процесів переробки компонентів раціону тварин за питомими енергетичними витратами, що являє собою відношення енергетичних витрат на переробку корму (МДж) до його обмінної енергії (МДж) (табл. 7).

Визначивши середній показник питомих енергетичних витрат, який складає 0,0847–0,0686 МДж/МДж, і порівнявши його з показниками за процесами переробки компонентів раціону, можна зробити висновок, що технологічні

Таблиця 7

Питомі енергетичні витрати на приготування кормів на фермах з 200–1000 корів
(складено автором на основі матеріалів ФГ «Старт»)

Корми	Технологія	Питомі витрати МДж/МДж
Силос	стаціонарна	0,060–0,054
	мобільна	0,052–0,046
Сіно (солома)	стаціонарна	0,181–0,160
	мобільна	0,130–0,109
Коренеплоди	стаціонарна	0,099–0,080
	мобільна	0,134–0,094
Комбікорм	стаціонарна	0,068–0,033
	мобільна	0,068–0,054
Кормосуміш	стаціонарна	0,121–0,101
	мобільна	0,121–0,104

рішення процесів обробки грубих стеблових кормів і коренеплодів не відповідають вимогам сьогодення, оскільки показники за цими процесами перевищують середнє значення. Це підтверджує необхідність удосконалення їхніх технологічних рішень.

Висновки. Проведений аналіз різного рівня витрат виробництва тваринницької продукції і технологій приготування й роздачі кормів тваринам на молочних фермах різного розміру визначив шлях удосконалення технології в напрямку використання мобільної технології приготування й роздачі кормосумішей з використанням кормороздавачів-змішувачів.

Ефективність функціонування і розвиток підприємств багато в чому визначається можливістю системного управління виробництвом на рівнях технології, організації виробництва і економіки. Особливо це важливо під час створення нових і реконструкції існуючих підприємств з виробництва молока, де потрібні значні фінансові вкладення. Знизити до мінімуму або усунути ризики некупності таких вкладень можливо за умов використання в системі управління Міжнародної системи якості ISO серії 9000, яка, розглядаючи життєвий цикл продукції на 11 етапах — від маркетингу до утилізації, — на другому етапі припускає проектування продукції, що найдоцільніше здійснювати моделюванням її виробництва. Такий підхід забезпечує виробництво конкурентоспроможної продукції молочної ферми з найбільшою ймовірністю.

Розроблений алгоритм моделі оптимізації параметрів технологічних процесів приготування кормів, в основу якого покладено метод визначення впливу на продуктивність тварин складу раціону та

якість приготування компонентів кормосуміші, дозволив визначати оптимальні технологічні рішення приготування і роздачі кормів на молочних фермах.

Напрямами подальших досліджень стане дослідження сучасних принципів управління персоналом на підприємстві.

Література

1. Пушкар М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти) : автореф. дис. канд. екон. наук за спец. 08.00.09 «Економіка сільського господарства» / Пушкар М. С. — Тернопіль, 2006. — 31 с.
2. Основы внешнеэкономических знаний : [учебник для экон. образования] / И. П. Фаминский. — 2-ге вид. — М. : Междунар. отношения, 2012. — С. 406.
3. Пушкар М. С. Розробка систем обліку : [навчальний посібник] / М. С. Пушкар. — Тернопіль : Карт-Бланш, 2003. — 198 с.
4. Процюк Н. І. Управління якістю продукції молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах : дис. канд. екон. наук / Процюк Н. І. — Київ, 2007. — 235 с.
5. Луценко М. М. Перспективні технології виробництва молока / М. М. Луценко, В. В. Іванішин, В. І. Сmodxар. — 2-ге вид. — К. : Академія, 2016. — С. 192.
6. Ганаба М. Д. Аналітичне забезпечення управління конкурентоспроможністю : автореф. дис. канд. екон. наук за спец. 08.00.09 «економіка сільського господарства» / Ганаба М. Д. — К. : Національний аграрний ун-т, 2007. — 20 с.

7. Шацький В. В. Підвищення якості функціонування механізованих процесів приготування кормів на молочних фермах : дис. д-ра техн. наук. / Шацький В. В. — Глеваха, 2004. — 200 с.

8. Шермоновський Л. П. Деякі аспекти інженерії і екології в молочному тваринництві / Л. П. Шермоновський // Ефективне тваринництво. — 2017. — № 6. — С. 48–49.

References

1. Pushkar, M. (2006). *Tendentsii ta zakonmirnosti rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukraini (teoretyko-metodolohichni aspekty)* [Trends and patterns of accounting development in Ukraine (theoretical and methodological aspects. Author's abstract diss. PhD econ. sciences]. Ternopil (in Ukr.).

2. Faminskiy, I. P. (2012). *Osnovy vneshne-ekonomicheskikh znaniy* [Fundamentals of foreign economic knowledge]. Moscow, Mezhdunar. ot-nosheniya Publ. (in Russ.)

3. Pushkar, M. (2003). *Rozrobka system obliku* [Development of accounting systems]. Ternopil, Kart-Blansh Publ. (in Ukr.).

4. Protsiuk, N. (2007). *Upravlinnia yakituu produktii molochnoho skotarstva u silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [The quality management of dairy cattle breeding in the agricultural enterprises. Diss. PhD econ. sciences]. Kyiv (in Ukr.).

5. Lutsenko, M., Ivanishyn, V. V., Smodiar, V. I. (2016). *Perspektyvni tekhnolohii vyrobnytstva moloka* [Promising technologies of milk production]. Kyiv, Akademiia (in Ukr.).

6. Hanaba, M. (2007). *Analychne zabezpechenia upravlinnia konkurentospromozhnosti*. [Analytical support of management of competitiveness. Author's abstract diss. PhD econ. sciences]. Kyiv, Natsionalnyi ahrarnyi un-t Publ. (in Ukr.).

7. Shatskyi, V. (2004). *Pidvyshchennia yakosti funktsionuvannia mekhanizovanykh protsesiv pryhotuvannia kormiv na molochnykh fermakh* [Improving the quality of functioning of mechanized processes of feed preparation on dairy farms. Diss. PhD tekhn. sciences]. Hlevakha.

8. Shermonovskiy, L. (2017). *Deiaki aspekty inzhenerii i ekolohii v molochnomu tvarynnytviv* [Some aspects of engineering and ecology in dairy farming]. *Efektivne tvarynnytviv*, 6, 48–49 (in Ukr.).

УДК 338.24.01

**Г. І. Фролова,
С. В. Кулініч**

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РЕІНЖІНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

Анотація. У статті досліджено науково-методичні підходи до розробки та запровадження реінжинірингу бізнес-процесів. Визначено концептуальні положення застосування бізнес-реінжинірингу. Запропоновано методичний підхід до розрахунку економічної ефективності проекту організаційного реінжинірингу.

Ключові слова: науково-методичний підхід, реінжиніринг бізнес-процесів, бізнес-система, виробнича система, організаційний реінжиніринг, метод експертних оцінок, оцінка економічної ефективності.

Summary. In the article scientifically-methodical approaches are explored to development and introduction of reengineering business-processes. Conceptual positions of application of business-reengineering are certain. Offered methodical approach to the calculation of economic efficiency of project of organizational reengineering.

Key words: scientifically-methodical approach, reengineering business-processes, business-system, production system, organizational reengineering, method of expert estimations, estimation of economic efficiency.

Процес постановки проблеми. З позицій системного підходу компанію (фірму) можна розглядати як систему, що поєднує усі види організаційно-правових форм власності організацій,

підприємств; як сукупність свідомо координуючих дій колективу людей, що працюють спільно для досягнення поставлених цілей, а також як єдність взаємозалежних частин, кожна з яких при-

© Г. І. Фролова, С. В. Кулініч, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Фролова Г. І. Оцінка економічної ефективності організаційного реінжинірингу бізнес-процесів / Г. І. Фролова, С. В. Кулініч // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 59–65.

References (APA):

Frolova, H. I., Kulnich, S. V. (2018). *Otsinka ekonomichnoi efektyvnosti orhanizatsiinoho reinzhynirynhu biznes-protsesiv* [Estimation of economic efficiency of organizational reengineering of business processes]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 59–65 (in Ukr.).

вносить щось конкретне в характеристику цілого. Компанія виступає як відкрита система, що активно взаємодіє із зовнішнім середовищем.

Раціональне формування бізнес-системи компанії, її інтеграція в діловий світ, здійснення контролю над основними економічними параметрами діяльності, змін для ефективного управління та адаптації компанії до постійно мінливих факторів зовнішнього середовища може бути досягнуто при використанні методів та інструментарію бізнес-реінжинірингу.

Доцільність реалізації проектів з реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві має ґрунтуватися на детальному аналізі напрацьованих алгоритмів його реалізації.

Разом з тим є потреба у додаткових дослідженнях, пов'язаних із застосуванням інструментів реінжинірингу для оцінки ефективності його застосування в практичній діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні науковці здійснили значний вклад у дослідження організаційних засад та науково-методичних підходів до реалізації концепцій реінжинірингу на всіх етапах: від проектування до оцінки ефективності. Так, алгоритми реалізації проектів з реінжинірингу розкриті у працях Л. І. Федулової [1], О. О. Льчука і Н. Р. Тимошенко [2], Р. Ж. Єсенгельдінової і Н. С. Досмаганбетова [3], В. І. Тоцького і В. В. Лавренко [4] та ін.

Мета статті — удосконалення методичних підходів до розрахунку економічної ефективності проекту організаційного реінжинірингу

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі наведено чимало поглядів на зміст та послідовність етапів здійснення реінжинірингу бізнес-процесів на підприємствах. При цьому кількість етапів варіюється від 3 до 7 (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до організації реінжинірингу на підприємствах [7]

№	Підходи			
	В. В. Лавренко, В. І. Тоцький [4] О. О. Льчук, Н. Р. Тимошенко [2]	А. А. Герасименко [5]	Л. І. Федулова [1], Р. Ж. Єсенгельдінова, Н. С. Досманганбетова [3]	І. Ю. Шишов [6]
1	Розробка образу майбутнього підприємства	Діагностика фінансового стану компанії	Формується бажаний образ фірми	Підготовка до реінжинірингу
2	Аналіз наявного бізнесу	Моделювання бізнес-процесів	Створюється модель реального або існуючого бізнесу фірми. Зворотний реінжиніринг.	Показ і аналіз існуючих бізнес-процесів «As is»
3	Розробка нового бізнесу	Аналіз кількісних показників бізнес-процесів, що дасть змогу визначити ефективність управління на певній стадії розвитку підприємства	Розробляється модель нового бізнесу. Прямий реінжиніринг.	Проектування процесів «To be»
4	Впровадження нового бізнесу	Реінжиніринг бізнес-процесів	Впровадження моделі нового бізнесу в робоче середовище фірми, усі елементи нової моделі втілюються на практиці	Реалізація реінжинірингу бізнес-процесів
5	Не розглядався	Розробка нової бізнес-моделі підприємства	Не розглядався	Постійне вдосконалення
6	Не розглядався	Співставлення завдань та отриманих результатів	Не розглядався	Не розглядався
7	Не розглядався	Діагностика ефективності реінжинірингу	Не розглядався	Не розглядався

Етап складається з набору певних дій, що спрямовані на аналіз, виявлення особливостей функціонування, проблем підприємства та досягнення поставлених цілей.

Реінжиніринг є комплексом аналітичних та прикладних процедур на всіх етапах його реалізації, оскільки досліджуються процеси і проблеми, що

залежать не тільки від внутрішніх факторів функціонування підприємства, а й від зовнішніх факторів впливу на нього. Перевагою наведених у табл. 1 методичних підходів до організації реінжинірингу є орієнтація на стратегію і цілі підприємства, на зміну організаційної структури. Поставлені цілі повинні концентрувати зусилля на досягненні кін-

цевих результатів реінжинірингу. Процес організації реінжинірингу доцільно розглядати в контексті оцінки бізнес-потенціалу, виявлення впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на можливості і проблеми бізнес-системи. Надалі доцільно аналізувати організаційну структуру і бізнес-процеси, їх функції та завдання для подальшої реалізації реінжинірингу.

Модель бізнесу показує, що є зовнішнім середовищем компанії і як компанія взаємодіє з цим середовищем. Вона може бути розробленою лише для тих ланок компанії, які виконують репрезентативні бізнес-процеси. Моделювання бізнес-процесів дозволяє ефективно вирішувати організаційні завдання, оскільки:

— ступінь деталізації бізнес-процесу можна змінювати залежно від кінцевої задачі та наявних ресурсів;

— кожний із етапів бізнес-процесу можна реально навести як окремий бізнес-процес, що забезпечує окрему галузь діяльності компанії;

— графічно формалізація бізнес-процесів дозволяє виявити «вузькі місця» в бізнес-системі і запропонувати варіанти рішення проблем.

Слід відмітити, що надзвичайно актуальним завданням для менеджерів усіх рівнів на поточному етапі розвитку економіки та бізнесу в Україні є здійснення заходів щодо впровадження бізнес-реінжинірингу — раціонального проектування та конструювання бізнес-системи компанії для ефективного рішення задач управління й успішної адаптації компанії до мінливих факторів зовнішнього середовища.

З метою ефективного рішення існуючих проблем, виживання в постійно мінливому оточенні компанії, що орієнтуються на функціональну спеціалізацію, покликані перетворювати свій бізнес, розробляти принципово нові підходи, принципи, засоби, методи, методики, інструментарій ведення бізнесу, які дозволять керівникам коректніше планувати, організувати, здійснювати адекватні зміни та вдосконалення внутрішнього середовища у відповідь на швидкі і суттєві зміни зовнішнього середовища.

Головною метою оцінки ефективності виступають: контроль за фінансовими показниками для вирішення управлінських задач, підготовки планів, експрес-задач, діагностика показників розвитку бізнес-системи, аналіз прийняття оперативних рішень; прогнозування та планування окремих елементів виробничої системи; моделі стратегічного планування.

При застосуванні бізнес-реінжинірингу слід дотримуватися таких концептуальних положень:

— формулювання засобів створення й управління оновленим бізнесом відповідно до інженерних принципів: проектування, конструювання, постійне узгодження та аналіз сконструйованих

моделей бізнес-системи компанії, аналіз результатів взаємодії та змін цих моделей в межах систем «зовнішнє середовище — бізнес компанії»;

— формалізоване наведення процесів, систем та інструментів управління бізнесом, функцій підсистем, ключових елементів бізнес-системи, робіт, здійснюваних для виконання цих функцій на різних рівнях ієрархії бізнесу компанії;

— відображення результатів формалізації бізнесу у стандартні облікові блоки;

— підвищення результативності дій менеджменту від етапу до етапу.

Повний реінжиніринг і пов'язана з ним повна заміна організаційної структури є досить ризикованою і не застосовується для компаній що успішно працюють. Сучасні умови висувають нові вимоги до системи менеджменту, у тому числі й до менеджерів, викликаючи більш високу напруженість їх праці, вимагають вміння цінувати час, володіння комплексом організаційних та психологічних якостей, зростає елемент творчості в їх роботі. У зв'язку з цим змінюються критерії оцінки ефективності впровадження організаційних інновацій.

Для оцінки ефективності цієї системи менеджменту при впровадженні в практику виробничого підприємства було обрано метод експертних оцінок, суть якого полягає в проведенні експертами інтуїтивного аналізу проблеми з кількісною оцінкою суджень та формальною обробкою результатів. Отримана в результаті обробки узагальнена думка експертів приймається як рішення проблеми.

Характерними особливостями цього методу, як одного із найбільш розповсюджених в системі стратегічного аналізу та як наукового інструменту рішення складних проблем, є:

— науково обгрунтована організація проведення усіх етапів експертизи, що забезпечує найбільшу ефективність роботи на кожному із етапів;

— застосування кількісних методів як при організації експертизи, так і при формальній груповій обробці результатів [8].

У нашому прикладі в ролі експертів виступили 6 керівників (представники усіх трьох ланок управління), які оцінювали значимість запропонованих показників для визначення ефективності менеджменту. Результати опитування експертів наведено в табл. 2.

Середня арифметична величина оцінок експертів:

$$S_j = \frac{1}{n} \times \sum_{i=1}^n P_i, \quad (1)$$

де n — кількість експертів; P_i — думка i -го експерта.

$$S_j = \frac{Pr_i}{\sum_{i=1}^n Pr_i}, \quad (2)$$

Підсумкова таблиця думок експертів

№	1	2	3	4	5	6	S_i	G_i	R_i	L_i
1	0,088	0,022	0,066	0,110	0,110	0,121	0,086	0,13	5	0,32
2	0,143	0,132	0,132	0,210	0,132	0,132	0,132	0,20	2	0,66
3	0,132	0,143	0,143	0,132	0,143	0,143	0,139	0,21	1	0,95
4	0,011	0,044	0,022	0,011	0,011	0,011	0,018	0,03	13	0,55
5	0,110	0,121	0,110	0,099	0,099	0,088	0,072	0,11	6	0,55
6	0,044	0,055	0,011	0,033	0,022	0,033	0,033	0,05	11	0,48
7	0,077	0,088	0,088	0,088	0,088	0,099	0,088	0,13	4	0,66
8	0,011	0,022	0,011	0,011	0,011	0,011	0,013	0,02	14	0,96
9	0,066	0,066	0,077	0,077	0,066	0,055	0,068	0,10	7	0,66
10	0,055	0,066	0,055	0,044	0,055	0,044	0,053	0,08	9	0,66
11	0,077	0,066	0,077	0,055	0,055	0,066	0,066	0,10	8	0,66
12	0,033	0,033	0,055	0,055	0,055	0,066	0,049	0,07	10	0,55
13	0,033	0,044	0,022	0,033	0,033	0,022	0,031	0,05	12	0,66
14	0,121	0,099	0,132	0,132	0,121	0,110	0,119	0,18	3	0,55

абсолютна величина значимості j -го показника:

$$G_j = \frac{1}{n} \times \sum_{i=1}^n \frac{P_i}{K_i}, \quad (3)$$

де K_i — коефіцієнт компетентності i -го експерта (прийнято за 0,67).

За абсолютним значенням G_j визначається R_j — ранг показника.

Коефіцієнт узгодженості думок експертів за кожним показником визначається як величина, зворотна середньоквадратному відхиленню оцінок:

$$L_j = \frac{1}{\sqrt{D_j}}, \quad (4)$$

де D_j — дисперсія оцінок даних j -го показника.

Середня величина ступеня узгодженості думок групи n експертів з оцінки m показників визначається:

$$V = \frac{\sum_{j=1}^n L_j}{mK}, \quad (5)$$

При даному складі експертної групи $V = 0,94$ (94 %).

Таким чином, показники для оцінки ефективності системи менеджменту за рангом розмістилися так, як зображено у табл. 3

Другим етапом експертної оцінки було виявлення думок експертів з приводу оцінки теперішньої (традиційної) системи менеджменту та нової системи (ситуаційного менеджменту) за визначеними вище показниками

Підсумки такої оцінки наведено в табл. 4.

$$W_j^* = G_j \times P_j^*, \quad (6)$$

$$W_j = G_j \times P_j, \quad (7)$$

де P_j^* та P_j — середні оцінки експертів j -го показника при старій та новій системах менеджменту відповідно. Ефективність запропонованої системи менеджменту:

$$Q = \frac{\sum_{j=1}^m G_j / P_j^*}{\sum_{j=1}^m G_j / P_j}, \quad (8)$$

$$Q = \frac{6,63}{3,34} = 1,985.$$

Таким чином, проведена експертна оцінка запропонованої моделі ситуаційного менеджменту підприємства показала зростання рівня його ефективності в два рази.

За рахунок спорідненості різних видів ефектів оцінка економічного ефекту є конкретним та

Таблиця 3

Ранжування показників оцінки ситуаційного менеджменту

№	Показники оцінки ситуаційного менеджменту	Ранг
1	Пристосованість до ринкового оточення	0,21
2	Активність характеру діяльності	0,20
3	Якість досягнутих результатів	0,18
4	Рівномірність та ритмічність роботи	0,13
5	Рівень організаційної культури	0,13
6	Ступінь задоволення роботою	0,11
7	Можливість аналізу діяльності	0,10
8	Ступінь реалізації здібностей	0,10
9	Можливість використання своїх прав	0,08
10	Термін досягнення результатів	0,07
11	Стан морально-психологічного клімату	0,05
12	Вірогідність досягнення результатів	0,05
13	Можливість організаційного мислення	0,03
14	Ступінь втручання	0,02

Таблиця думок експертів з оцінки ефективності системи менеджменту

№	Традиційна система							Нова система							Gj	Wj*	Wj
	1	2	3	4	5	6	Pj	1	2	3	4	5	6	Pj			
1	3	2	2	3	3	3	2,7	5	5	4	4	5	5	4,7	0,13	0,35	0,61
2	2	2	2	4	2	2	2,2	5	5	4	4	5	5	4,7	0,20	0,44	0,94
3	1	1	1	3	2	2	1,7	4	4	4	5	5	5	4,7	0,21	0,36	0,96
4	2	2	1	3	2	3	2,2	4	4	4	4	4	5	4,2	0,03	0,07	0,13
5	1	2	2	3	2	3	2,2	5	5	5	5	4	5	4,8	0,11	0,24	0,53
6	3	3	3	3	3	3	3,0	5	4	4	4	4	4	4,2	0,05	0,15	0,21
7	1	1	2	2	2	3	1,8	5	4	4	4	4	5	4,3	0,13	0,23	0,56
8	1	1	1	2	3	3	1,8	4	4	4	3	4	4	3,8	0,02	0,04	0,08
9	1	1	1	3	2	3	1,8	5	5	5	5	5	5	5,0	0,10	0,18	0,50
10	2	2	2	3	3	2	2,3	5	5	5	5	4	5	4,8	0,08	0,18	0,38
11	3	3	3	3	3	2	2,8	5	5	4	4	4	5	4,5	0,10	0,28	0,45
12	3	2	3	3	3	3	2,8	5	4	4	4	5	5	4,5	0,07	0,19	0,31
13	3	2	3	3	3	3	2,8	4	4	4	4	4	5	4,2	0,05	0,14	0,21
14	2	2	3	3	3	3	2,7	4	4	4	4	4	5	4,2	0,18	0,49	0,76
																3,34	6,63

надійним засобом обґрунтування запланованих заходів проведення організаційних змін на підприємствах. Цей ефект завжди матеріальний і може вимірюватися: приростом обсягу продукції, отриманим в результаті проведених заходів; додатковим прибутком; досягненням покращення умов праці; новими науковими результатами тощо. У той же час корисний ефект, отриманий в результаті проведення заходів і зіставлений з метою цього заходу, перетворюється на міру його функціональної ефективності. У нашому випадку функціональна ефективність такої системи, як виробниче підприємство вимірюється корисним ефектом її використання (функціонування) за цикл, за термін часу.

Запропонована нами методика розрахунку економічного ефекту проекту організаційного реінжинірингу, заснована на зниженні «накладних витрат» (витрат допоміжного виробництва). Головна мета такого зниження — відокремлення цехів допоміжного виробництва від основного виробництва і переведення їх в організаційну форму — бізнес-процес і, відповідно, на самоокупність та самофінансування.

Основою для проведення розрахунків є планові показники розвитку промислового виробництва на період з 2013–2017 роки.

Перший етап розрахунку включає визначення обсягів послуг дільниць допоміжних цехів, які включалися в собівартість основного виробництва до організаційного реінжинірингу. Потім визначається питома вага основного виробництва в загальній кількості цих послуг і, як наслідок, визначається кількість цих послуг, яка потрібна для основного виробництва. Кінцевим результатом цього розрахунку є розмір зменшення витрат допоміжного виробництва. Зведені витрати на ви-

робництво (табл. 5) показують, як економія від відокремлення допоміжних цехів від основного виробництва розподіляється за замовленнями та роками.

Таблиця 5

Обсяги послуг допоміжних цехів, які відносяться на собівартість продукції промислового виробництва до і після організаційних змін (організаційного реінжинірингу), млн. грн.

Роки	До організаційних змін	Після організаційних змін	Зниження витрат
2013	47,8	41,3	6,5
2014	92,0	79,2	12,8
2015	112,7	96,3	16,4
2016	126,6	108,1	18,5
2017	128,5	109,8	18,7
Разом			72,9

Враховуючи дані планових завдань обсягів реалізації продукції промислового виробництва та її собівартість до організаційних змін і використовуючи дані табл. 5, розрахуємо собівартість і рентабельність промислової продукції після організаційних змін (табл. 6).

На основі даних табл. 6 розрахуємо показники ефективності проведення організаційного реінжинірингу.

Показники ефективності реінжинірингу
Агрегатний індекс рентабельності реалізованої продукції:

$$J_R = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{P_{li}}{S_{li}}}{\sum_{i=1}^n \frac{P_{li}}{S_{0i}}}, \quad (9)$$

Основні економічні показники роботи підприємства до і після реінжинірингу

№ з/п	Показники		Роки				
			2013	2014	2015	2016	2017
1	Реалізована продукція, млн. грн.	W	125,0	230,0	471,0	609,0	609,0
2	Собівартість реалізованої продукції до реінжинірингу, млн. грн.	S ₀	159,6	227,1	434,8	560,7	561,4
3	Собівартість реалізованої продукції після реінжинірингу, млн. грн.	S ₁	153,1	214,3	418,4	542,2	542,7
4	Прибуток до реінжинірингу, млн. грн.	P ₀	-34,6	2,9	36,2	48,3	47,6
5	Прибуток після реінжинірингу, млн. грн.	P ₁	-28,1	15,7	52,6	66,8	66,3
6	Рентабельність продукції до реінжинірингу, %	R ₀	-21,7	1,3	8,3	8,6	8,5
7	Рентабельність продукції після реінжинірингу, %	R ₁	-18,3	7,3	12,5	12,3	12,2

де J_R – агрегатний індекс рентабельності реалізованої продукції; P_1 – прибуток після реінжинірингу; S_1 – собівартість реалізованої продукції після реінжинірингу; S_0 – собівартість реалізованої продукції до реінжинірингу.

$$J_R = \frac{\frac{-28,1}{153,1} + \frac{15,7}{214,3} + \frac{52,6}{418,4} + \frac{66,8}{542,2} + \frac{66,3}{542,7}}{\frac{-28,1}{159,6} + \frac{15,7}{227,1} + \frac{52,6}{434,8} + \frac{66,8}{560,7} + \frac{66,3}{561,4}} = \frac{0,2568}{0,2526} = 1,016 \text{ (збільшення на 1,66 \%)}$$

Індекс собівартості реалізованої продукції:

$$J_S = \frac{\sum_{i=1}^n S_{1i}}{\sum_{i=1}^n S_{0i}}, \quad (10)$$

де J_S – індекс собівартості реалізованої продукції; S_1 – собівартість реалізованої продукції після реінжинірингу; S_0 – собівартість реалізованої продукції до реінжинірингу.

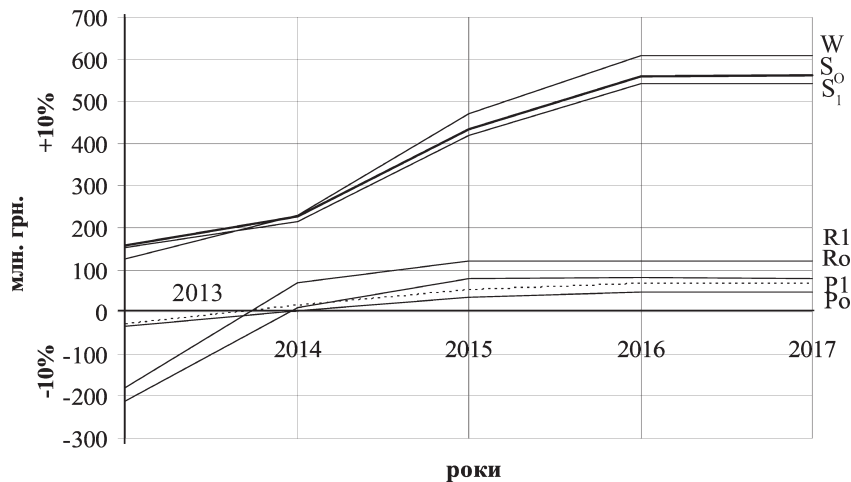

Рис. 1. Графік зміни показників підприємства в процесі реінжинірингу

Ефективність в абсолютних величинах

Абсолютне зниження собівартості:

$$\Delta S = \sum_{i=1}^n S_{0i} - \sum_{i=1}^n S_{1i} = 1943,6 - 1870,7 = 72,9 \text{ млн. грн.}$$

Абсолютний приріст прибутку:

$$\Delta P = \sum_{i=1}^n P_{1i} - \sum_{i=1}^n P_{0i} = 173,3 - 100,4 = 72,9 \text{ млн. грн.}$$

Проведені розрахунки економічної ефективності після впровадження реінжинірингу показали зниження собівартості продукції підприємства на 3,75 %, або 72,9 млн. грн.

Графік зміни економічних показників підприємства в процесі організаційних змін наведено на рис. 1

Показники до і після реінжинірингу

Реалізована продукція $W \rightarrow W$
Собівартість $S_0 \rightarrow S_1$

Прибуток $P_0 \rightarrow P_1$
Рентабельність $R_0 \rightarrow R_1$

Висновки. Отже, реінжиніринг бізнес-процесів передбачає рішучу, докорінну перебудову бізнес-процесів та основ організації управління з метою істотного підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку і поліпшення показників результативності підприємства. Завдяки реінжинірингу бізнес-процесів можливо суттєво скоротити матеріальні та часові витрати, змінити або усунути процеси, що є неефективними. Змінюються принципи управління, усувається велика кількість рівнів управління. Для ефективного впровадження реінжинірингу необхідно абстрагуватися від існуючої функціональної організації бізнесу, не намагатися зафіксувати існуючий процес, піддавши сумніву прийняті методи управління компанією. Також важливою передумовою є готовність керівників і персоналу до докорінних змін та поєднання зусиль всіх працівників задля досягнення спільної мети.

Література

1. Федулова Л. І. Сучасні концепції менеджменту: навч. посібник / Л. І. Федулова. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 536 с.
2. Ільчук О. О. Особливості реінжинірингу трудового потенціалу підприємства в сучасних умовах господарювання / О. О. Ільчук, Н. Р. Тимошенко // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21. — С. 178–185.
3. Есенгельдінова Р. Ж. Реінжиніринг бізнес-процесів — как фактор роста развития экономической политики / Р. Ж. Есенгельдінова, Н. С. Досмаганбетов // Экономический вестник. — 2011. — № 1. — С. 83–85.
4. Тоцький В. І. Організаційний розвиток підприємства : навч. посібник // В. І. Тоцький, В. В. Лавренко — К. : КНЕУ, 2005. — 247 с.
5. Герасименко А. А. Этапы проведения реинжиниринга бизнес-процесов в стратегическом управлении сельскохозяйственных предприятий [Электронный ресурс] / А. А. Герасименко // Материалы V Межд. студен. электр. науч. конф. «Студенческий научный форум». — Режим доступа : <http://www.scienceforum.ru/2013/160/1863>.
6. Шишов И. Ю. Реинжиниринг бизнес-процесов путем разработки функциональных диаграмм / И. Ю. Шишов // Сучасні інформаційні системи і технології : матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 15–18 травня 2012 р. / ред. кол. : А. С. Довбиш, О. А. Борисенко, І. В. Баранова. — Суми : СумДУ, 2012. — С. 67–68.
7. Дідух В. В. Організація реінжинірингу бізнес-процесів на основі оцінки бізнес-потенціалу виробничої системи [Електронний ресурс] / В. В. Дідух. — Режим доступу : <http://economy.kpi.ua/uk/issue/2014>.
8. Евланов Л. Г. Экспертные оценки в управлении / Л. Г. Евланов, В. А. Кутузов. — М. : Экономика, 1978. — 133 с.

References

1. Fedulova, L. (2007). *Suchasni kontseptsii menedzhmentu* [Modern conceptions of management]. Kyiv : Center of educational literature Publ. (in Ukr.).
2. Ilchuk, O., Timochenko, N. (2011). *Osoblyvosti reynzhynirynhu trudovoho potentsialu pidpryemstva v suchasnykh umovakh hospodariuvannia* [Features of reengineering of the labor potential of the enterprise in modern economic conditions]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, 21, 178–185 (in Ukr.).
3. Esengel'dynova, K., Dosmaganbetov, N. (2011). *Reynzhynirynh byznes-protsesov — kak faktor rosta razvytiia ekonomicheskoi polityky* [Business process reengineering - as a factor in the growth of economic policy development]. *Ekonomicheskii vestnik*, 1, 83–85 (in Russ.).
4. Totsky, V., Lavrenko, V. (2005). *Orhanizatsiyni rozvytok pidpryemstva* [Organizational development of enterprise]. Kyiv, KNEY Publ. (in Ukr.).
5. Gerasimenko, A. (2013). *Etapy provedeniya reynzhiniringa biznes-protsesov v strategicheskoy upravlenii sel'skokhozyaystvennykh predpriyatiy* [Stages of business process reengineering in the strategic management of agricultural enterprises]. V International student electronic scientific conference «Student scientific forum». Retrieved from <http://www.scienceforum.ru/2013/160/1863> (in Ukr.).
6. Shishov, I. (2012). *Reynzhiniring biznes-protsesov putem razrabotki funktsional'nykh diagramm* [Reynzhynirynh business-processes by development of functional diagrams]. Materials of the First international scientific and practical conference «Modern informative systems and technologies». Sumi, SumDU Publ., 67–68 (in Russ.).
7. Diduh, V. (2014). *Orhanizatsiia reynzhynirynhu biznes-protseviv na osnovi otsinky biznes-potentsialu vyrobnychoi systemy* [Organization of reynzhynirynh business-processes on the basis of estimation of business-potential of the production system] Retrieved from <http://economy.kpi.ua/uk/issue/2014> (in Ukr.).
8. Evlanov, L., Kutusov, V. (1978). *Ekspertnyye otsenki v upravlenii* [Expert estimations in the management]. Moscow, Economy Publ. (in Russ.).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 332.3

А. А. Клименко,
К. О. Глотова,
А. Р. Ванієва

ІМПЕРАТИВИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто основні пріоритети у сфері сільськогосподарського землекористування. Наведено фактори, які сприяють порушенню науково обґрунтованих принципів землекористування і можливості зонування території. Надано статистичні дані стосовно продажу орендних прав на земельні ділянки сільськогосподарського та несільськогосподарського призначень. Обґрунтовано необхідність впровадження стратегії адаптації законодавства щодо використання та охорони земельних ресурсів. Окреслено причини деградації земель.

Ключові слова: екологізація землекористування, євроінтеграція, деградація земель, зонування території.

Summary. The article considers the main priorities in the field of agricultural land use. The factors contributing to the violation of scientifically grounded principles of land use are given. Statistics on sales of leasehold rights to agricultural and non-agricultural land plots are provided. The necessity of implementation of the strategy of adaptation of legislation on the use and protection of land resources is substantiated. Grounds for degradation of land are outlined.

Key words: ecologization of land use, eurointegration, land degradation.

Постановка проблеми В умовах сучасної економіки актуальним стає питання нестабільності природного середовища. До умов сталого розвитку системи землекористування додається також умова стійкості самого природного середовища, адже в умовах нестійкості будуть відбуватися не прогнозовані події, що не враховуються у процесі прийняття рішення щодо зміни системи землекористування, що буде призводити до постійної потреби в її зміні і, як наслідок, неефективного використання капіталу.

Іншою особливістю землекористування певних територій є їх мала інтенсивність виробництва. Вони вимагають значних розмірів земельних ділянок для організації ефективного землекористування, тому знаходяться в декількох ландшафтах, а іноді і на декількох водозбірних площах. Ця особливість землекористування вимагає зонування території з урахуванням ландшафтів, забезпечуючи для кожного суб'єкта особливий режим використання земель.

Інтенсивне використання земельних угідь без дотримання відповідних правил агротехніки призвело до того, що, хоча Україна й володіє найродючішими землями, на сьогодні цей ресурс піддається деградації та опустелюванню. Відомо,

що антропогенні фактори здатні суттєво посилити свій вплив на стан земельних угідь та знизити їх еколого-економічний стан. Тому планування екологобезпечного землекористування має бути обов'язковим для всіх суб'єктів землекористування, адже воно є важливим у процесі формування й реалізації цілей і стратегій розвитку землекористування та координації соціально-економічного розвитку країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною та методологічною основою дослідження напрямів екологізації землекористування є основні положення, викладені у роботах вітчизняних та зарубіжних фахівців, серед них: О. С. Будзяк, В. М. Будзяк [5], Н. Ю. Малевич [1], І. В. Кошкалда [3], О. О. Ракоїд [4] та ін.

Метою статті є визначення основних напрямів реалізації екологічних імперативів у процесі виробничо-господарської діяльності аграрних товаровиробників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пріоритетним напрямом сучасного розвитку вітчизняного аграрного сектору за умов інтеграції України до європейського економічного простору має бути цілеспрямований перехід на модель екологічно збалансованого розвитку, що спиратиметься

© А. А. Клименко, К. О. Глотова, А. Р. Ванієва, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Клименко А. А. Імперативи екологізації землекористування в Україні / А. А. Клименко, К. О. Глотова, А. Р. Ванієва // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 66–70.

References (APA):

Klymenko, A. A., Hlotova, K. O., Vaniiieva, A. R. (2018). *Imperatyvy ekolohizatsii zemlekorystuvannia v Ukraini* [Imperatives of environmentalization of Ukrainian land use]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 66–70 (in Ukr.).

на досягнення економічних, соціальних та екологічних ефектів. Це зумовлює необхідність досягнення стратегічних напрямів діяльності, які мають бути спрямовані на радикальне вдосконалення методів і способів аграрного виробництва. Під час переходу сільськогосподарських підприємств на екологічні методи господарювання до основних пріоритетів у сфері землекористування відноситься не тільки створення умов для відновлення родючості ґрунтів, а й впровадження нових обмежень техногенного навантаження на агро-екосистеми.

Для забезпечення стабільного розвитку екобезпечного сільськогосподарського виробництва доцільною є розробка цільових державних програм з екологізації аграрної галузі, спрямованих на досягнення ресурсозбереження й підвищення якості сільськогосподарської продукції та навколишнього середовища. Розвиток природоохоронної діяльності й екобезпечного сільськогосподарського виробництва на території України має ґрунтуватися на принципах САП (Спільної аграрної політики), що реалізується нині в країнах ЄС [1].

На сьогодні виникла необхідність в більш детальному вивченні екологічних факторів, що визначають відповідність використання земель та їх планове розміщення, що не приводить до виснаження ландшафтів. Результатом таких досліджень має стати систематизація земельних ресурсів за ефективністю їх використання і, як наслідок, зонування території. Це призведе до встановлення ефективного і безпечного для навколишнього середовища землекористування. Зонування території дозволить:

- оптимізувати структуру земель;
- впорядкувати межі землекористування відповідно до ландшафту;
- перерозподілити земельні ресурси на базі сучасних науково-технічних досягнень;
- завершити земельну реформу в Україні.

У процесі зонування території необхідно викремити два типи зон: перший — з особливими умовами використання земель у зв'язку із забезпеченням безпеки експлуатації існуючих об'єктів і екології, другий — територіальні зони, що використовуються для планування організації раціонального землекористування.

За даними Держгеокадастру, станом на червень 2018 року до ДЗК внесено інформацію про офіційно встановлені адміністративні межі 803 населених пунктів — це 2,8 %, з-поміж 28 670 в Україні (за даними Державної служби статистики України), включаючи міста обласного та районного значення, селища міського типу та сільські населені пункти. Серед всієї кількості населених пунктів, адміністративні межі яких зареєстровано в ДЗК, 216 розташовано в Житомирській, 116 — у Волинській та 106 — у Львівській областях (відпо-

відно 26,9 %, 14,4 % та 13,2 %). Причиною низької реєстрації меж населених пунктів у ДЗК є неподання відповідної інформації від органів місцевого самоврядування.

Так, для всіх міст обласного значення межі визначено у 9 областях (Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська). Области, де межі визначено для найменшої частки міст обласного значення, — Донецька, Івано-Франківська та Полтавська (відповідно 18 %, 17 % та 17 %).

Для всіх сільських населених пунктів межі визначено у 7 областях (Закарпатська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська); найменшою їх частка є у Львівській, Харківській та Миколаївській областях (відповідно 10 %, 13 % та 16 %) [2].

В Україні питання екологізації землекористування посідає надзвичайно важливе місце. У схваленій Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням відмічено, що внаслідок деградації земель вміст гумусу у ґрунтах України зменшився на 0,22 % і становить 3,14 %. Щорічні втрати гумусу в орному шарі становлять 0,65 т на гектар [3]. За оцінками FAO, майже 25 % земель світу є сильно деградованими, і лише 10 % перебувають у стані покращення, решта — помірно деградовані або продовжують деградувати [4]. Поширення деградаційних процесів по всій території держави зумовлено як необґрунтовано високим рівнем її освоєння (71 % території держави — землі сільськогосподарського призначення), так і порушенням науково обґрунтованих принципів землекористування. До них відносяться такі фактори:

- недотримання сівозмін,
- зменшення обсягу внесення органічних добрив,
- недостатність нормативно-правового забезпечення,
- незавершеність процесу інвентаризації земель тощо.

Внаслідок такого землекористування близько 57,5 % території охоплено ерозійними процесами, 20 % — забруднено, 12 % — зазнає підтоплення тощо. Це створює загрозу стосовно збереження екологічних функцій ґрунту, ґрунтового біорізноманіття, якісному стану земель, продовольчій безпеці держави і підвищує ризик забруднення ґрунтів та рослинної продукції, а також створює несприятливу екологічну атмосферу для здоров'я населення.

Нині для впровадження заходів з екологізації землекористування потрібна модифікація світогляду, нові ідеї, засоби, які сприятимуть відтворенню земель, ґрунтів та й природи в цілому. Досить актуальним, своєчасним та дієвим в цьому плані

для України є досвід європейських країн. В умовах євроінтеграції, як провідної тенденції сучасного розвитку України, принципи екологізації землекористування доцільно вибудовувати з урахуванням вимог законодавства Євросоюзу. Однак в Україні основним нормативним актом у сфері земельного законодавства є Земельний кодекс, а у праві Європейського Союзу окремого розділу для земельного законодавства не існує, оскільки відносини у цій сфері здебільшого регулюються в контексті охорони та захисту ґрунтів від забруднення та ерозії (Thematic Strategy for Soil Protection).

У зв'язку з цим першим кроком у євроінтеграційних намірах з екологізації землекористування має стати розробка і впровадження стратегії адаптації законодавства щодо використання та охорони земельних ресурсів, оскільки права відносин власності тісно переплітаються як з економічною, так і з екологічною політикою суспільних відносин. По-друге, важливим є врахування європейського бачення сутності земельної політики. Доступність землі у європейських нормативних документах розглядається як першооснова економічного і соціального розвитку суспільства, яка тісно пов'язана з проблемами багатства, влади і суспільної значущості. По-третє, землі сільськогосподарського призначення є найважливішим ресурсом, який забезпечує зайнятість населення, виробництво сільськогосподарської продукції та доходи.

Однак нині в Україні найбільша бідність відзначається саме в сільських населених пунктах, де управління землею лягає на плечі сільських громад. Країни Європейського Союзу вважають, що розподіл прав на землю справляє величезний вплив як на розуміння соціальної справедливості, так і на продуктивність використання земель. Адже неналежний розподіл землі, обезземелення селян та слабке адміністрування призводять до довготривалих конфліктів, і навпаки, успішна земельна політика щодо дотримання балансу у справедливому розподілі землі позитивно впливатиме на прагнення до збільшення її продуктивності.

На початку 2016 р. в Україні продано орендних прав на 2043 земельні ділянки сільськогосподарського призначення площею 2966,81 га на суму 55512,14 тис. грн. За кількістю проданих прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення лідирує Сумська (364), Волинська (181), Черкаська (165) та Львівська (152) області. Проте за розміром надходжень до місцевих бюджетів від орендної плати за земельні ділянки сільськогосподарського призначення лідирує Одеська область — 9 642,79 тис. грн. та Львівська — 7 415,34 тис. грн. Найменше ж надходжень в Луганській — 247,42 тис. грн, Закарпатській — 259,98 та Запорізькій — 261,70 тис. грн. областях.

Ринок продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення державної та комунальної власності є дещо активнішим. Станом на 01.01.2016 р. було продано 3056 земельних ділянок площею 877,5 га на суму 685 980,59 тис. грн. На цьому ринку за кількістю проданих земельних ділянок несільськогосподарського призначення лідирують Львівська (298), Рівненська (273), Закарпатська (268) та Вінницька (234) області.

Проте за розміром надходжень до місцевих бюджетів першість посідає Львівська — 104 302,59 тис. грн., Вінницька — 74 762,90 тис. грн. та Харківська — 54 298,84 тис. грн. області, а найменше надходжень спостерігається в Луганській області — 397,95 тис. грн.

У 2017 році найбільшим попитом користувались земельні ділянки для будівництва та обслуговування будівель торгівлі, розміщення та експлуатації основних, підсобних і допоміжних будівель і споруд підприємств переробної, машинобудівної та іншої промисловості, будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд. Так, серед міст обласного значення найдорожчими є земельні ділянки в м. Києві (1124,14 грн/кв. м), м. Одесі (495,33 грн/кв. м), м. Полтаві (421,46 грн/кв. м) та м. Харкові (419,03 грн/кв. м).

Найдешевшими є земельні ділянки в м. Чернігів — 35,54 грн/кв. м. Серед міст районного значення найдорожчими є земельні ділянки в Луганській (215,01 грн/кв. м) та Донецькій (209,57 грн/кв. м) областях, а найдешевшими — в містах районного значення Рівненської області — 25,15 грн/кв. м.

Серед селищ міського типу найвищу вартість мають земельні ділянки Львівської області — 222,46 грн/кв. м, а найнижчу — земельні ділянки Чернігівської області (2,04 грн/кв. м). У селах найвищою є середня ціна земельних ділянок несільськогосподарського призначення в Дніпропетровській області (215,90 грн/кв. м), тоді як майже в 20 разів вона є нижчою в Луганській (12,25 грн/кв. м) та Рівненській (17,88 грн/кв. м) областях [5].

За даними Держгеокадастру, станом на 01.01.2018 р. нормативна грошова оцінка 1 га ріллі у середньому по Україні становила 27,5 тис. грн. Найдорожче рілля оцінене у Черкаській області — майже 34 тис. грн/га, найдешевше — у Житомирській — майже 21,2 тис. грн/га (рис. 1).

Якщо у сфері формування земельних відносин Держгеокадастром України здійснюються певні кроки, що відповідають євроінтеграційним намірам, то у напрямі продуктивного використання земель результати є доволі декларативними, попри те, що на початку третього тисячоліття на землях країни все виразніше проявляються ознаки забруднення, виснаження і деградації земель (ґрунтів).

Рис. 1. Нормативна регіональна грошова оцінка ріллі станом на 01.01.2018 р., грн/га (розробка автора згідно з [6])

Протягом останніх років питання охорони земель та ґрунтів країн світу знайшли відбиття у ряді незалежних програм. Так у м. Парижі у 1994 р. була прийнята міжнародна угода — Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням, яка набула чинності 26.12.1996 р. До програми боротьби з опустелюванням (United Convention to Combat Desertification, 1994) приєдналися всі держави Європейського Співтовариства. В Україні характерними є ті ж причини деградації земель, перелік яких доповнюють: недосконалість техніки, перенасиченість сівозмін просапними технічними культурами, недостатня кількість органічних добрив, використання у сільськогосподарському виробництві земель, розташованих на схилах більше 7°, тощо [5].

Обмеження можливості використання природи явно проявляється не тільки на вкрай рідкісних ресурсах, які завжди були в дефіциті, а що вже й тих на раніше здавалися невичерпними: кисень, питна вода, біологічні ресурси, землі, придатні для проживання, ліси. Проблему ускладнює той факт, що більшість природних ресурсів, які людство використовує, є активними елементами навколишнього середовища, вони беруть участь в різних хімічних і фізичних кругообігах, у тому числі і в живій природі. Таким чином, подальший безмежний розвиток економіки може призвести до надмірного використання ресурсів, вилучення їх з природних кругообігів, необхідних для життя

в звичному для нас вигляді, що може привести до тотальної катастрофи для всього людства.

Висновки. Екологізація сільськогосподарського виробництва може простежуватися в двох основних напрямках: по-перше, шляхом дотримання та реалізації екологічних імперативів у процесі виробничо-господарської діяльності аграрних товаровиробників, яка зумовлює необхідність раціонального й екологічного безпечного використання земель сільськогосподарського призначення та інших природних ресурсів; по-друге, шляхом забезпечення виробництва екологічно чистої продукції.

Внаслідок розпаювання земель відбулась надмірна парцеляція земель сільськогосподарського призначення, що досить ускладнює процес їхнього ефективного використання, тому надзвичайно актуальною й важливою сьогодні є консолідація земель. Звідси значну роздрібненість, розмір землеволодіння і землекористування слід розглядати як недоліки, які є перешкодою для екологізації сільськогосподарського виробництва та екологічно збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення.

Література

1. Малевич Н. Особливості формування стратегії розвитку екологічно безпечного сільськогосподарства в Україні в умовах євроінтеграційних перспектив [Електронний ресурс] /

Н. Малевич // Регіональна економіка та економіка природокористування. — Тернопіль, 2018 — Т. 2. — С. 105–111. — Режим доступу : <http://echas.eenu.edu.ua/index.php/echas/article/view/327/278>.

2. Моніторинг земельних відносин в Україні 2016–2017 : статистичний щорічник [Електронний ресурс]. — С. 17. — Режим доступу : <http://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf>.

3. Кошкालда І. В. Екологізація землекористування як основна компонента сталого розвитку [Електронний ресурс] / І. В. Кошкालда // Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Сер. «Економічні науки». — 2015. — № 5. — С. 24. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_-2015_5_5.

4. Ракоїд О. О. Застосування індикаторів Конвенції ООН по боротьбі з опустелюванням для оцінки процесів опустелювання та деградації земель Україні [Електронний ресурс] / О. О. Ракоїд. — Режим доступу : <https://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-215/environmental-economics-and-the-environment-215/26029-215-339>.

5. Будзяк О. С. Екологізація землекористування в контексті євроінтеграційних процесів [Електронний ресурс] / О. С. Будзяк, В. М. Будзяк // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 11. — Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2018/3.pdf.

6. Оприлюднено порівняльні ціни на землі сільськогосподарського призначення в ЄС та Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://landlord.ua/oprilyudneno-porivnyalni-tsini-na-zemli-silskogospodarskogo-priznachennya-v-yes-ta-ukrayini/>.

References

1. Malevych, N. (2018). *Osoblyvosti formuvannia stratehii rozvytku ekolohichno bezpechnoho silskoho hospodarstva v Ukraini v umovakh yevrointehratsiinykh perspektiv* [Features of forming a strategy for the

development of environmentally safe agriculture in Ukraine in the context of European integration perspectives] *Rehionalna ekonomika ta ekonomika pryrodokorystuvannia*, 2, 105–111. Retrieved from <http://echas.eenu.edu.ua/index.php/echas/article/view/327/278> (in Ukr).

2. *Monitorynh zemelnykh vidnosyn v Ukraini: Statystychnyi shchorichnyk* (2018). [Land Relations Monitoring in Ukraine]. Retrieved from <http://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf> (in Ukr).

3. Koshkalda, I. V. (2018). *Ekolohizatsiia zemlekorystuvannia yak osnovna komponenta staloho rozvytku* [Ecologization of land use as the main component of sustainable development]. *Visnyk KhNAU im. V. V. Dokuchaieva. Ser. «Ekonomichni nauky»*, 5, 24. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_-2015_5_5 (in Ukr).

4. Rakoid, O. O. (2018). *Zastosuvannia indyikatoriv Konventsii OON po borotbi z opusteliuvanniam dlia otsinky protsesiv opusteliuvannia ta dehradatsii zemli Ukraini* [Application of indicators of the UN Convention to Combat Desertification to Assess the Processes of Desertification and Land degradation Ukraine]. Retrieved from <https://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-215/environmental-economics-and-the-environment-215/26029-215-339> (in Ukr).

5. Budziak, O. S., Budziak, V. M. (2018). *Ekolohizatsiia zemlekorystuvannia v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv* [Environmentalization of land use in the context of European integration processes]. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2018/3.pdf (in Ukr).

6. *Oprilyudneno porivnyalni tsiny na zemli silskogospodarskoho pryznachennia v YeS ta Ukraini* (2018). [Published comparative prices for agricultural land in the EU and Ukraine]. Retrieved from <http://landlord.ua/oprilyudneno-porivnyalni-tsini-na-zemli-silskogospodarskogo-priznachennya-v-yes-ta-ukrayini/> (in Ukr).

БІСТАБІЛЬНІ МОДЕЛІ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ З УРАХУВАННЯМ СИНЕРГЕТИЧНОГО ЕФЕКТУ

Анотація. У статті запропоновано модель економічного зростання курортно-рекреаційного комплексу з урахуванням синергетичного ефекту. Дослідження модернізованої з урахуванням процесів інтеграції підприємницьких структур моделі економічного зростання демонструє результати, які полягають в індукції явища бістабільності і стрибкоподібних переходів з одного рівноважного стану в інші (процесів біфуркацій).

Ключові слова: курортно-рекреаційна економіка, економічне зростання, інтеграція підприємницьких структур, моделювання, біфуркація.

Summary. The article suggests the model of economic growth of the resort-recreation complex taking into account the synergetic effect. The research of the modernized model of economic growth, which has been modernized taking into account the processes of integration of business structures, demonstrates the results of the induction of the phenomenon of bistability and of jump-like transitions from one equilibrium state to the other (bifurcation processes).

Key words: resort-recreation economy, economic growth, integration of entrepreneurial structures, modeling, bifurcation.

Постановка проблеми. Одним із основних орієнтирів стратегічного планування курортно-рекреаційної діяльності, значення якого особливо зростає в умовах посилювання конкуренції, є підвищення рівня взаємної підтримки всіх курортно-рекреаційних, туристичних і підприємницьких структур курортно-рекреаційного комплексу. Виникає необхідність будувати стратегії розвитку на базі здобуття додаткових системних ефектів. Основним критерієм вибору альтернативних варіантів розвитку такого комплексу стає не тільки висока рентабельність конкретного підприємства, а також його вклад в досягнення загальних цілей зростання курортно-рекреаційного об'єднання, посилення позицій всіх інших його підприємств. Виявлення й використання системних ефектів допомагає виявити раціональні мотиви створення єдиного курортно-рекреаційного комплексу, об'єднання напрямів діяльності окремих курортних підприємств у його рамках та інших форм розширення курортно-рекреаційної сфери [1–2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосування системного підходу в процесі планування має як зовнішні (розвиток синергії як загальнонаукового поняття), так і внутрішні (розвиток системи стратегічного планування) джерела розвитку. Найбільший вклад у створення бази для осмислення синергізму внесли: Г. Хакен, І. При-

гожин, Г. Николіс, І. Стенгерс та інші. Розглядом системних ефектів у рамках системного аналізу займалися: У. Р. Ешбі, І. В. Блауберг, Е. М. Мірський, Е. Л. Наппельбаум. Серед економістів, що приділяють велику увагу ефектам взаємозв'язку елементів, слід виокремити І. Ансоффа і М. Портера, а також Р. Коуза, Б. Карлоффа, А. Стрікланда, Р. Фостера, А. Чендлера, авторські колективи найбільших консультативних фірм Бостону і МакКінсі. У той же час питання використання синергетичних ефектів у практиці діяльності курортно-рекреаційних комплексів вимагають сьогодні подальшого опрацювання як у напрямі включення синергії в ряд стратегічних орієнтирів розвитку економічних суб'єктів [3], так і у напрямі створення методологічного інструментарію обліку синергетичних ефектів. Таким чином, зростання значення використання системних ефектів потрапляє на недостатню методологічну розробленість процедур системного підходу в економіці.

Мета статті — реалізація системної методології управління стійким розвитком курортно-рекреаційного комплексу, яка базується на розвитку методів оптимізації структури та складу курортно-рекреаційних систем, їх взаємозв'язку з синергетичними процесами і управлінні, заснованому на застосуванні динамічних моделей із урахуванням нових для України ринкових чинників і потреби таких комплексів у швидкій адаптації до умов

© Т. Є. Кунгурцева-Машенко, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Кунгурцева-Машенко Т. Є. Бістабільні моделі рекреаційної економіки з урахуванням синергетичного ефекту / Т. Є. Кунгурцева-Машенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 71–75.

References (APA):

Kunhurtleva-Mashchenko, T. Ye. (2018). *Bistabilni modeli rekreatsiinoi ekonomiky z urakhuvanniam synerhetychnoho efektu* [Bistable models of the recreational economy taking into account the synergetic effect]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 71–75 (in Ukr.).

економічного середовища, що динамічно змінюється.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку 80-х років минулого століття вперше був виявлений і описаний феномен експоненціального зростання, коли деякі організації, діючи на зайнятому ринку, не маючи істотних фінансових ресурсів, на порядок збільшували свій прибуток та частку ринку протягом незначного періоду часу. Тоді ж в сучасну наукову термінологію і був введений термін «синергетичний ефект», тобто здатність декілька організацій створювати разом набагато більшу цінність, ніж сума їх ефективностей окремо [4].

Створення і функціонування інтегрованої структури має сенс, перш за все, при здобутті реального ефекту від об'єднання. Саме із цієї точки зору курортно-рекреаційні комплекси викликають інтерес як об'єкти ефективного об'єднання і подальшого функціонування. При цьому їх специфіка пов'язана з певними обставинами. Учасники створюваних інтегрованих структур є діючими організаціями, і їх ефективність у зв'язку з цим має такі аспекти:

— зміна результативності використання фондів розміщення, лікувальних, розважальних і туристичних потужностей;

— збільшення потенціалу інноваційних лікувальних центрів і поширення їх результатів у практичну діяльність більшості організацій регіону;

— нові можливості для реальних інвестицій та інновацій, що виникають в результаті формування курортно-рекреаційного комплексу.

У рамках нашого дослідження під синергетичним ефектом будемо розуміти зростання ефективності діяльності в результаті інтеграції окремих частин в єдину систему за рахунок позитивного системного ефекту, коли ефект від взаємодії учасників об'єднання усередині курортно-рекреаційного комплексу перевищує суму ефектів діяльності кожного учасника окремо (автономно). Отже, в діяльності такого комплексу виникають синергетичні ефекти, до яких, в першу чергу, слід віднести ефект масштабу, ефект інтеграції, ефект комплексних переваг і ефект конгломерату.

Ефект масштабу виникає в результаті широкомасштабних операцій. Так, виробляючи велику кількість курортно-рекреаційного продукту, організовуючи потужні рекламні кампанії та великі відділи збуту на сучасних засадах, розгалужену мережу логістики, курортно-рекреаційний комплекс сягає зниження різних витрат і, відповідно, збільшення прибутку. Ефект заснований на законі зниження сукупних витрат на 20–30 % при кожному подвоєнні обсягів виробництва і на повнішому використанні потужностей.

Ефект інтеграції — це ефект від переваг, що отримується кожною організацією, яка входить до

територіального курортно-рекреаційного комплексу, в процесі розробки, виробництва і продажу певного курортно-рекреаційного продукту.

Ефект комплексних переваг означає, що пакет послуг, рекреаційних продуктів або угод при оптових поставаннях набагато привабливіший, ніж кожна окрема частина або сума окремих частин.

Ефект конгломерату означає, що збільшення кількості курортно-рекреаційних організацій розподіляє ризик, тим самим зменшуючи його.

Крім того, великі інтегровані структури отримують переваги порівняно з іншими курортно-рекреаційними підприємствами і за низкою інших показників. Інтеграція підприємств веде до створення синергетичних ефектів у менеджменті. Серед цих ефектів виокремлюють синергію збуту, виробничу синергію, синергію інвестування і синергію управління.

Розглянемо випадок взаємодії двох економічних суб'єктів з метою здобуття синергетичного ефекту. Як було описано вище, суть подібного об'єднання полягає в тому, що в результаті утворюється нова економічна структура, яка повинна володіти емерджентними властивостями; тобто виникає деякий ефект, що забезпечує перевищення ефекту спільного функціонування суб'єктів над сумою ефектів їхньої автономної діяльності:

$$Z_1 + Z_2 < Z^S, \quad (1)$$

де Z_1, Z_2 — ефекти самостійного автономного функціонування курортно-рекреаційних підприємств; Z^S — ефект від їх сумісної діяльності. Тоді синергетичний ефект Z^U вимірюється величиною різниці:

$$Z^U = Z^S - (Z_1 + Z_2). \quad (2)$$

При цьому чим більше синергетичний ефект $Z^U > 0$, тим глибше процес економічної взаємодії й тим стійкіше інтеграція економічних суб'єктів; чим менше величина $Z^U > 0$, тим менше цей ефект і нестійкіша новоутворена структура; при $Z^U < 0$ економічна взаємодія відсутня і об'єднання суб'єктів швидко розпадається.

У випадку аналогічної взаємодії між n курортно-рекреаційними підприємствами розрахунки модифікуються таким чином:

$$\sum_{i=1}^n Z_i \leq Z^S, \quad (3)$$

$$Z^U = Z^S - \sum_{i=1}^n Z_i, \quad i = \overline{1, n}. \quad (4)$$

Загальний ефект від об'єднання Z^U повинен розподілятися між курортно-рекреаційними підприємствами, оскільки якщо хоч би одне з них не отримує вигоди від інтеграції, воно прагнучим до автономії. Звідси:

$$Z^U = \sum_{i=1}^n Z_i^U, \quad \text{де } Z_i^U > 0,$$

Z^U — ефект від об'єднання для кожного i -го підприємства.

Використовуючи наведене співвідношення для аналізу ефектів економічної взаємодії отримуємо:

$$Z^U = \sum_{i=1}^n (Z_i + Z_i^U).$$

Цей результат може бути інтерпретований таким чином: ефект від спільного функціонування курортних підприємств як цілого курортно-рекреаційного комплексу складається із суми ефектів їхнього автономного функціонування, скорегованих з урахуванням позитивних синергетичних ефектів, що виникають.

У найбільш загальному випадку кожне підприємство вносить свій вклад до загальної справи і несе певні витрати $y_i \geq 0$, пов'язані з інтеграцією, а з іншого боку, отримує додаткову вигоду d_i . Таким чином, маємо: $Z_i^U = d_i - y_i$. Крім того, можна стверджувати, що чим більше величина

$$\sum_i d_i,$$

тим більш тісним є економічний взаємозв'язок і тим більш стійким і життєздатним є курортно-рекреаційний комплекс.

У тому випадку, якщо заданий деякий поріг стійкості комплексу до збурень зовнішнього середовища θ (що відображає, наприклад, прогнозовану середню величину його можливих втрат під впливом ринкової кон'юнктури), то має місце співвідношення $Z^U \geq \theta$, що описує необхідну умову існування курортно-рекреаційного комплексу. Наведемо це співвідношення у вигляді

$$Z^U + \sum_i Z_i \geq \theta.$$

Звідси отримаємо:

$$Z^U \geq \theta - \sum_i Z_i. \quad (5)$$

Отриманий результат відображає необхідну умову стійкого існування курортно-рекреаційного комплексу в ринковому середовищі, тобто синергетичний ефект повинен покривати можливі збитки від коливань ринкової кон'юнктури.

На основі синергетичного підходу побудуємо і дослідимо модель економічного зростання курортно-рекреаційного комплексу з урахуванням інтеграції окремих курортних підприємств і підприємницьких організацій на основних напрямках його діяльності. Основними допущеннями моделі є:

1) наявність двох груп рекреасуб'єктів. Курортні підприємства і підприємницькі організації, які можуть приєднуватися, умовно називатимемо «підприємства-компаньйони», а ті, які приєднують, — «підприємства-організатори». Перші можуть відрізнитися від других меншим розміром запасів основного капіталу;

2) за відсутністю «підприємств-організаторів» швидкість накопичення капіталу «підприємствами-компаньйонами» описується логістичною функцією;

3) «підприємства-організатори» можуть знаходитися в двох станах: або приєднання «підприємств-компаньйонів», або розвитку (зростання) — у виді «підприємств-комплексів», утворених шляхом приєднання останніх до перших. Через деякий час останні також можуть переходити у стан приєднання «підприємств-компаньйонів»;

4) накопичення капіталу «підприємствами-комплексами» відбувається відповідно до односекторної моделі Солоу з урахуванням синергетичного ефекту у використанні ресурсів.

Система рівнянь досліджуваної моделі виглядає таким чином:

$$x' = A + \lambda x(1 - x/N) - \theta xy, \quad (6)$$

$$y' = -\theta xy + s/\tau_c F(Z, b^* L) / L - \mu y, \quad (7)$$

$$z' = sf(z, b) - (\delta + n)z, \quad (8)$$

де x', y', z' — похідні за часом t , що характеризують накопичення основного капіталу підприємствами та підприємницькими організаціями, які входять до складу курортно-рекреаційного комплексу: x («підприємства-компаньйони»), y («підприємства-організатори»), z «підприємства-комплекси». Змінні в рівняннях є ендегенними питомими показниками накопичення капіталу відповідними курортними підприємствами та організаціями. При цьому $x = X/L_1$, $y = Y/L_2$, $z = Z/L$, де X, Y, Z — абсолютні значення основного капіталу відповідних курортних суб'єктів, $L_1, L_2, L = L_1 + L_2$ — число зайнятих в їх діяльності; $L = L_0 \exp(nt)$, де n — річний темп приросту числа зайнятих.

Перше рівняння описує еволюцію суб'єкта в умовах обмежених ресурсів і конкуренції, що обмежує зростання. Параметр A — постійна абсолютна швидкість накопичення капіталу «підприємствами-компаньйонами», пов'язана з приходом нових курортних підприємств та підприємницьких організацій на ринок; λ — абсолютна швидкість приросту їхнього капіталу; N — підтримувальна місткість ринку капіталу. Останній член рівняння описує процес приєднання «підприємств-компаньйонів» до «підприємств-організаторів», θ — питома швидкість приєднання підприємств.

У другому рівнянні параметр s — норма накопичення капіталу «підприємствами-комплексами» ($0 < s < 1$); τ_c — життєвий цикл цих компаній між двома послідовними актами приєднання «підприємств-компаньйонів»; $F(Z, b^* L) / L = Z^\alpha (bL)^{1-\alpha}$ — виробнича функція «підприємств-комплексів», що характеризує об-

сяг випуску курортно-рекреаційного продукту у вартісному вираженні. Вважаємо, як наголошувалося вище, що синергетичний ефект процесу об'єднання полягає в раціональному використанні ресурсів і людського капіталу. Параметр b — синергетичний параметр використання ресурсів; $F(Z, b * L) / L = f(z, b) = z^\alpha b^{1-\alpha}$, де $z = Z/L$. При цьому $b > 1$ при позитивному синергетичному ефекті від об'єднання курортно-рекреаційних підприємств і $0 < b < 1$ — при негативному синергетичному ефекті. Останній член рівняння описує процес убування капіталу «підприємств-організаторів», які беруть участь в приєднанні «підприємств-компаньйонів», пов'язаного з відсутністю ресурсів і конкуренції, μ — абсолютна швидкість цього процесу.

Третє рівняння описує накопичення капіталу «підприємствами-комплексами» відповідно до односекторної моделі Солоу. У цьому рівнянні використовуються такі екзогенні показники: s — норма накопичення основного капіталу; δ — доля вибуття основного капіталу ($0 < \delta < 1$); n — річний темп приросту числа зайнятих ($-1 < n < 1$).

Переходячи до безрозмірного виду рівнянь і вимірюючи час t в одиницях $1/\mu$, отримуємо в остаточному виді:

$$x' = A_1 + dx(1-x) - xy, \quad (9)$$

$$y' = -\phi xy + Cz^\alpha - y, \quad (10)$$

$$z' = z^\alpha - \beta z, \quad (11)$$

де параметри $A_1 = A/(N\mu)$, $d = \lambda/\mu$, $\phi = N\theta/\mu$, $C = 1/\tau_c \theta b^{1-\alpha} / \mu^2$, $\beta = (\delta + n)(\mu/s)^{1-\alpha} / (\mu b)$ вважаємо постійними. Параметр $C \approx b^{1-\alpha}$ називати-

memo параметром ефективності розвитку «підприємств-організаторів».

Важливою особливістю стаціонарних рішень моделі є те, що вони можуть описувати катастрофи типу збірки. Це означає, що стаціонарні рішення за певних умов володіють властивістю бістабільності. Залежність стаціонарного значення y від параметрів за різних значень параметра ефективності зростання «підприємств-організаторів» C показана на рис. 1 ($C = 0,5$ — крива 1, $C = 0,4$ — крива 2, $C = 0,3$ — крива 3).

При збільшенні абсолютної швидкості приросту капіталу «підприємств-компаньйонів» d питома відношення входжень до об'єднання в курортно-рекреаційний комплекс на одиницю ресурсу (у вартісному вираженні) Y зменшується безперервно у всій області зміни d при значеннях $C < C_p$ (при ефективному розвитку «підприємств-компаньйонів» останні уникають дружніх приєднань). При $C > C_p$ зменшення Y відбувається безперервно лише до значення d , відповідного точці повороту (точка Q) на гістерезисній петлі. При подальшому зменшенні відбувається стрибок і значення Y різко падає до нижньої гілки стаціонарних станів. При русі по гістерезисній петлі у зворотному напрямі стрибок відбувається в точці R . Таким чином, зростання ефективності розвитку «підприємств-компаньйонів» призводить до безперервного зниження питомого відношення об'єднань (у вартісному вираженні) у всій області значень абсолютної швидкості приросту їх капіталу при значенні параметра ефективності розвитку «підприємств-організаторів» $C \approx b^{1-\alpha}$ менше критичного значення. При значенні останнього,

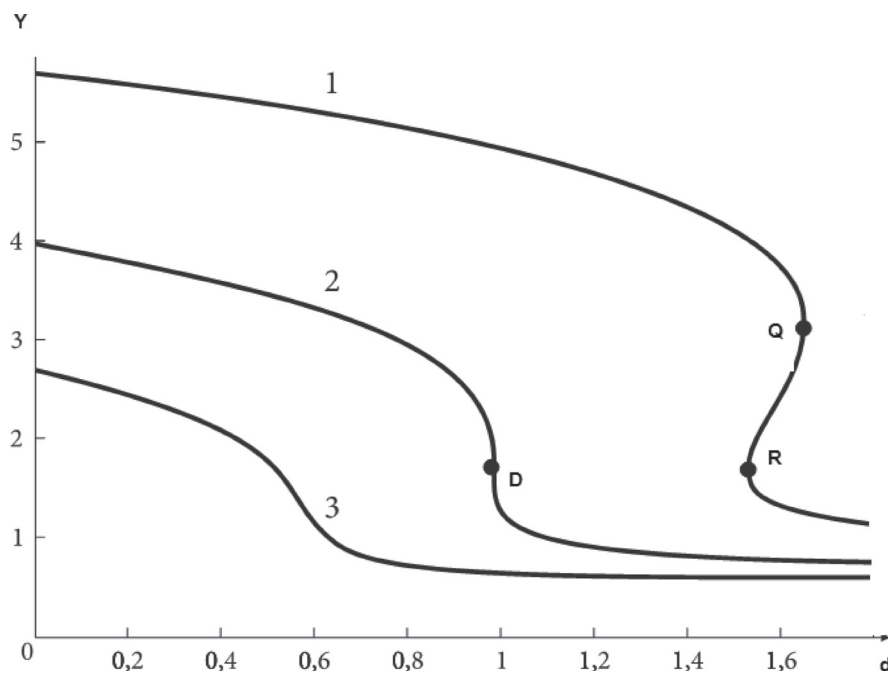

Рис. 1. Залежність рішення Y від параметра d за різних значень C (розраховано та побудовано автором)

що перевищує критичне, внаслідок бістабільності відбувається стрибкоподібне зменшення доли об'єднань, тобто стрибкоподібний перехід економіки в якісно інший стан, на нову траєкторію розвитку. Відповідна критична точка є точкою збірки (точка D). Відзначимо, що критична точка D є точкою біфуркації корозмірності два, а точки Q , R — точками біфуркації корозмірності один. На гістерезисній кривій область між цими точками є областю метастабільних (нестійких) станів, а області вищі за точку Q і нижчі за точку R — областями стійких станів.

Аналіз практики курортно-рекреаційного бізнесу свідчить про постійне зростання кількості і загального обсягу операцій за злиття, поглинання й об'єднання протягом останнього десятиліття. Тому можна вважати, що запропонована модель описує «модернізовану» (порівняно зі звичайною моделлю Солоу) модель економічного зростання.

Висновки. Дослідження в рамках проекту розробки системної методології управління стійким розвитком курортно-рекреаційного комплексу дозволило отримати такі результати:

— розглянуто модель взаємодії економічних суб'єктів з метою здобуття синергетичного ефекту; її дослідження продемонструвало, що в результаті утворюється нова економічна структура, яка володіє емерджентними властивостями;

— побудовано модель економічного зростання курортно-рекреаційного комплексу з урахуванням синергетичного ефекту; дослідження модернізованої з урахуванням процесів інтеграції курортно-рекреаційних організацій моделі економічного зростання демонструють результати, які полягають в індукції явища бістабільності і стрибкоподібних переходів з одного рівноважно-го стану в інші (процесів біфуркацій).

Література

1. Боков М. А. Стратегическое управление рекреационными предприятиями в условиях переходной экономики / М. А. Боков. — СПб. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. — 368 с.

2. Амирханов М. М. Экономические проблемы развития рекреационных регионов : монография / М. М. Амирханов, А. А. Татаринев. — М. : Экономика, 2017. — 142 с.

3. William, A. (2014). Recreation and the Local Economy an Input-Output Model of a Recreation-Oriented Economy. New York, Graduate School of Business University of Wisconsin-Madison.

4. Малинецкий Г. Г. Математические основы синергетики. Хаос, структуры, вычислительный эксперимент : монография / Г. Г. Малинецкий. — М. : ЛИБРОКОМ, 2009. — 312 с.

References

1. Bokov, M. A. (2011). *Strategicheskoe upravlenie rekreacionnymi predpriyatijami v uslovijah perehodonnoj jekonomiki* [Strategic management of recreational enterprises in conditions of transitional economy]. St. Petersburg, YUNITI-DANA Publ. (in Rus.).

2. Amirkhanov, M. M., & Tatarinov, A. A. (2017). *Jekonomicheskie problemy razvitija rekreacionnyh regionov* [Economic problems of development of recreation regions]. Moscow, Ekonomika Publ. (in Rus.).

3. William, A. (2014). Recreation and the Local Economy an Input-Output Model of a Recreation-Oriented Economy. New York, Graduate School of Business University of Wisconsin-Madison.

4. Malinetskii, G. G. (2009). *Matematicheskie osnovy sinergetiki. Haos, struktury, vychislitel'nyj jeksperiment* [Mathematical Foundations of Synergetics. Chaos, structures, computational experiment]. Moscow, LIBROKOMM Publ. (in Rus.).

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ КОНТЕНТ-МАРКЕТИНГУ

Анотація. У статті наведено результати дослідження сутності впровадження стратегії контент-маркетингу. Надано визначення цього поняття, а також наведено основні завдання і переваги впровадження. Наведено етапи побудови стратегії контент-маркетингу, а також розглянуто специфіку їх реалізації. Окреслено сутність воронки продажів та основні канали поширення контенту за допомогою її використання. Розглянуто основні принципи, які сприяють успішній реалізації стратегії контент-маркетингу.

Ключові слова: блог, контент-маркетинг, онлайн, оффлайн, трафік, хостинг.

Summary. The article presents the results of the study of the essence of the implementation of the content marketing strategy. The definition of this concept is given, as well as the main tasks and benefits of implementation. The stages of building a content marketing strategy are presented, and the specifics of their implementation are considered. The essence of the sales funnel and the main channels of distribution of the content with the help of its use are outlined. The main principles that promote the successful implementation of the content marketing strategy are considered.

Key words: blog, content marketing, online, offline, traffic, hosting.

Постановка проблеми. В умовах формування і розвитку інформаційної економіки інтернет-технології надали підприємствам новий інструмент здійснення комерційної діяльності та ведення бізнесу загалом. Їх використання зазвичай спрямоване на зниження витрат, підвищення обсягів збуту і розширення маркетингових комунікацій зі споживачами.

Сьогодні якісний контент дозволяє подолати інформаційний шум. Глобальний дефіцит унікальної, цікавої користувачеві інформації залишається актуальною проблемою навіть у епоху повсюдної доступності контенту. Але сам дефіцит непереборний. Потреба в отриманні нових ідей буде існувати постійно — і перед тими, хто споживає інформацію, і перед тими, хто її створює. Найголовніше те, що контент має бути наданий споживачеві в потрібному місці і в потрібний момент. У цьому непряма причина того, що традиційна реклама перестає працювати.

Видавничий підхід до створення контенту реалізується за рахунок текстового змісту контенту — історії. Текст — це головний компонент, що скріплює всі інші елементи контенту (звук, ілюстрації, відео і таке інше) в єдине ціле. Додавання фото, відео та інших візуальних елементів робить таку історію «живою», зрозумілою користувачеві, допомагає передати сенс різними способами, посилити вплив на глядача, втримати його увагу [1].

Таким чином, споживач має можливість користуватися різними видами медіа відразу, а не окремо, як у оффлайн, що дозволяє створити емоційний ефект присутності, захопити, перетворити читання статті в цілу пригоду, змусити повернутися до матеріалу через якийсь час.

Тому контент — це саме зміст, у створення і поширення якого залучається безпосередньо й споживач. Контент дозволяє формувати лояльність до бренду, безкоштовно і на регулярній основі надаючи споживачам корисну з їх точки зору інформацію, яка залучає людей у вивчення пропозиції бренду і сприяє встановленню зв'язків між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перехід до моделі цифрового маркетингу стає точкою біфуркації для сегментування ринків збуту. Вибір цільового сегменту завжди був лотереєю, в якій, обираючи цільовий сегмент ринку, продавець не міг бути впевненим у правильності вибору. Значну увагу у своїх дослідженнях контент-маркетингу приділяють увагу такі вчені: У. О. Володимир [1], М. І. Ус [2], М. А. Окландер, Т. О. Окландер [3], А. О. Парубець, М. О. Базь [7], Б. А. Оксентюк [8], А. С. Бритвенко, В. В. Білоусова, Д. Д. Полях [9] та ін.

Метою статті є визначення й аналіз стратегії контент-маркетингу та умов її розробки і реалізації.

© Н. В. Рунчева, О. О. Чапала, Я. О. Монаєнко, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Рунчева Н. В. Принципи реалізації стратегії контент-маркетингу / Н. В. Рунчева, О. О. Чапала, Я. О. Монаєнко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 76–82.

References (APA):

Runcheva, N. V., Chapala, O. O., Monaienko, Ya. O. (2018). *Pryntsypy realizatsii stratehii kontent-marketynhu* [Principles of implementing a content marketing strategy]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 76–82 (in Ukr.).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналогічно традиційному ринку, діючи у сфері електронної торгівлі, для повідомлення споживачів про товар і забезпечення збуту підприємству необхідно використовувати інструменти маркетингу. Оскільки електронна комерція формує свій власний ринок, вона вимагає зміни традиційних підходів маркетингу. Маркетинг, застосований у сфері електронної комерції, називається електронним маркетингом, або інтернет-маркетингом. На основі проведеного аналізу можна визначити, що інтернет-маркетинг, або онлайн-маркетинг, являє собою комплекс заходів, мета яких — просування сайту, товару або послуги у інтернеті. Розглянемо саме контент-маркетинг у контексті сталого розвитку економіки і стрімкого підняття значення світової мережі для суспільства.

Серед особливостей інтернет-маркетингу можна виокремити те, що маркетинг у інтернеті має високий ступінь персоналізації. Якщо традиційний маркетинг спрямований на масового споживача, то в інтернеті враховується думка кожного (певною мірою) і з кожним відбувається взаємодія. Таким чином, просування у інтернеті спрямоване на завоювання одиночних споживачів. А наявність персональної інформації дозволяє чітко націлювати рекламні кампанії.

Крім того, інтернет-маркетинг є інтерактивним — споживачі активно залучаються до багатьох бізнес-процесів (наприклад, участь в опитуваннях, формування репутації підприємства, залучення нових споживачів тощо). Також клієнти за допомогою створеного підприємством інтернет-сервісу можуть виконувати частину важливих завдань, таких як формування замовлень, замовлення дзвінків, звернення до онлайн-консультантів.

Інтернет-маркетинг відрізняє великий обсяг інформації, недоступної в «офлайн». Наприклад, в інтернеті можна з високою часткою точності оцінити ефективність реклами, кількість відвідувачів, інтереси, які привели їх на сайт, отримати зворотний зв'язок, успішно проводити конкурентну розвідку та інше. Зокрема, маркетингові експерименти (наприклад, апробація нової рекламної кампанії або товарів) у інтернеті вимагають менших витрат коштів і часу. Крім того, у інтернеті менш істотним стає територіальне сегментування ринку, оскільки перехід з одного інтернет-магазину в інший потребує від потенційного споживача набагато менше зусиль, ніж перехід між реальними будівлями чи приміщеннями магазинів.

Вважається, що вихід підприємства до всесвітньої мережі дає змогу скоротити виробничі, транзакційні, трансформаційні та рекламні витрати. При цьому підприємство має бути готовим до швидкого зменшення або розширення бізнес-

процесів, які можуть знадобитися внаслідок мінливої природи інтернету. На приплив покупців істотно впливають низка факторів та зовнішніх сил (зокрема, пошукові системи, рекламні майданчики, хостингові компанії та інші).

Для успішного використання інструментів інтернет-маркетингу підприємство зобов'язане сформувати позитивний образ, який викликає довіру у потенційного споживача. Як зазначає М. А. Окландер, західні споживачі вже давно приділяють увагу перевірці і вивченню сертифікатів, дозволів, систем захисту інтернет-підприємств. Впливає і зовнішнє оформлення сайту підприємства, його працездатність, оперативність менеджерів під час звернення, обробки замовлень на сайті і багато іншого. Ці тенденції поступово проявляються і в Україні, це пояснюється тим, що інтернет-спільнота розвивається і вчиться протистояти шахраям і спамерам.

Оскільки споживачі в основному спілкуються з підприємством через інтернет-представництво (наприклад, через сайт або групу в соціальній мережі), необхідно, щоб воно працювало в режимі 24/7 (24 години 7 днів на тиждень.) Усі споживачі очікують швидкого відгуку від підприємства. Традиційний і інтернет-маркетинг відрізняються і за способом доставки повідомлень. У традиційних засобах масової інформації використовується push-модель, у якій споживачі пасивні, а поставальниками інформації є підприємства.

Проте інтернет відносять до pull-моделі, в якій користувач отримує інформацію у відповідь на запит. Активна роль споживачів дозволяє їм контролювати процес пошуку інформації. Це створює між підприємствами-конкурентами жорстке суперництво за увагу споживача. Інтернет дає широкі можливості для підтримки довгострокових відносин зі споживачами, що є економічно більш вигідним, ніж залучення нових споживачів [2].

Актуалізація контент-маркетингу та його розвиток безпосередньо пов'язані з піднесенням інтернет-технологій, що ознаменувало початок нової ери з неймовірними можливостями. Сьогодні інтернет — це невід'ємна частина соціального простору. За його допомогою люди не тільки спілкуються, а й роблять покупки, проводять дозвілля за онлайн-іграми, дивляться фільми, слухають музику, а також розміщують рекламні пропозиції і т. д.

У інтернеті постійно присутня велика кількість людей і компаній по всьому світу, які мають як особисті, так і комерційні інтереси і потреби. Інтернет зробив революцію в маркетингу. Споживачі отримали можливість досліджувати продукти, що викликають інтерес, висловлювати свою думку щодо продуктів і послуг без необхідності відвідувати безліч торгових точок. Розширився майданчик для просування продукції. Однак споживачі втомилися від величезної кількості на-

стирливої реклами. Можна з упевненістю сказати, що у них вже виробився певний механізм захисту від зайвої інформації. Багато хто розуміє, що традиційний маркетинг стає все менш і менш ефективним з кожною хвилиною. У цьому випадку вкрай важливо не тільки зацікавити потенційних клієнтів, але й отримати їхню довіру.

Контент-маркетинг дозволяє правильно використовувати цифрові технології, дає можливість залучати споживача в комунікацію на всіх щаблях купівельного шляху. Зміна способів доступу аудиторії до інформації через соціальні мережі і блоги кардинально змінила сутність і значимість поширення інформації, передавши її в руки некомпетентних користувачів.

Тому тепер в інтернеті бренд повинен виступати в першу чергу як видавець, а не виробник товарів або послуг. У контент-маркетингу формується платформа бренду як простір присутності бренду в інтернеті, де виникає комунікація вже між двома видавцями: брендом і споживачем. При цьому цінність контенту визначається його змістом, формою подання, він оцінюється як гідний чи ні уваги в умовах величезних обсягів інформації.

Сьогодні вже не стоїть питання про те, чи використовувати соціальні мережі. Ставиться завдання ефективно застосовувати їх при розробці програм просування. Необхідно повною мірою задіяти нові можливості інтернету як для пошуку цільового сегменту, так і для задоволення потреб на якісно новому рівні, формуючи пропозиції на мові сучасного споживача і пропонуючи товари та послуги у відповідній формі і в той час, коли їх хоче побачити найбільша кількість представників цільової аудиторії [1].

Для сегментування онлайн-середовища та вибору цільових сегментів онлайн-спільнот маркетингологам необхідно знати образ життя споживача з точки зору споживання інформації, а саме: якими інформаційними каналами користується і на яких з цих каналів доцільно сконцентрувати зусилля; яка інформація викликає інтерес; якій інформації споживач вірить; які у споживача є тактичні та стратегічні проблеми.

Важливо знати, за якими параметрами і пріоритетами споживач буде аналізувати надану підприємством пропозицію і за якими критеріями здійснюється вибір. Основні напрямки отримання інформації:

1) інтернет-простір;

2) первинні документи, що супроводжують трансакції;

3) звіти менеджерів з продажів.

Головними проблемами користування такою інформацією є:

— налагодження швидкого зворотного зв'язку із споживачем;

— структуризація даних; знаходження кореляції між всіма формами інформації;

— персоніфікація інформації; надання зручної форми для користування інформацією.

З появою соціальних мереж виникли нові методи збору маркетингової інформації, що надають можливості для раціоналізації процесів сегментування:

1) організація опитувань — у соціальних мережах це стало вбудованим механізмом. Опція «Опитування» дозволяє проведення досліджень за рахунок формулювання питань і варіантів відповідей;

2) персоніфікація, візуалізація, отримання демографічних, особистих та соціальних атрибутів респондентів — без використання додаткового програмного забезпечення отримується індивідуальна інформація, проводиться аналітична обробка відповідей, створюється профіль цільового сегменту ринку;

3) аналіз маркетингового середовища — у розділі «Новини» при натисканні опції «Розширений пошук» можна за певними критеріями зібрати інформацію про уподобання потенційних споживачів; опція «Геолокація» дозволяє сегментувати їх за територіальною ознакою; опція «Згадки посилання» дозволяє контролювати діяльність конкурентів за згадками адрес співтовариства, сторінок сайту, сайту;

4) встановлення зв'язку з респондентами у формі SMS-повідомлень, що приходять в акаунт — надходження повідомлень з проханням прийняти участь в опитуванні, яке може бути налаштоване на частоту, час, сегмент ринку;

5) розширення бази респондентів — одночасне опитування користувачів різних соціальних мереж, яке, в ідеалі, дає змогу охопити опитуванням всю генеральну сукупність. Взагалі, ефективне сегментування цільових аудиторій у соціальних мережах передбачає наявність таких атрибутів:

— індивідуальний профіль підприємства — це короткий опис підприємства з ключовими словами, які вживає цільова аудиторія, та інформативний і видовищний індивідуальний фон (зображення, що формує у споживачів образ підприємства);

— використання хештегів — це мітка, яка починається зі спеціального символу решітки (#) і не містить пробілів. Розмішуючи хештег у своєму твіті, підприємство позначає твіт, і тепер всі, хто шукає такий хештег, побачать всю стрічку повідомлень від різних користувачів;

— контролювання інтересів цільової аудиторії — це відслідкування подій і референтних груп, які цікаві цільовій аудиторії, та контролювання прихильників конкурентів. Існують програми, які дозволяють цей процес автоматизувати, наприклад Twidium. Спеціалізоване програмне забезпечення дозволяє поставити на потік весь процес;

— спілкування в соціальних мережах з територіально близькими споживачами через точне розташування їх ір-адреси: із зазначенням точки у виді географічної широти і довготи і радіуса навколо вказаної точки.

При цьому використання соціальних мереж надає опитуванням нові функції:

— опитування як прихована реклама — питання і відповіді можуть розповідати про товари з наданням інструкції до їх використання;

— опитування як розвага для збільшення кількості респондентів — питання і варіанти відповідей можуть подаватися у формі розваги (гумор, фото), оскільки соціальні мережі — популярне місце проведення часу;

— опитування як вірусний маркетинг — форма подання питань і варіанти відповідей можуть створити вірусний трафік [3].

Контент-маркетинг — це процес створення і поширення цінного і релевантного контенту для залучення і завоювання цільової аудиторії. Метою є спонукання споживача до вчинення вигідної дії. Результатом є не тільки реклама, але й інформація, яка є актуальною і здатна допомогти розпосюджувачу вибрати його послугу.

Завдання стратегії контент-маркетингу — спонукати споживача до цільових дій, залучити його в конверсійний сценарій компанії, викликати довіру ринку. Переваги контент-маркетингу полягають у тому, що він ефективно привертає увагу аудиторії, допомагає завоювати довіру і ненав'язливо просуває товар або послугу на ринку.

Популярність застосування стратегії контент-маркетингу обумовлена низкою причин. Основна перевага його використання полягає в здатності впливати на прийняття рішення споживачем за допомогою грамотного контенту. Перш ніж купити товар або замовити послугу в інтернеті, користувачі часто шукають опис товару або послуги, корисні статті за темою. Розмістивши такий контент на своєму сайті або блозі, компанії роблять перший крок до того, щоб привернути увагу споживачів до своєї продукції (послуг). Після отримання основної інформації користувачі переходять до вивчення відгуків інших покупців на самому сайті, у соціальних мережах, на тематичних форумах. У рамках стратегії можна розмістити відповідні матеріали на сторонніх ресурсах.

Ще однією важливою перевагою є той факт, що правильно сформована стратегія контент-маркетингу сприяє формуванню іміджу компанії і довіри до неї. Для побудови відносин із цільовою аудиторією необхідно розміщувати на сайті достовірну інформацію про компанію, її історію та філософію, цінності, досягнення. Контент такого типу впливає на сприйняття споживачів і сприяє підвищенню довіри з їх боку.

Другою перевагою стратегії контент-маркетингу є здатність позиціонувати компанію як лідера в своїй галузі, надійного партнера, визнаного експерта. При формуванні стратегії контент-маркетингу важливо враховувати той факт, що потенційному клієнтові необхідно нагадувати про продукт, іншими словами, «доводити» його до покупки, конвертувати в «теплого» клієнта. Для цих цілей була розроблена так звана теорія семи торкань, що бере свій початок з політичного маркетингу. Суть теорії полягає в необхідності нагадувати клієнту про існуючі пропозиції у різні способи не менше 7 разів, використовуючи різні інструменти.

Стратегія контент-маркетингу являє собою всі аспекти планування з управління контентом протягом його життєвого циклу і включає в себе формування й орієнтацію на досягнення цілей компанії, аналіз і моделювання, а також діяльність з розробки, виробництва, подання контенту, оцінки, вимірювання ефективності та припинення роботи контенту.

Побудова стратегії контент-маркетингу складається з декількох етапів. У рамках першого етапу необхідно визначитися із цілями і завданнями, зрозуміти, для чого розробляється стратегія контент-маркетинг і які завдання фірми вона повинна вирішити. Другий етап полягає у формуванні та розміщенні контенту. Цей етап базується на аналізі конкурентів, виявленні сегментів цільової аудиторії, виборі каналів поширення контенту і підборі контенту під кожен канал. На третьому етапі проводиться оцінка ефективності стратегії контент-маркетингу, вносяться відповідні корективи, і робота контенту або продовжується і носить циклічний характер, або припиняється.

Щоб стратегія контент-маркетингу була ефективною, менеджер повинен вміти працювати з інструментами контент-маркетингу. Вони працюють на тактичному рівні та визначають, як саме повідомлення доносяться до цільової аудиторії. Слід зазначити, що в англійській мові інструменти так і називають — тактики (tactics).

У теперішній час вже не існує легких шляхів для досягнення ефективності в маркетингу, тим більше в такому погано вивченому розділі, як контент-маркетинг. Контент-маркетингові плани ніколи не будуть схожі один на одного. Це обґрунтовано тим, що при реалізації контент-маркетингової стратегії використовуються певні методи надання інформації для досягнення певного рівня задоволення інформаційних потреб клієнтів і, до того ж, кожна фірма має свою власну корпоративну історію. Сукупність цих трьох елементів неможливо скопіювати. Саме тому результат роботи завжди такий різний і унікальний.

Реалізація стратегії контент-маркетингу має свою специфіку, яка відображає саму його суть.

Контент-маркетинг — це сукупність маркетингових прийомів, заснованих на створенні і/або розповсюдженні саме корисною для споживача інформації з метою завоювання довіри і залучення потенційних клієнтів. У зв'язку з цим суть стратегії контент-маркетингу в першу чергу базується на усвідомленні того, що не існує універсального способу для реалізації будь-якого продукту, але є безліч шляхів вивчення цільової аудиторії та впливу на неї.

Одним із таких способів є віральна контент-стратегія. Цей вид стратегії відштовхується від інтересів цільової аудиторії, на яку робиться основний упор, і має на увазі взаємодію з клієнтом через соціальні мережі з метою отримання якомога більше трафіку із соціальних мереж.

На сьогодні найпопулярнішим видом контент-стратегії є SEO-стратегія. Метою цієї стратегії є отримання максимальної кількості трафіку з пошукових систем [4].

Стратегія проходить у 7 етапів:

1. Формування переліку ключових слів.
2. Аналіз щільності слів.
3. Аналіз конкуренції за ключовими словами.
4. Формування вузького переліку тих, що підходять за обраною тематикою.
5. Планування графіку публікацій.
6. Розробка плану просування публікацій.
7. Контроль.

У зарубіжній термінології для позначення перерахованих видів контенту використовують скорочення TOFU — Top of Funnel, MOFU — Middle of Funnel і BOFU — Bottom of Funnel. Де Funnel — це воронка продажів.

В українській мові зазначені вище терміни вживаються в такому значенні: Top of Funnel — трафік, вершина воронки в цьому випадку позначає загальний обсяг відвідувачів. Middle of Funnel — ліди або потенційні покупці, зацікавлені в придбанні товару, що дають згоду на збір особистих контактних даних. Bottom of Funnel — нижча ланка воронки, коли клієнт, вже здійснив покупку. Ця конструкція складається з трьох частин: охоплення аудиторії, отримання ліда і конвертації в клієнта.

На першому етапі необхідно підібрати і згенерувати такий контент, який буде цікавий широкій аудиторії. Він повинен вийти таким, щоб його хотіли поширити і публікувати в соціальних мережах. Це дозволяє розповісти про компанію/послуги, а також зацікавити відвідувачів сайту.

На другому етапі за допомогою правильного контенту привертається увага і підігривається інтерес аудиторії до випущених матеріалів, а отже, і до фірми. Зацікавленість користувача також дозволяє зробити наступний крок: збір контактів. Багато організацій обмінюють цінні відомості на контакти потенційного клієнта.

При правильному підході другий етап дає можливість розширити клієнтську базу, з якою можна працювати в майбутньому. Фінальний для цього етапу контент буде аргументом для тих відвідувачів, які ще мають сумніви з якої-небудь причини. До категорії такого контенту можуть ставитися знижки, купони, акційні пропозиції або спеціальні умови. За підсумками роботи лід повинен конвертуватися в клієнта.

Якщо веб-ресурс буде зручним і зрозумілим для використання, це підвищить репутацію фірми, викличе довіру споживачів, «підштовхне» їх ділитися своїми позитивними враженнями та побічно вплине на обсяг продажів. Одним із важливих і ефективних методів просування товару у сучасності виступають соціальні мережі. Вони є придатним середовищем для популяризації товарів і спілкування зі споживачами.

Основні канали поширення контенту з використанням воронки:

1) Instagram містить виключно графічний контент, який сприймається візуально в першу чергу, тільки потім йдуть інші можливості — аудіо-ряд. У цій соціальній мережі на сьогоднішній день є можливість вибрати:

- фотоконтенту;
- відеоконтенту;
- Сторіс-історії;
- живі трансляції.

Контент в Instagram при цьому може бути трьох видів: продажу, інформаційний та розважальний. Розважальний контент також не варто виключати, це можуть бути: опитування, конкурси та розіграші, пости для створення настрою тощо.

2) соціальні мережі.

3) відеохостинг Youtube. Обґрунтованість використання цього каналу виражається в мільярдній світовій аудиторії. На цьому каналі може розміщуватися відео демонстрації продукту, відеовідгуки, відео різних процесів, вебінар або онлайн-трансляція, відеорецепти та інший розважально-інформаційний контент.

Необхідно розглянути основні принципи, які сприяють успішній реалізації стратегії контент-маркетингу:

1. Висока якість контенту. Важливо підтримувати високу якість розміщення контенту. Якісними мають бути не тільки ті матеріали, які розміщуються на етапі створення сайту, але і всі наступні публікації. Якщо читачі помітять зниження якості контенту, компанія ризикує втратити постійну аудиторію і позбутися потенційних передплатників (клієнтів, покупців). Якісний контент повинен володіти такими характеристиками, як легкість сприйняття, корисність, інформативність, лаконічність. Правильне оформлення публікацій допоможе поліпшити їх сприйняття користувачами. А

зручний і зрозумілий пошук по сайту забезпечить легке і швидке знаходження цінної інформації.

2. Ефективність контенту. Для розміщення необхідно використовувати контент, створений для вирішення певних завдань, що стоять перед власником інтернет-ресурсу. На сайті інтернет-магазину необхідно публікувати рекламні тексти, на інформаційному — навчальні статті, у блозі — цікаві огляди і новини. Контент повинен виконувати певні функції — продавати, спонукати, зацікавлювати, інформувати, навчати. Для вибору типу контенту необхідно враховувати специфіку ресурсу і окремих його розділів. На комерційному сайті краще створювати окремі розділи для публікації новин, статей, описів товарів або послуг. Все це допоможе структурувати інформацію і впливати на окремі категорії користувачів.

3. Оптимальний обсяг контенту. Якщо на сайті треба розмістити велику кількість інформації, то необхідно попередньо структурувати контент, розподілити його за окремими пунктами меню, розділами і підрозділами. Зайві матеріали краще зовсім прибрати із сайту. До такої інформації належить контент, який не несе користі цільовій аудиторії.

4. Правильний вибір копірайтера. Створенням контенту для сайту повинен займатися професіонал. При виборі фахівця треба приділити увагу оцінці його знань в тій галузі, до якої належить ваш інтернет-ресурс.

5. Регулярність оновлення контенту.

Інтерес користувачів до сайту нерозривно пов'язаний із частотою оновлення ресурсу. Поява нових матеріалів сприяє залученню більшої кількості відвідувачів. Цей принцип контент-маркетингу забезпечує ефективність просування і підтримку інтересу до інтернет-ресурсу. Записи необхідно публікувати регулярно. Тривала перерва може привести до втрати постійних читачів.

6. Правильне подання контенту. В інтернеті інформація зчитується за кілька секунд або хвилин. Іноді користувачі переглядають тільки підзаголовки і короткі списки в тексті. Так вони отримують найбільш цінну для себе інформацію за мінімальну кількість часу. Найважливіші відомості слід розміщувати на початку статті, щоб читачі отримали їх в перші секунди прочитання публікації. Правильне подання грає важливу роль в сприйнятті контенту [5–8].

Щодня підприємства роблять ставки на маркетинг в мережі, аналізуючи, що саме в середовищі онлайн можна чекати найбільш ефективного втілення сучасних концептуальних підходів та ідей. Для багатьох підприємств середнього та малого бізнесу Інтернет-маркетинг послужить основою справжнього комерційного успіху, створюючи при цьому умови для зростання агентств інтернет-реклами, які надають практичні засоби

та інструменти. Практична сфера реалізації інтернет-маркетингу заснована на здійсненні маркетингових заходів і завдань підприємств за допомогою всесвітньої мережі [9].

Інтернет-маркетинг для успішного втілення стратегії та досягнення мети, поставленої перед конкретним проектом, використовує різні інструменти комунікації. Для правильного вибору інструментів або їх комбінації інтернет-маркетингу необхідний маркетинговий аналіз проекту, чітка постановка мети і системний підхід до втілення виробленої стратегії.

Висновки. Освоєння нового ринку завжди вимагає витрат, тому рішення про вихід в інтернет має бути обґрунтованим та усвідомленим. Розпочати комерційну діяльність в інтернеті для підприємства простіше, ніж завоювати певні позиції в «офлайн». Багато підприємств-новачків обирають інтернет через більш низький «вхідний» поріг — тобто меншу кількість грошових і часових витрат для отримання перших споживачів. Однак це може приводити і до зворотного ефекту: конкуренції і споживчої непостійності.

Таким чином, інтернет-маркетинг є популярним способом залучення споживачів, позиціонування підприємства та встановлення комунікації з наявними споживачами. Цей напрям активно розвивається і з кожним роком стає все популярнішим, що пояснюється значними перевагами, широким асортиментом використовуваних інструментів і простотою оцінки ефективності проведених заходів. Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення та аналіз показників оцінювання ефективності використання інтернет-маркетингу.

Література

1. Володимир У. О. Формування маркетингової стратегії підприємства : магістерська робота [Електронний ресурс] / У. О. Володимир. — Тернопіль, 2017. — Режим доступу : <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/17848/1/%D0%92%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%9C%D0%98%D0%A0%20%D0%BC%D0%B0%D0%B3.pdf>.
2. Ус М. І. Інтернет-маркетинг як інструмент маркетингових комунікацій та складник комерційної діяльності підприємства [Електронний ресурс] / М. І. Ус // Економіка та управління підприємствами. — 2018. — Вип. 15. — Режим доступу : http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/74.pdf.
3. Окландер М. А. Сегментування онлайн спільнот [Електронний ресурс] / М. А. Окландер, Т. О. Окландер // Економічний журнал Одеського політехнічного університету. — 2017. — № 2 (2). — Режим доступу : http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/6793/1/ejopu_2017_2_9.pdf.

4. Контент-маркетинг як вам будуть продавати його в 2018 році — і за що варто платити насправді [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://jak.magey.com.ua/articles/kontent-marketing-jak-vam-budut-prodavati-jogo-v.html>.

5. Ко-маркетинг [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zavantag.com/docs/487/index-340396.html>.

6. Контент-маркетинг. Частина 1: Визначаємо поняття [Електронний ресурс] — 2016. — Режим доступу : <https://webexpert.com.ua/ua/kontent-marketing-viznachayemo-ponyattya>.

7. Парубець А. О. Контент-маркетинг як майбутнє маркетингових технологій на прикладі видавничого дому «Медіа-про» [Електронний ресурс] / А. О. Парубець, М. О. Базь // Збірник наукових праць молодих вчених факультету менеджменту та маркетингу КПІ ім. І. Сікорського «Актуальні проблеми економіки та управління». — 2016. — № 10. — Режим доступу : <http://ela.kpi.ua:8080/handle/123456789/22481?mode=full>.

8. Оксентюк Б. А. Контент-маркетинг / Б. А. Оксентюк // Маркетинговий інструментарій управління попитом на товари і послуги : монографія / за ред. проф. Р. В. Федоровича. — Тернопіль, 2016. — С. 52–61.

9. Бритвенко А. С. Інтернет-маркетинг як інструмент для просування продукту / А. С. Бритвенко, В. В. Білоусова, Д. Д. Полях // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 1 (41). — С. 29–33.

References

1. Volodymyr, U. O. (2017). *Formuvannia marketinghovoї stratehii pidpriemstva: mahisterska robota* [Formation of the marketing strategy of the enterprise: master's work]. Retrieved from <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/17848/1/%D0%92%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%9C%D0%98%D0%A0%20%D0%BC%D0%B0%D0%B3.pdf> (in Ukr.).

2. Us, M. I. (2018). *Internet-marketynh yak instrument marketinghovykh komunikatsii ta skladnyk komertsiinoї diialnosti pidpriemstva* [Internet marketing as a tool for marketing communications and the component of business enterprise]. Retrieved from http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/74.pdf (in Ukr.).

3. Oklander, M. A., Oklander, T. O. (2017). *Segmentuvannia onlain spilnot* [Segmentation of online communities]. Retrieved from http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/6793/1/ejopu_2017_2_9.pdf (in Ukr.).

4. *Kontent-marketynh yak vam budut prodavaty yoho v 2018 rotsi — i za shcho varto platyty naspravdi* (2018). [Content marketing as you will be selling it in 2018 — and what to pay for it in fact]. Retrieved from <http://jak.magey.com.ua/articles/kontent-marketing-jak-vam-budut-prodavati-jogo-v.html> (in Ukr.).

5. *Ko-marketynh* [Co-marketing]. Retrieved from <http://zavantag.com/docs/487/index-340396.html> (in Ukr.).

6. *Kontent-marketynh. Chastyna 1: Vyznachaiemo poniattia* (2016). [Content marketing. Part 1: Define the concept]. Retrieved from <https://webexpert.com.ua/ua/kontent-marketing-viznachayemo-ponyattya> (in Ukr.).

7. Parubets, A. O., Baz, V. O. (2018). *Kontent-marketynh yak maibutnie marketinghovykh tekhnolohii na prykladi vydavnychoho domu «Media-pro»* [Content marketing as the future of marketing technologies on the example of the publishing house «Media-pro»]. Retrieved from: <http://ela.kpi.ua:8080/handle/123456789/22481?mode=full> (in Ukr.).

8. Oksentiuk, B. A. (2016). *Kontent-marketynh* [Content-marketing]. *Marketinghovi instrumentarii upravlinnia popytom na tovary i posluhy*. Ternopil (in Ukr.).

9. Britvenko, A. S., Bilousova, V. V., Poliah, D. D. (2018). *Internet-marketynh yak instrument dlia prosuvannia produktu* [Internet-marketing as a tool for product promotion]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (41), 29–33 (in Ukr.).

УДК 330.15-049.7-027.63

**Т. В. Черемісіна,
К. М. Леміш,
Г. В. Казачковська,
Н. І. Бабіна**

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАКТИКИ РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»

Анотація. Проведено аналіз зарубіжного досвіду практики розвитку та впровадження елементів «зеленої економіки» розвинутих країн світу. Аналіз зарубіжного досвіду практики розвитку та впровадження «зеленої економіки» свідчить про дуже стрімкий розвиток цього напрямку в економіці, який стає механізмом забезпечення сталого розвитку, а зміни набувають незворотного характеру. Зазначено, що першочерговим завданням країн стає прийняття законів, проектів, концепцій, стратегій щодо розвитку «зеленої економіки». Зроблено висновок щодо зростання цінності природного капіталу, ефективного використання ресурсів та впровадження екологічних інновацій, на які доцільно зробити акцент в українських реаліях.

Ключові слова: зелена економіка, екологія, природний капітал, ресурсний потенціал, концепція зеленої економіки.

Summary. The analysis of foreign experience of implementation of elements of the green economy of the developed countries is carried out. An analysis of the foreign experience of implementing the «green economy» indicates a very steady development of this trend in the economy, which becomes a mechanism for ensuring sustainable development, and the changes become irreversible. It is noted that the priority task of the countries is the adoption of laws, projects, concepts, strategies for the development of the «green economy». Conclusion is made regarding the increase in the value of natural capital, the efficient use of resources and the introduction of environmental innovations, which it is advisable to focus on Ukrainian realities.

Key words: green economy, ecology, natural capital, resource potential, green economy concept.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової економіки одним із ефективних напрямів виступає «зелена економіка», яка виникає як інструмент боротьби із екологічними та ресурсними проблемами розвитку країн світу у відповідь на фінансову та економічну кризу 2008 року. Так, Екологічна Програма ООН (ЮНЕП) в цьому ж році оголошує перехід до так званої «зеленої економіки», яка повинна сприяти відновленню світової економіки, збільшенню зайнятості населення, боротьбі з бідністю, одночасно прискоренню боротьби зі зміною клімату та деградацією навколишнього природного середовища.

Сьогодні у світі відбувається процес розроблення наукових, теоретичних та методичних засад «зеленої економіки». Отже, доктрини концепції «зеленої економіки» є сьогодні одним з найактуальніших питань розвинутих країн світу. Проблема вирішується на рівні створення документів, реалізації відповідних проектів, проведення самітів, форумів, здійснення публікацій всесвітньо відомих учених тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що вперше термін «зелена економіка» був використаний групою вчених Д. Піарсом, А. Маркандіа, Є. Барбієром у звіті Уряду Великобританії «Концепція зеленої економіки» (1989 р.).

Офіційно політика «зеленої економіки» прийнята ОЕСР у 2009 році в якості стратегічного напрямку розвитку («Стратегія зеленого зростання ОЕСР») [17]. За визначенням ЮНЕП «зелена економіка» — це економіка, орієнтована на поліпшення добробуту людства та соціальну рівність через істотне скорочення ризиків від зміни навколишнього середовища і нестачі екологічних ресурсів [19].

Мета статті — дослідження зарубіжного досвіду практики розвитку та впровадження елементів «зеленої економіки» розвинутих країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведено аналіз досвіду практики впровадження та розвитку «зеленої економіки» Китаю, Японії, Кореї, Туреччини, Німеччини, Польщі, Швеції,

© Т. В. Черемісіна, К. М. Леміш, Г. В. Казачковська, Н. І. Бабіна, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Черемісіна Т. В. Зарубіжний досвід практики розвитку «зеленої економіки» / Т. В. Черемісіна, К. М. Леміш, Г. В. Казачковська, Н. І. Бабіна // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 83–88.

References (APA):

Cheremisina, T. V., Lemish, K. M., Kazachkovska, N. I., Babina, N. I. (2018). *Zarubizhnyi dosvid praktyky rozvytku «zelenoi ekonomiky»* [Foreign experience in the development of the «green economy»]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 83–88 (in Ukr.).

Угорщини, Данії, Австрії, Великобританії, США, Росії, Білорусі та Казахстану.

Аналіз показав, що Китай є лідером за розміром «зеленої» складової національного пакету антикризових заходів (33,4 % від загальної суми), кошти яких планується спрямувати на будівництво високошвидкісних залізниць, модернізацію мереж електропередач, вдосконалення систем водопостачання і водоочистки, переробку та захоронення відходів [10].

На теперішній час основною ідеєю «зеленої економіки» в Японії є «зелений розвиток» урбанізованих територій міст. У рамках економічних заходів зі стимулювання економіки передбачено виділення 1,7 млрд. дол. США на будівництво будинків з використанням технологій енергозбереження, 1,3 млрд. дол. США — на збільшення внутрішнього виробництва екологічної продукції. Наприклад, в Японії розроблено проект «Екологічно чистий житловий будинок з саморегулювальною системою електропостачання і опалювання». Також найближчими роками уряд Японії планує виділити 209 млрд. єн. (1,72 млрд. дол. США) на допомогу автовиробникам, що розробляють нові «зелені» технології. Зокрема, уряд субсидуватиме виробництво електробатарей і двигунів на паливних елементах [3].

У 2009 р. урядом Республіки Корея було прийнято Національну Стратегію зеленого зростання під назвою «Дорога до нашого майбутнього: зелене зростання» і перший П'ятирічний план її реалізації на період 2009–2013 років [18], а у червні 2014 р. прийнято другий П'ятирічний план на 2014–2018 роки. Основні засади цієї політики задано Рамковим законом Республіки Корея «Про низьковуглецеве зелене зростання», який схвалено Парламентом у грудні 2009 р. [8].

Республіка Корея однією з перших серед країн-членів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) започаткувала трансформацію своєї економіки на засадах «зеленої економіки» та впровадження нових підходів до системи планування, спрямованих на зміцнення взаємозв'язків між економікою і природним середовищем. На думку ЮНЕП, прийняття Стратегії зеленого зростання створило ефект доміно для інших країн регіону Південно-Східної Азії та інших країн [16]. Досвід Республіки Корея може бути з успіхом використано в Україні.

Одним із центральних елементів концепції «зеленої економіки» Туреччини є інтеграція усіх аспектів енергоефективності на етапах виробництва, розподілу і споживання енергії. Однією з основних цілей є зниження викидів двоокису вуглецю. Для цього заплановано заходи у сфері ціноутворення, конкуренції, зміни поведінки і технологічного розвитку в усіх галузях економіки. Крім того, розглядаються такі напрями діяльності, як

електрифікація транспорту, а також модернізація житлового фонду і обладнання з енергоспоживанням [2].

Розвиток «зеленого» бізнесу відбувається з наростанням темпів, особливо у США та ЄС, а ці сектори економіки стають найбільш привабливими для інвестицій капіталів та технологій [7].

У США та ЄС дослідження з питань «зеленої економіки» закріплені у стратегічних документах, таких як «Глобальний зелений новий курс» (2009 р.), «Зелений новий курс для Європи: в напрямку зеленої модернізації в умовах кризи» (2010 р.), «Назустріч зеленій економіці: шляхи до сталого розвитку та викорінення бідності» (2011 р.), «Велика зелена технічна революція» (2011 р.) тощо. Аналіз літератури дає змогу стверджувати, що досвід країн ЄС свідчить, що проведення державної політики сталого розвитку потребує координації зусиль не тільки органів виконавчої влади, але й широкого кола громадських організацій, «зеленого» бізнесу, експертного середовища та засобів масової інформації.

У Європі офіційним документом з цього питання виступає «Дорожня карта та стратегія ресурсоефективної зеленої економіки Європи». Прийнята і «Дорожня карта низьковуглецевого зеленого зростання» для країн Азії та Тихого океану [14].

Завдяки розвитку зелених технологій Німеччині вдалося істотно знизити рівень емісії парникових газів: відповідний показник 2010 р. на 25 % нижче рівня 1990 р. Варто відзначити, що впровадження «зелених» технологій в енергетиці Німеччини супроводжується активною пропагандистською діяльністю, яка охоплює практично все населення країни. Заняття з альтернативної енергетики із роз'ясненням її важливості для економіки й екології, видів і принципів дії пристроїв, що працюють на відновлювані джерела енергії (ВДЕ), організовані дуже широко — в дитячих садах, школах і ВНЗ [11].

Досвід Німеччини свідчить про впровадження зелених принципів у всіх секторах економіки. Це і створення замкнутого виробничого циклу без відходів. Німеччина є світовим лідером за обсягами переробки відходів і використання їх як вторинної сировини. Крім того, завдяки розвитку й активному використанню зелених технологій Німеччина посідає перше місце у світі за обсягами торгівлі екологічно безпечною продукцією. Частка ФРН у загальному обсязі світової торгівлі відповідною продукцією становить 16 %. При цьому на частку Німеччини припадає 2/3 світового ринку автоматизованих систем сортування сміття, 90 % — ринку біогазових установок [6].

Досвід Польщі свідчить про те, що країна дотримується основного пріоритету екологічної політики, загально визнаного для всіх країн ЄС, а

самого запобігання забрудненню довкілля. Досягти цього можливо шляхом широкого застосування так званих «найкращих доступних технологій» (Best Available Technology, BAT). Основна мета BAT у Польщі — це удосконалення систем управління виробничими процесами й контролю за ними на промислових підприємствах для забезпечення комплексного підходу до захисту довкілля. Застосування найкращих доступних технологій в країні дозволить значно підвищити технологічну ефективність й екологічну безпеку на промислових об'єктах. Отже, можна стверджувати, що у Польщі сформувалася ефективна система економічних інструментів екологічної політики, яка вже стала надійним фундаментом для захисту довкілля та раціонального природокористування.

Унікальним у галузі екологічних інновацій є досвід Швеції, яка є світовим лідером з використання ВДЕ і місцевих видів палива. Уряд країни активно впроваджує зелені принципи в усіх секторах економіки. Енергоефективність і відновлювані енергоресурси розглядаються як національні пріоритети і інтегровані в політику в галузі енергетики й охорони навколишнього середовища [11].

На увагу заслуговує також досвід впровадження «зеленої економіки» Угорщини, основою якого є формування інституцій підтримки зеленого промислового зростання. Так, в Угорщині розвинута і консолідована мережа промислових парків, метою яких є забезпечення сучасних інфраструктури, послуг і професійної підготовки для діяльності виробничих підприємств. Зараз промислові парки забезпечують 26 % вітчизняного промислового виробництва Угорщини і майже 40 % промислового експорту [12]. Вони відіграють важливу роль не тільки в зростанні промислового виробництва і створенні відповідних робочих місць, але також і у використанні сучасних технологій і виробничих методів [11].

Досвід розвитку «зеленої економіки» в Данії задекларований у відповідній Угоді. Мета Угоди про «Зелене зростання» — забезпечити охорону довкілля і клімату, одночасно створивши умови для розвитку сучасного і конкурентоспроможного сільського господарства і харчової промисловості. До 2015 року інвестиції в «зелене зростання» складуть 13,5 млрд. датських крон, що дозволить країні повністю виконати свої екологічні зобов'язання, прискорити економічне зростання і підвищити рівень зайнятості. До складу Угоди про «Зелене зростання» входять: План Данії щодо довкілля до 2020 року; Стратегія зростання «зеленого» сільського господарства і харчової промисловості [3].

У Австрії був розроблений План дій у сфері ресурсоефективності (REAP), який відповідає Національній стратегії сталого розвитку. REAP покликаний сформувати основу і створити стиму-

ли діяльності з підвищення ресурсоефективності відносно забезпечення конкретних типів ресурсів (наприклад, поновлювані ресурси), а також окремих галузей (наприклад, будівництво). Особливий акцент робиться на ефективне використання таких ресурсів, як метали, корисні копалини і біомаса. Крім того, документ приділяє увагу взаємозв'язкам між ефективним використанням енергії та інших ресурсів, наприклад води і земельних ресурсів.

У Великобританії задекларовано розвиток економіки з низьким рівнем викиду двоокису вуглецю і «зеленими технологіями» як стратегію національного розвитку. Зокрема, оприлюднено «зелені» проекти, націлені на створення 100 тисяч робочих місць у будівництві шкіл, лікарень і залізниць [3].

Американська модель екологічного регулювання базується на основному законодавчому акті — «Національному законі про екологічну політику» («National Environmental Policy Act») [13], згідно з яким найважливіше місце приділяється екологічній експертизі господарських проектів, тобто державному регулюванню у США підлягають практично всі природні об'єкти і ресурси. У США багато екологічних проблем вважаються проблемами економічними, тому для їхнього вирішення використовується і відповідний понятійний апарат наукового аналізу. У результаті всі питання, пов'язані з процесами управління природокористуванням, перетинаються з проблемами ефективності їх використання, а питання отримання переваг від природокористування — з питаннями справедливого розподілу природних благ. Так, у цій країні природоохоронна політика характеризується жорсткими податковими, правовими і штрафними санкціями, що сприяє наповненню природоохоронних фондів [11].

У Стратегії «зеленої економіки» Південної Африки визначено, що її впровадження безумовно створює такі позитивні ефекти, як зростання економічної активності та використання у виробництві більш чистих технологій з низькими викидами вуглецю і мінімальним впливом на навколишнє середовище [15].

У Росії модель «зеленої економіки» докладно описана у доповіді «Стратегія 2020» [5]. Хоча базові принципи «зеленої економіки» в Росії вже знайшли своє відображення у ряді стратегічних документів, прийнятих за останнє десятиліття і спрямованих на підвищення енергоефективності, переробку і повторне використання матеріалів і ресурсів, скорочення ринкових диспропорцій, реалізацію заходів фінансової і податкової політики, які стимулюють зниження антропогенних викидів, проте недосконалість законодавства і відсутність комплексу економічних стимулів і директивно-адміністративних заходів є фактора-

ми стримування на шляху впровадження зелених принципів у російську економіку [11].

У Білорусі — національна доповідь «Сталий розвиток Республіки Білорусь на принципах «зеленої економіки» (2012 р), в якій пріоритети надаються розвитку екосистем.

У Казахстані розроблено Концепцію переходу до «зеленої економіки» [4].

Україна також залучається до процесів побудови «зеленої економіки».

Вперше в Україні основи «зеленої економіки» як одного з інструментів досягнення сталого розвитку були сформовані в 1995 році в роботах [9] в рамках спільних досліджень екологічними організаціями «Зелений Світ — Друзі Землі» та Друзі Землі Європи (Friends of the Earth Europe) «До сталого України» (Towards the Sustainable Ukraine), «Стале використання ресурсів у Європі» (Sustainable Use Resources in Europe), «Альтернативна енергія для сталого Європи» (Energy Alternatives for Sustainable Europe).

У 2012 році Україна приєдналась до «зеленої платформи» ЮНІДО. Основні кроки з розбудови цієї моделі визначено в Державній програмі внутрішнього виробництва до 2015 року та Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [1].

Висновки. Можна зробити висновок, що економічно розвинуті країни, такі як Японія, Німеччина та США, суттєво просунулись у напрямку «зеленої економіки». Інші ж країни роблять тільки перші кроки у цьому напрямку. До того ж і Україна входить до їх числа. Тому постає питання механізмів реалізації стратегії розвитку «зеленої економіки» в країнах з відносно невисоким доходом на душу населення і суттєвими екологічними проблемами, ресурсним дефіцитом і напруженою демографічною та економічною ситуацією.

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду впровадження «зеленої економіки» свідчить про дуже стрімкий розвиток цього напрямку в економіці, який стає механізмом забезпечення сталого розвитку, а зміни набувають незворотного характеру. Першочерговим завданням країн стає прийняття законів, проектів, концепцій, стратегій щодо розвитку «зеленої економіки», що обмежені часом. Зростає цінність природного капіталу, акцентується увага на переробці і повторному використанні матеріалів і ресурсів, трансформуються методики розрахунків економічних індексів країн, секторів економіки, підприємств з урахуванням соціальних та екологічних параметрів, а також впроваджуються екологічні інновації.

Література

1. Закон України про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на

період до 2020 року / Відомості Верховної Ради. — 2011. — № 26, ст. 218. — (Бібліотека офіційних видань).

2. ВГО «Розвиток та довкілля». Зелена економіка (Стаття № 2) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dae.org.ua/ua/our-topics/green-economy/49-2.html>.

3. Грицюк Т. І. Стратегічні пріоритети розвитку «зеленої економіки» у країнах світу [Електронний ресурс] / Т. І. Грицюк, Т. В. Василенко // Ефективна економіка. — 2014. — № 5. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3081>.

4. Энергия единства. «Зеленая» экономика: глобальный тренд развития // KAZENERGY. — 2013. — № 2 (57).

5. Институт устойчивого развития Общественной палаты Российской Федерации. Центр экологической политики России. Навстречу «зеленой» экономике России : обзор [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://sustainabledevelopment.ru/upload/File/Reports/ISD_UNEP_GE_Rus.pdf.

6. Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды Удмуртской республики. Об опыте зарубежных стран в сфере разработки и реализации стратегий создания зеленой экономики [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.minpriroda.by/dfiles/000636_78068_zarub_opyt.rtf.

7. Біла С. О. Ресурсний потенціал «зеленої економіки» як підґрунтя для формування «точок зростання» на регіональному рівні : аналітична записка [Електронний ресурс] / С. О. Біла, О. А. Баталов ; Національний інститут стратегічних досліджень. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1440/>.

8. У напрямі зеленого зростання: досвід республіки Корея. Закон № 9931 від 13 січня 2010 р. [Електронний ресурс] / Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Координатор проектів ОБСЄ в Україні. — Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=a07323c1-d0cd>.

9. Хазан В. Б. О принципах и стратегии устойчивого развития Приднестровья / В. Б. Хазан, А. К. Лившиц, Т. Л. Миронова // Международная конференция по экологизации промышленного и сельскохозяйственного производства Приднестровья и Причерноморья. — Днепропетровск, 1995.

10. ЮНЕП. Навстречу зеленой экономике: путь к устойчивому развитию и искоренению бедности. Обобщающий доклад для властных структур (2011) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.unep.org/greenconomy.

11. Ярчук А. В. Зелене промислове зростання як альтернативна модель економічного розвитку

країни: міжнародний і національний аспекти / А. В. Ярчук, Л. А. Кургузенкова // Проблеми науково-технологічного і інноваційного розвитку. — 2013. — № 4. — С. 13–20.

12. Central Statistical Office of Hungary: yearbooks 2001–2007. Retrieved from www.ksh.hu-10/04/2008.

13. Council on Environmental Quality — NEPANet resource page, The National Environmental Policy Act of 1969, as amended (Pub. L. 91–190, 42 U. S. C. 4321–4347, January 1, 1970, as amended by Pub. L. 94–52, July 3, 1975, Pub. L. 94–83, August 9, 1975, and Pub. L. 97–258, §4 (b), Sept. 13, 1982). Retrieved from http://ceq.hss.doe.gov/laws_and_executive_orders/the_nepa_statute.html.

14. European Commission. Europe 2020: a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels, COM (2010) 2020]. Retrieved from http://europa.eu/press_room/pdf.

15. South Africa's Green Economy Strategy. Retrieved from http://www.enviropaedia.com/topic/default.php?topic_id=342.

16. Overview of the Republic of Korea's National Strategy for Green Growth. UNEP, April 2010. Strategy. Retrieved from www.unep.org/greeneconomy.

17. Organization for economic co-operation and development Declaration on Green Growth, adopted at the Meeting of the Council at Ministerial Level on 25 June 2009. [C/MIN (2009)5/ADD1/FINAL]. Retrieved from <http://www.oecd.org/env/44077822.pdf>.

18. Road to Our Future: Green Growth. National Strategy and the Five-Year Plan (2009–2013). Retrieved from http://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/downloads/resource/Road_to_Our_Future_GG_Republic_of_Korea.pdf.

19. UNEP's Green Economy Initiative (GEI) Strategy. Retrieved from <http://web.unep.org/greeneconomy/what-inclusive-green-economy>.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011). About the main principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period up to 2020. News of the Verkhovna Rada, 26, 218.

2. NGO «Development and Environment» (2012). «Green Economy (Article number 2)». Retrieved from <http://www.dae.org.ua/ua/our-topics/green-economy/49-2.html> (accessed 28 January 2013).

3. Grycjuk, T. I. (2014) *Stratehichni priorityety rozvytku «zelenoi ekonomiky» u krainakh svitu* [Strategic priorities for the development of the «green economy» in the countries of the world] *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3081> (in Ukr.).

4. *Energiya edinstva. «Zelenaya» ekonomika: global'nyy trend razvitiya* (2013) [Energy of unity. Green economy: global development trend].

KAZENERGY, 2 (57) (in Russ.).

5. Institute for Sustainable Development of the Public Chamber of the Russian Federation. Center for Environmental Policy of Russia (2012). Towards Russia's «green» economy (review). Retrieved from: http://sustainabledevelopment.ru/upload/File/Reports/ISD_UNEP_GE_Rus.pdf.

6. *Ministerstvo prirodnyh resursov i ohrany okruzhajushhej sredy Udmurtskoj respubliki* (2018). *Ob opyte zarubezhnyh stran v sfere razrabotki i realizacii strategij sozdanija zelenoj jekonomiki* [Ministry of Natural Resources and Environmental Protection of the Udmurt Republic. On the experience of foreign countries in the development and implementation of strategies to create a green economy] (Electronic edition). Retrieved from http://www.minpriroda.by/dfiles/000636_78068_zarub_opyt.rtf.

7. Bila, S. O., Batalov, O. A. (1992). *Resursnyi potencial «zelenoi ekonomiky» yak pidgruntia dlia formuvannia «tochok zrostannia» na rehionalnomu rivni* [Resource potential of the «green economy» as a basis for the formation of «growth points» at the regional level]. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1440>.

8. Organization for Security and Cooperation in Europe (2010). *U napriami zelenoho zrostannia: dosvid respubliky Koreia. Zakon № 9931 vid 13 sichnia 2010 r.* [In the direction of green growth: the experience of the Republic of Korea. Law No. 9931]. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=a07323c1-d0cd>.

9. Khazan, V. B., Livshits, A. K., Mironova, T. L. (1995). *O principah i strategii ustojchivogo razvitiya Pridneprov'ja* [On Principles and Strategies for Sustainable Development of the Dnieper]. International conference on ecologization of industrial and agricultural production in the Dnieper and Black Sea region, Dnipropetrovsk.

10. UNEP (2011). *Navstrechu zelenoi ekonomyke: put k istoichyvomu razvytyiu y yskoreneniyu bednosti* [To meet the green economy: the path to sustainable development and poverty eradication]. Retrieved from <http://www.unep.org/greeneconomy> (accessed 19 December 2013).

11. Yarchuk, A. V., Kurhuzenkova, L. A. (2013). *Zelene promyslove zrostannia yak alternatyvna model ekonomichnoho rozvytku krainy: mizhnarodnyi i natsionalnyi aspekty*. [Green industrial growth as an alternative model of economic development of the country: international and national aspects]. *Problemy naukovo-tehnologichnoho i innovatsiinoho rozvytku*, 4, 13–20.

12. Central Statistical Office of Hungary: yearbooks 2001–2007 (2008). Retrieved from <http://www.ksh.hu-10/04/2008>.

13. Council on Environmental Quality — NEPANet resource page, The National Environmental Policy Act of 1969, as amended (Pub. L. 91–190, 42 U. S. C. 4321–4347, January 1, 1970, as amended by Pub. L. 94–52, July 3, 1975, Pub. L. 94–83, August 9, 1975,

and Pub. L. 97–258, §4 (b), Sept. 13, 1982). Retrieved from http://ceq.hss.doe.gov/laws_and_executive_orders/the_nepa_statute.html.

14. European Commission (2010). Europe 2020: a European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels. Retrieved from http://europa.eu/press_room/pdf (accessed 21 March 2014).

15. South Africa's Green Economy Strategy (2015). Retrieved from http://www.enviroaedia.com/topic/default.php?topic_id=342.

16. UNEP (2010). Overview of the Republic of Korea's National Strategy for Green Growth. Strategy. Retrieved from <http://www.unep.org/greeneconomy>.

17. Organization for economic co-operation and development Declaration on Green Growth, adopted at the Meeting of the Council at Ministerial (2009), [C/MIN (2009)5/ADD1/FINAL]. Retrieved from <http://www.oecd.org/env/44077822.pdf> (accessed 25 March 2014).

18. Road to Our Future: Green Growth. National Strategy and the Five-Year Plan (2009–2013). Retrieved from http://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/downloads/resource/Road_to_Our_Future_GG_Republic_of_Korea.pdf.

19. UNEP's Green Economy Initiative (GEI) Strategy. Retrieved from <http://web.unep.org/greeneconomy/what-inclusive-green-economy>.

СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТУ ДЛЯ ГРОМАДЯН

Анотація. У статті визначено соціальну значущість бюджету для громадян, принципи його формування та презентації, відображення у звітності з урахуванням міжнародного досвіду такого бюджетування. Визначено риси, якими характеризуються рекомендації з подання «бюджету для громадян». Обґрунтовано етапи й засоби здійснення рекомендацій з поширення бюджету.

Ключові слова: соціальна спрямованість, бюджет, громадяни, формування, розвиток, фінансування, регулювання, проект.

Summary. The article defines the social significance of the budget for citizens, the principles of its formation and presentation, reflection in the accounts taking into account the international experience of such budgeting. The features that characterize the recommendations for the presentation of «budget for citizens» are determined. The stages and means of realization of recommendations on distribution of the budget are substantiated.

Key words: social orientation, budget, citizens, formation, development, financing, regulation, project.

Постановка проблеми. Останніми роками діяльність у сфері фінансів в Україні характеризується дефіцитом бюджету. Бюджетних видатків потребують оборона країни, вирішення проблем біженців та переселенців з Донбасу, виплати дотацій за енергоресурси, збереження кредитно-банківської системи, здійснення адміністративно-територіальної реформи на селі. Проте і в цих умовах держава здійснює масштабні соціальні виплати для широких верств населення, тобто бюджет залишається соціально орієтованим. Навпаки, його соціальна орієнтація навіть поширюється. І в теорії, і в практиці фінансування розвивається й реалізується концепція формування бюджету для громадян. Тому поглиблене вивчення цієї тематики є актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням фінансування соціальної сфери життєдіяльності, соціально орієтованої ринкової економіки присвячені публікації відомих вітчизняних науковців: Т. Боголіб, В. Бойко, М. Ігнатенко, О. Перчук та ін. У них розглядаються та вирішуються проблеми фінансового забезпечення закладів освіти, охорони здоров'я, культури і мистецтв, соціальної відповідальності аграрних підприємств. Проте впровадження бюджету для громадян є відносно новою категорією в теорії та практиці. Це обґрунтовує необхідність здійснення поглиблених досліджень у вказаному напрямі.

Метою статті є визначення соціальної значущості бюджету для громадян, принципів його

формування та презентації, відображення у звітності з урахуванням міжнародного досвіду такого бюджетування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджет відіграє важливу роль у забезпеченні перерозподілу доходів із метою підтримання сприятливого соціального клімату в державі, соціального захисту громадян, соціального забезпечення найуразливіших верств населення, зменшення майнового розшарування громадян, тобто він є важливим інструментом перерозподілу валового внутрішнього продукту для забезпечення соціальної справедливості [1, с. 278]. Підвищенню ролі бюджету в соціальних процесах сприяє, зокрема, формування нового бюджетного механізму фінансування й регулювання розвитку освіти, охорони здоров'я, духовного й фізичного розвитку, завдяки чому відбувається збільшення бюджетного фінансування соціальних видатків.

Україна потребує впровадження бюджету для громадян як складової частини кардинальної адміністративної реформи, у тому числі на селі. У першу чергу, вона має на меті змінити підхід до розуміння процесу управління окремими адміністративно-територіальними одиницями, в якому громадськість була б трактована як повноцінний партнер. У межах цього підходу має бути передбачена можливість для громадян приймати участь в управлінні публічними фінансами [2, с. 208].

Вважаємо, що бюджет для громадян в контексті довгострокової реформи матиме такі пе-

© В. І. Аранчій, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Аранчій В. І. Соціальна спрямованість формування бюджету для громадян / В. І. Аранчій // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 89–92.

References (APA):

Aranchii, V. I. (2018). *Sotsialna spriamovanist formuvannia biudzhetu dlia hromadian* [Social orientation of budget formation for citizens]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 89–92 (in Ukr.).

реваги для українського суспільства: побудова діалогу між громадянами та представниками влади, у межах якого основні вимоги громадян перетворювалися б на конкретні та обґрунтовані пропозиції; вплив на багато аспектів соціально-економічного характеру, а саме на спрямування бюджетних коштів до територіальних районів та соціальних груп населення, що найбільш їх потребують.

Це спонукатиме залучення до вирішення суспільних проблем соціальних груп населення, які до того часу не брали участь у громадських дискусіях; зосередження на довгострокових цілях і пріоритетах бюджетної політики на місцевому рівні, підтримку сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць з точки зору економічної, соціальної, культурної та екологічної ситуації. Розмірковуючи про те, як запровадити бюджет для громадян у країні, ми повинні врахувати досвід країн чи міст, сільських територій, в яких подібні бюджетні новації принесли позитивні ефекти та очікувані результати і, що важливо, із подібним етапом та проблемами розвитку [3, с. 63].

Аналізуючи досвід зарубіжних країн, бюджети для громадян повинні містити важливу інформацію. Йдеться про економічні припущення, що лежать в основі бюджету: очікування щодо економічного зростання та інфляції, а також прогнози про те, чи буде бюджет дефіцитним; доходи, що наповнюють бюджет; витрати в розрізі напрямків їх здійснення. Також це політичні ініціативи: пояснення значного збільшення або зменшення доходів або витрат.

Бюджети громадян також можуть містити інформацію щодо формулювання й виконання бюджету та відповідальності на кожному етапі. Крім того, вони можуть характеризувати політику уряду у конкретних секторах, таких як освіта, охорона здоров'я, культура; роз'яснювати, бюджет якого рівня (державний чи місцевий) відповідає за надання певних послуг.

Єдиних норм та вимог до спрощених бюджетів не існує, але за підсумками аналізу даних «Огляд відкритості бюджетів» міжнародні експерти вже сформулювали загальні рекомендації зі складання, подання і поширення «бюджетів для громадян» [4, с. 93]. Рекомендації зі складання бюджету у найбільш широкому розумінні мають такий вид: 1) він складається як окремий і самодостатній документ, зрозумілий максимально широкому колу користувачів без залучення додаткових джерел; 2) бюджет для громадян передбачає можливість легкого і швидкого доступу до додаткових даних для зацікавлених користувачів; 3) у багатонаціональних державах публікується на різних мовах.

Крім цього, великого значення набуває подання бюджету. Це сприятиме правдивості його

виконання та ефективності. Рекомендації з подання «бюджету для громадян» характеризуються такими рисами: а) подається відомствами, що відповідають за управління державними фінансами, і (чи) органом виконавчої влади; б) фокусуються на цілях і змісті бюджету; в) розкривають лише існуючі питання, надають точні, надійні дані, що заслуговують довіри; г) надають інформацію в зрозумілих термінах, за допомогою простих і ефективних графіків, діаграм, а також порівняльних даних за результатами попереднього року.

Нарешті, заключним етапом бюджетування є поширення бюджетів для громадян [5, с. 142]. Тому важливе значення має розробка та виконання рекомендацій з поширення бюджету. Вони охоплюють такі етапи й засоби здійснення:

1. Матеріали поширюються одночасно з поданням урядом річного бюджету в органи законодавчої влади, щоб громадяни могли зрозуміти плани уряду, приймати участь в їх обговоренні і впливати на розгляд бюджету законодавцями.

2. До поширення інформації залучаються різні медіа, з урахуванням специфіки розкриття ними інформації про бюджет, їх доступність для різних цільових груп і рівня фінансової грамотності населення.

3. До числа поширювачів і коментаторів включаються соціальні служби, незалежні експерти, різні неурядові організації, релевантні соціальні групи.

Отже, бюджет для громадян розглядається як документ, розміщений на різних носіях, що забезпечує подання бюджету та звітів про його виконання в доступній для громадян формі. Бюджет для громадян розробляється для ознайомлення зацікавлених користувачів із завданнями і пріоритетними напрямками бюджетної політики, основними умовами формування і використання бюджетів, джерелами доходів бюджетів, обґрунтуванням бюджетних видатків, запланованими і досягнутими результатами бюджетних асигнувань. Також здійснюється залучення громадян в обговорення бюджетних рішень [6, с. 347]. Так, у цьому випадку діє принцип «розумію/знаю — можу приймати участь/впливати».

У країнах, що формують бюджети для громадян, користувачів таких бюджетів можна умовно розділити на «читачів» самого документу та на «отримувачів» бюджетних коштів. Представниками першої групи в сучасних умовах виступають переважно молодь та студенти через їх найвищу технологічну компетентність. Вони меншою мірою, ніж інші соціальні групи, є отримувачами бюджетних коштів. Вони ще не є платниками податків. Представники цієї соціальної групи залучені в зрозумілі та тісні відносини між різними поколіннями, завдяки чому

можуть стати ідеальними перекладачами з відкритої мови технологій на зрозумілу побутову мову своїх сімей.

На думку Н. Богатир, це відбиває еволюцію активного громадянства і перенесення цього поняття з рівня локального суспільства на рівень домогосподарства. Тобто йдеться про найближчу мережу «читача» — споживача бюджетної інформації. Саме йому належить обов'язок захисту інтересів менш технологічно компетентних учасників і максимізація отримання бюджетних коштів членами сім'ї [7, с. 59].

Відмінними особливостями більшості національних бюджетів для громадян є їх компактність та стислий характер. Як правило, розробники виокремлюють 3–4 ключові напрямки бюджетної політики, які безпосередньо стосуються інтересів всіх чи більшості груп громадян, і лише зміст цих напрямків розкривають у доступній формі. У деяких країнах окремі статті видатків є недоступними для громадян (видатки на оборону, розвідку тощо).

Ініціаторами таких проектів найчастіше виявляються органи виконавчої влади, зацікавлені у підвищенні міжнародного рейтингу країни чи інвестиційної привабливості окремого регіону, міста, громади тощо. Альтернативні «бюджети для громадян», які можуть конкурувати з офіційними, іноді створюють незалежні дослідні центри. Як правило, вони публікують свої версії одночасно з переданням урядом проекту бюджету в органи законодавчої влади, щоб привернути увагу до проблем найменш захищених соціальних груп.

Активна державна та громадська позиція щодо створення й впровадження бюджету для громадян здійснюватиме значний позитивний вплив і на поведінку бізнесу щодо соціальної відповідальності, яка має супроводжувати його діяльність. Як стверджує у своїх працях М. Ігнатенко, соціальна відповідальність сприяє вирішенню соціальних проблем уразливих верств населення, саморозвитку працівників, вирішенню екологічних проблем, проблем корупції і тіньової економіки. Вона формує позитивний імідж та високу ділову репутацію тих бізнесових структур, які її активно здійснюють [8, с. 211].

Висновки. У підсумку доцільно зазначити, що міжнародне бюджетне партнерство (The International Budget Partnership) включає громадянський бюджет в число ключових фінансових документів країни. При цьому доцільно більше уваги приділяти таким аспектам: правам громадян; контролю над витратами бюджетних коштів; навчанню, яке розглядається як основна стратегія залучення громадян до бюджетного процесу. Практика впровадження «бюджетів для громадян» (бюджетів участі) інших країн є до-

сить корисною для удосконалення вітчизняного бюджетування.

Весь час розробники «народного бюджету» дотримувалися двох принципів: переважання словесного пояснення над цифровим поданням даних та компактність. З часом їх складність помітно зросла, але для подання ключових заходів фінансової політики держави, спрямованих на забезпечення рівного доступу до суспільних благ, як і раніше, доцільно використовувати зрозумілі та яскраві заголовки: «Розвиток інфраструктури для економічного зростання та покращення життя людей»; «Якісна медична допомога для всіх»; «Освіта — необхідність для кожного в сучасній цифровій економіці», «Розвиток сільських громад». Пріоритетами при складанні бюджетів для громадян у країні мають виступати: бюджетні асигнування; соціальна справедливість; участь громадських об'єднань, неурядових організацій у контролі якості використання бюджетних джерел та ресурсів для громадян.

Література

1. Боголиб Т. М. Бюджет для громадян як пріоритет государственной бюджетной политики / Т. М. Боголиб // Экономический вестник университета. — 2017. — № 33 (1). — С. 274–284.
2. Тополенко Н. М. Проблеми ефективного контролю використання публічних коштів через систему «відкритий бюджет» / Н. М. Тополенко, В. С. Терещенко // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія. — 2015. — № 12 (232). — С. 201–213.
3. Перчук О. В. Фінансове забезпечення нової якості життя громадян / О. В. Перчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». — 2017. — Вип. 27-3. — С. 62–65.
4. Кириленко О. Перспективи запровадження бюджету участі в Україні на основі зарубіжного досвіду / О. Кириленко, І. Чайковська // Вісник ТНЕУ. — 2015. — № 2. — С. 86–100.
5. Старостенко Г. Г. Бюджетна система : навч. посіб. / Г. Г. Старостенко, Ю. В. Булгаков. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 240 с.
6. Михайлишин Л. Фінансове забезпечення місцевого управління: зарубіжний досвід для України / Л. Михайлишин // Ефективність державного управління. — 2010. — № 23. — С. 343–351.
7. Богатырь Н. В. «Бюджет для громадян»: найти получателя / Н. В. Богатырь // Экономическая социология. — 2014. — № 5. — Т. 15. — С. 56–83.
8. Ігнатенко М. М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки : монографія / М. М. Ігнатенко. — Херсон : Айлант, 2015. — 470 с.

References

1. Boholyb, T. M. (2017). *Byudzhety dlya hrazhdan kak pryorytet gosudarstvennoy byudzhetooy polityky* [Budget for citizens as a priority of state budget policy]. *Ekonomicheskiy vestnyk unyversyteta*, 33 (1), 274–284 (in Rus).
2. Topolenko, N. M. & Tereshchenko, V. S. (2015). *Problemy efektyvnoho kontrolyu vykorystannya publichnykh koshtiv cherez systemu «vidkrytyy byudzhety»* [Problems of effective control over the use of public funds through the system of «open budget»]. *Naukovyy visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu. Nauky: ekonomika, politolohiya, istoriya*, 12 (232), 201–213 (in Ukr.).
3. Perchuk, O. V. (2017). *Finansove zabezpechennya novoyi yakosti zhyttya hromadyan* [Financial provision of a new quality of life for citizens]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, 27-3, 62–65 (in Ukr.).
4. Kyrylenko, O. & Chaykovska, I. (2015). *Perspektyvy zaprovadzhennya byudzhetu uchasti v Ukraini na osnovi zarubizhnoho dosvidu* [Prospects for the introduction of the budget of participation in Ukraine on the basis of foreign experience]. *Visnyk TNEU*, 2, 86–100 (in Ukr.).
5. Starostenko, H. H. & Bulhakov, YU. V. (2006). *Budget system* [Budget system]. Kyiv, Tsentri navchalnoyi literatury (in Ukr.).
6. Mykhaylyshyn, L. (2010). *Finansove zabezpechennya mistsevoho upravlinnya: zarubizhnyy dosvid dlya Ukrainy* [Financial support of local government]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnya*, 23, 343–351 (in Ukr.).
7. Bohatyr', N. V. (2014). *«Byudzhety dlya hrazhdan» : nayty poluchatelya* [Citizens Budget: Find the Recipient]. *Ekonomicheskaya sotsyolohiya*, 5, 56–83 (in Rus).
8. Ihnatenko, M. M. (2015). *Stratehiyi ta mekhanizmy upravlinnya rozvytkom sotsialnoyi vidpovidalnosti subyektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky* [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy]. Kher-son, Aylant (in Ukr.).

АННОТАЦИИ

Антошкин В. К. Финансовые инструменты экономической безопасности агропредприятий Украины. — С. 6.

Аннотация. В статье дано определение понятия «хеджирование» и обоснована деятельность хеджеров. Выявлены его цели и приведены преимущества фьючерсных рынков нефти и новые возможности фьючерсной сельскохозяйственной биржи. Рассмотрены типы и стратегии хеджирования, а также его цель, преимущества и недостатки. Проанализированы влияние операций с фьючерсными контрактами на нефтепродукты и цены на них. Приведен алгоритм расчета коэффициента хеджирования. Определена сущность финансовых инструментов хеджирования рисков.

Ключевые слова: волатильность, дериватив, офсет, свот, спот, форвардный контракт, фьючерсный контракт, форвардные контракты, хедж, хеджирование.

Ищенко А. А. Концептуальные основы устойчивого развития транспортно-логистических систем. — С. 11.

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические подходы и концептуальные основы устойчивого развития транспортно-логистических систем, систематизированы основные принципы и показатели устойчивой модели транспорта. Исследовано состояние инновационной деятельности в транспортно-логистической отрасли как одной из базовых предпосылок перехода национальной транспортной системы к модели устойчивого развития. Разработаны методические подходы к оценке прогресса на пути устойчивого развития, которые могут быть использованы для мониторинга эффективности реформ в этой сфере, определения слабых звеньев и принятия стратегических решений, направленных на достижение сбалансированного роста.

Ключевые слова: транспортно-логистические системы, устойчивое развитие, инновационная активность, экономические критерии, социальные критерии, экологические показатели, прогресс.

Бритвенко А. С. Направления инновационно-инвестиционной активности масло-жировых предприятий. — С. 17.

Аннотация. В статье рассмотрены основные направления инновационно-инвестиционной деятельности масло-жировых пред-

приятий. Определены основные сегменты и способы производства. Приведена классификация предприятий масло-жирового подкомплекса в соответствии с типом продукции, которую они производят. Проанализированы основные тенденции инновационно-инвестиционной деятельности. Проиллюстрированы показатели объемов производства крупнейших продуцентов подсолнечного рафинированного и нерафинированного масел.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, маркетинг, масло-жировой подкомплекс, предприятие, сегментирование, пищевые растительные масла.

Горбачева И. А. Текущее состояние и перспективы развития рекреационно-туристической сферы Запорожской области. — С. 24.

Аннотация. В статье проанализировано развитие туристско-рекреационной сферы Украины и особый акцент сделан на современном состоянии этой сферы в Запорожской области, выделены основные тенденции и перспективы сферы для обеспечения дальнейшего ускорения ее развития.

Ключевые слова: туристско-рекреационная сфера, лечебный туризм, развитие рекреаций, повышение эффективности.

Горячая А. Л., Попов А. В. Направления повышения потенциала машиностроительных предприятий Украины. — С. 27.

Аннотация. В статье рассмотрены объемы производства машиностроительной продукции за последние годы. Определены основные проблемы машиностроительного комплекса и проведен PEST-анализ предприятий-производителей машиностроительной продукции. Обоснована необходимость дальнейших исследований, в том числе проведение SWOT-анализа.

Ключевые слова: машиностроительное предприятие, PEST-анализ, SWOT-анализ, потенциал.

Жучинский А. Ю. Финансовые источники регулирования и поддержки развития предприятий и организаций социально-культурной сферы в контексте реформирования сельских территорий. — С. 31.

Аннотация. В статье выявлены особенности современного этапа развития предприятий и учреждений социально-культурной сферы Украины. Определены основные его вызовы и угрозы, а также положительные тенденции. Обоснованы финансовые источники и задачи необходимых культурных изменений. Разработаны приоритет-

ные меры управления предприятиями и регулирования деятельности в этой области. Определены пути дальнейшего совершенствования их деятельности с учетом стратегии государственных управленческих решений и системных возможностей.

Ключевые слова: предприятия, учреждения, социально-культурная сфера, управление, финансовые ресурсы, сельские территории, регулирование, приоритетные мероприятия, развитие.

Захарченко П. В., Жваненко С. А. Динамическая модель перераспределения ресурсов в курортно-рекреационной сфере. — С. 35.

Аннотация. В работе предложен концептуальный подход к созданию динамической модели конкурентоспособности курортно-рекреационного комплекса, что позволяет исследовать некоторые возможные сценарии перераспределения ресурсов в системах, развивающихся с асимметрией производства и потребления курортно-рекреационного продукта и возможностями управления изменять эти сценарии путем изменения параметров элементов системы. В качестве методологии исследований использованы модели на основе теории хаоса с последующим компьютерным анализом результатов. Анализ модели методами компьютерного моделирования продемонстрировал возможность получить разные сценарии развития конкурентоспособности, которые позволяют разрабатывать стратегии управления конкурентоспособностью национального курортно-рекреационного комплекса.

Ключевые слова: курортно-рекреационная экономика, конкурентоспособность, динамическая модель конкуренции, хаотическая динамика.

Игнатенко М. М., Леваева Л. Ю., Тетерятник Л. М. Методические основы исследования процесса формирования конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий. — С. 39.

Аннотация. В статье определены методические основы осуществления процессов формирования конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий. Обоснованы процедуры и алгоритм оценки уровня конкурентоспособности и ее моделирования. Предложены современные методы и показатели оценки конкурентоспособности. Среди них приоритет отдается методам многомерной статистики, а также моделированию с использованием нейронных сетей. Много внимания уделено выявлению факторов формирования конкурентоспособности и конкурентных преимуществ. Установлено, что только конкурентоспособные сельскохозяйственные предприятия способны производить продукцию надлежащего качества, успешно конкурируя с иностранными товаропроизводителями.

Ключевые слова: конкурентоспособность, сельскохозяйственные предприятия, методы, процедуры, оценка, уровень, конкурентные преимущества, факторы, усовершенствование, многомерный анализ, экономико-математические модели.

Кучеренко М. А. Учет и анализ производственно-экономических показателей деятельности сельскохозяйственных кооперативов. — С. 44.

Аннотация. В статье обосновывается важность создания и развития производственных и обслуживающих кооперативов как хозяйственных образований, социально-экономическая сущность которых в наибольшей степени способствует формированию среднего класса на селе. Выявлено, что учет производственно-экономических показателей является основой анализа эффективности их деятельности и принятия управленческих решений с целью усовершенствования. Определены особенности учета. Разработаны предложения по повышению эффективности учета как основы управления кооперативами.

Ключевые слова: учет, сельскохозяйственные кооперативы, производственно-экономические показатели, деятельность, эффективность, повышение, усовершенствование, управление.

Овчарук А. Н. Экономическая диагностика в системе антикризисного управления предприятием агропродовольственной сферы. — С. 49.

Аннотация. В статье представлены результаты экономической диагностики в системе антикризисного управления предприятий агропродовольственной сферы. Определена возможность наступления банкротства мясоперерабатывающих предприятий по уровню платежеспособности. Обобщены основные проблемы и перспективы применения системы антикризисных мер предприятий сферы.

Ключевые слова: антикризисное управление, экономическая диагностика, агропродовольственная сфера, предприятие, мясоперерабатывающая отрасль.

Трикоз И. В., Коваленко Л. И., Пышная К. А. Оптимизация технологических процессов приготовления кормов для обеспечения качества и конкурентоспособности продукции предприятия. — С. 53.

Аннотация. В статье осуществлен анализ издержек производства продукции молочной фермы на 400 коров. Разработана модель оптимизации параметров технологических процессов приготовления кормов. Предложены рекомендации по повышению уровня конкурентоспособности продукции молочной фермы за счет обеспечения устойчивого уровня качества и снижения затрат приготовления и раздачи кормов животным с учетом объемов производства продукции.

Ключевые слова: оптимизация, качество, технологические процессы, конкурентоспособность, молоко, кормосмеси.

Фролова Г. И., Кулинич С. В. Оценка экономической эффективности организационного реинжиниринга бизнес-процессов. — С. 59.

Аннотация. В статье исследованы научно-методические подходы к разработке и внедрению реинжиниринга бизнес-процессов. Определены концептуальные положения применения бизнес-реинжиниринга. Предложен методический подход к расчету экономической эффективности проекта организационного реинжиниринга.

Ключевые слова: научно-методический подход, реинжиниринг бизнес-процессов, бизнес-система, производственная система, организационный реинжиниринг, метод экспертных оценок, оценка экономической эффективности.

Клименко А. А., Глотова Е. А., Ваниева А. Р. Императивы экологизации землепользования в Украине. — С. 66.

Аннотация. В статье рассмотрены основные приоритеты в сфере сельскохозяйственного землепользования. Приведены факторы, способствующие нарушению научно обоснованных принципов землепользования. Представлены статистические данные относительно продажи арендных прав на земельные участки сельскохозяйственного и несельскохозяйственного назначений. Обоснована необходимость внедрения стратегии адаптации законодательства по использованию и охране земельных ресурсов. Определены причины деградации земель.

Ключевые слова: экологизация землепользования, евроинтеграция, деградация земель.

Кунгурцева-Машенко Т. Е. Бистабильные модели рекреационной экономики с учетом синергетического эффекта. — С. 71.

Аннотация. В статье предложена модель экономического роста курортно-рекреационного комплекса с учетом синергетического эффекта. Исследование модернизированной, с учетом процессов интеграции предпринимательских структур, модели экономического роста демонстрирует результаты, заключающиеся в индукции явления бистабильности и скачкообразных переходов из одного равновесного состояния в другие (процессы бифуркаций).

Ключевые слова: курортно-рекреационная экономика, экономический рост, интеграция предпринимательских структур, моделирование, бифуркация.

Рунчева Н. В., Чапала А. А., Монаенко Я. А. Принципы реализации стратегии контент-маркетинга. — С. 76.

Аннотация. В статье приведены результаты исследования сущности внедрения стратегии контент-маркетинга. Дано определение этого понятия, а также приведены основные задачи и преимущества внедрения. Приведены этапы построения стратегии контент-маркетинга, а также рассмотрена специфика их реализации. Определены сущность воронки продаж и основные каналы распространения контента с помощью ее использования. Рассмотрены основные принципы, которые способствуют успешной реализации стратегии контент-маркетинга.

Ключевые слова: блог, контент-маркетинг, онлайн, оффлайн, трафик, хостинг.

Черемисина Т. В., Лемех К. М., Казачковская Г. В., Бабина Н. И. Зарубежный опыт практики развития «зеленой экономики». — С. 83.

Аннотация. Проведен анализ зарубежного опыта внедрения элементов «зеленой экономики» развитых стран мира. Анализ зарубежного опыта внедрения «зеленой экономики» свидетельствует об очень стремительном развитии этого направления в экономике, которое становится механизмом обеспечения устойчивого развития, а изменения приобретают необратимый характер. Отмечено, что первоочередной задачей стран становится принятие законов, проектов, концепций, стратегий по развитию «зеленой экономики». Сделан вывод, что на рост ценности природного капитала, эффективного использования ресурсов и внедрение экологических инноваций целесообразно сделать акцент в украинских реалиях.

Ключевые слова: зеленая экономика, экология, естественный капитал, ресурсный потенциал, концепция зеленой экономики.

Аранчий В. И. Социальная направленность формирования бюджета для граждан. — С. 89.

Аннотация. В статье определена социальная значимость бюджета для граждан, принципы его формирования и презентации, отражение в отчетности с учетом международного опыта такого бюджетирования. Определены черты, которыми характеризуются рекомендации по представлению «бюджета для граждан». Обоснованы этапы и способы осуществления рекомендаций по распространению бюджета.

Ключевые слова: социальная направленность, бюджет, граждане, формирование, развитие, финансирование, регулирование, проект.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Антошкін Вадим Костянтинович, доцент кафедри обліку і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: соціально-економічна безпека України.

Аранчій Валентина Іванівна, ректор Полтавської державної аграрної академії, кандидат економічних наук.

36003, м. Полтава, вул. Сковороди 1/3.

Наукові інтереси: економіка у сільському господарстві.

Бритвєнко Анастасія Сергіївна, доцент кафедри економіки і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: економіка та управління аграрних та переробних підприємств.

Горбачова Ілона Олександрівна, аспірант кафедри економіки, підприємництва і фінансів Бердянського державного педагогічного університету.

71100, м. Бердянськ, Запорізька обл., вул. Шмідта, 4.

Наукові інтереси: інвестування, туристично-рекреаційна сфера.

Горяча Оксана Любомирівна, доцент кафедри економіки і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: фінансові послуги, фінансові ринки, фінансові посередники, інвестиційна діяльність.

Жваненко Світлана Анатоліївна, старший викладач кафедри економіки, підприємництва та фінансів Бердянського державного педагогічного університету, кандидат економічних наук.

71112, Україна, Запорізька область, Бердянськ, вул. Горького 45, кв. 33.

Наукові інтереси: моделювання курортно-рекреаційної економіки.

Жучінський Олександр Юрійович, аспірант кафедри економіки Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Наукові інтереси: економіка підприємств аграрної сфери.

Захарченко Павло Васильович, завідувач кафедри економіки, підприємництва та фінансів Бердянського державного педагогічного університету, доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України.

71112, Україна, Запорізька область, Бердянськ, пр. Пролетарський 212, кв. 42.

Наукові інтереси: моделювання курортно-рекреаційної економіки.

Ігнатенко Микола Миколайович, професор кафедри обліку і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, доктор економічних наук, професор.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: основні проблеми забезпечення послугами соціальної інфраструктури населення сільських територій.

Іщенко Олена Анатоліївна, викладач кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

54000, м. Миколаїв, проспект Центральний, 3.

Наукові інтереси: розвиток транспортно-логістичних систем України.

Клименко Анна Анатоліївна, доцент кафедри економіки і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: економіка землекористування.

Кунгурцева-Мащенко Тетяна Євгенівна, аспірант кафедри економіки, підприємництва та фінансів Бердянського державного педагогічного університету.

71100, м. Бердянськ, Запорізька обл., пр. Труда 47, кв. 5.

Наукові інтереси: моделювання курортно-рекреаційної економіки .

Кучеренко Микола Анатолійович, старший викладач кафедри обліку і оподаткування Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Г. Сковороди.

08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Наукові інтереси: бухгалтерський облік і аналіз в аграрній сфері.

Левасва Людмила Юріївна, доцент кафедри економіки Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Г. Сковороди.

08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Наукові інтереси: основні проблеми забезпечення послугами соціальної інфраструктури населення сільських територій.

Овчарук Олена Михайлівна, здобувач наукового ступеня кандидата економічних наук кафедри менеджменту Полтавської державної аграрної академії.

36002, Полтавська обл., м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3, каб. 23.

Наукові інтереси: управління інформаційними технологіями, інформаційна безпека, антикризове управління.

Рунчева Наталя Вікторівна, проректор з наукової роботи Бердянського університету ме-

неджменту і бізнесу, доктор економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: корпоративні відносини економіки аграрної сфери України.

Трикоз Ірина Володимирівна, старший викладач кафедри менеджменту і туризму Бердянського університету менеджменту і бізнесу.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: державно-приватне партнерство, інноваційний розвиток. .

Фролова Галина Іванівна, доцент кафедри менеджменту і туризму Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент.

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: інноваційно-інвестиційні фактори розвитку регіону.

Черемісіна Тетяна Володимирівна, доцент кафедри менеджменту та адміністрування Бердянського державного педагогічного університету, кандидат економічних наук, доцент.

71100, м. Бердянськ, Запорізька обл., вул. Шмідта, 4.

Наукові інтереси: маркетинг території, розвиток рекреаційної території, «зелена економіка».

БЕРДЯНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ І БІЗНЕСУ

Наукове видання

**ВІСНИК
БЕРДЯНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
МЕНЕДЖМЕНТУ І БІЗНЕСУ**

Випуск 4(44)'2018

Науковий економічний журнал

Українською, російською та англійською мовами

Технічний редактор *Д. В. Акіндєєв*

Адреса редакції:

Україна, 71118, м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А
Тел. 8 (06153) 6-48-54

Підписано до друку 29.12.2018 р.
Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Гарнітура «Newton С». Друк — лазерний.
Ум. друк. арк. 11,39. Обл.-вид. арк. 10,67.
Наклад 150 прим. Зам. № 145.

Друк ТОВ «УСПІХ ПРИНТ»
69035, Запорізька обл., м. Запоріжжя,
пр-т Соборний/вул. Південноукраїнська,
дом 161/7, оф. 12